NATHACHA
APPANAH

PASKUTINIS BROLIS

Apdovanota 2009 m. Lietuvos jaunųjų frankofonų premija

TYTO ALBA

NATHACHA APPANAH

ROMANAS

PASKUTINIS BROLIS

Iš prancūzų kalbos vertė Asta Dumšienė

Vilnius 2010

UDK 840-3
Ap54

Nathacha APPANAH
LE DERNIER FRÈRE
Éditions de l'Olivier

Cet ouvrage, publié dans le cadre du programme d'aide à la publication Oscar Milosz, bénéficie du soutien du Ministère des Affaires Etrangères, de l'Ambassade de France en Lituanie et du Centre Culturel Français.

Knygos leidimą remia Prancūzijos užsienio reikalų ministerija, Prancūzijos ambasada Lietuvoje, Prancūzų kultūros centras (O. Milašiaus programa knygų leidimui remti).

ISBN 978-9986-16-748-8

1

Vakar sapnavau Dovydą. Gulėjau lovoje, jausdamas visišką tuštumą, kūno lengvumą ir nestiprų spaudimą tarpuaky. Pats nežinau, kodėl pakreipiau galvą durų link, Dovydo žingsnių nebuvo girdėti, ne, jų nebuvo girdėti, viskas buvo nebe taip, kaip anksčiau, kai jis vaikščiodavo ir bėgiodavo šiek tiek šleivokai, ir aš visuomet stebėjausi jo lieknu kūnu, ilgomis plonomis rankomis bei kojomis, primenančiomis upių pakrantėse siūbuojančias nendres, o ką jau kalbėti apie veidą, paskendusį švelniuose, lengvučiuose plaukuose lyg putotose bangose; nepalioviau stebėtis, kad visa tai, ši mažyčių, švelnučių tyrų smulkmenų visuma jam vaikščiojant galėdavo kelti tokį triukšmą.

Dovydas stovėjo atsirėmęs į staktą. Jis buvo didžiulis, ir tai man pasirodė neįprasta. Dėvėjo lininius marškinius – tokie net iš tolo išsiskiria švelnumu ir lengvumu. Dovydas atrodė abejingas, stovėjo šiek tiek sukryžiavęs kojas ir susikišęs rankas į kišenes. Neryškus šviesos pluoštas įstrižai krito ant jo plaukų, garbanos žėrėjo. Jaučiau, kad po tiek metų jis džiaugiasi mane matydamas. Jis man nusišypsojo.

Ko gero, būtent tą akimirką susivokiau, kad sapnuoju. Nežinau, iš kur kyla tas sąmoningas minčių protrūkis, kartais klausiu savęs, kodėl tikrovės nuotrupos atkeliauja į sapną. Tąkart tasai sunkiai apčiuopiamas pojūtis man pasirodė labai nemalonus, todėl stengiausi save įtikinti, kad Dovydas ten tikrai stovėjo ir tiesiog kantriai laukė, kol pabusiu. Tariau sau, dabar pat jį paerzinsiu, pasakysiu, koks jis gražus, kad primena aktorių ar ką nors panašaus, tačiau nepajėgiau išspausti nė menkiausio garselio. Nežmoniškomis pastangomis smarkiai išsižiojau, stengiausi, veltui stengiausi, burna išdžiūvo, toks neįtikėtinai tikras atrodė tasai reginys, oras plūste plūdo į mano plačiai išžiotą burną ir džiovino kiekvieną jos milimetrą. Jaučiau, kad tuoj tuoj pabusiu, ir mąsčiau, kad, jei nejudėsiu, sapnas tęsis. Taigi gulėjau lovoje, sučiaupiau lūpas ir toliau spoksojau į duris, tik niekaip nebepajėgiau užgniaužti liūdesio, kuris veržte veržėsi iš širdies.

Būtent tą akimirką, kai mane apsėdo tasai sielvartas, priėjo Dovydas. Beveik nejučia jis atitraukė petį nuo durų staktos ir susikišęs rankas į kišenes žengtelėjo trejetą žingsnių. Suskaičiavau. Tris žingsnius. Dovydas buvo aukštas, stiprus, jau suaugęs ir gražus, labai gražus. Aš, žinoma, puikiai suvokiau, kad sapnuoju, bet nieko negalėjau padaryti. Kai paskutinįsyk jį mačiau, jam buvo dešimt metų. Ir vis dėlto mano Dovydas stovėjo čia, priešais mane. Nuo jo sklido beribis švelnumas, toks sunkiai nusakomas, išsaugotas brangiausiose mano gyvenimo akimirkose: tada gyvenau Šiaurėje, buvau dar vaikas ir turėjau abu brolius; tada, 1945-aisiais, praleidau su juo keletą vasaros dienų.

Man buvo truputį gėda šitaip tysoti lovoje. Nebuvo jokio sapno. Praėjo šešiasdešimt ilgų metų nuo tada, kai paskutinįkart mačiau Dovydą, ir, paskendęs pataluose, vėl išgyvenau kiekvieną dieną. Visus tuos metus nė karto jo nesapnavau. Netgi anksčiau, kai galvodavau apie jį kiauras dienas, kai ilgėjausi jo taip, kad maniau pravirksiąs, maniau mirsiąs, jis niekuomet neateidavo į mano sapnus. O, kad jis būtų atėjęs anksčiau, kai buvau šiek tiek panašus į jį, kai buvau jaunas ir stiprus. Tada ir mano laikysena atrodė kaip Dovydo: aukštai pakelta galva, rankos kišenėse, tiesutėlė nugara. Aš taip pat galėjau atrodyti gražus, panašus į aktorių.

Ištempęs kaklą ir šiek tiek pasirėmęs alkūnėmis, galėjau kur kas geriau matyti jo veido bruožus, bet daugiau judėti nedrįsau. Troškau, kad sapnas nenutrūktų, tęstųsi, norėjau, kad Dovydas priartėtų prie paties savęs. Apskaičiavau: dar pora žingsnių, ir jis būtų pasiekiamas ranka, paliečiamas žvilgsniu. Pagaliau pažvelgčiau jam į akis. Aš staigiai atsikelčiau, draugiškai kumštelėčiau ir stipriai apkabinčiau, viską padaryčiau labai greit, kol dar nepabudau, paskui vėl nejučia nugrimzčiau į sapną. Ar jis tebeturėtų tą nuskeltą dantį, tą patį dantį, kurį nusilaužė parkritęs ant žemės, kai aš jį švystelėjau žaidžiant lėktuvą? Laikiau jį suėmęs gulsčią, jis – ištiesęs rankas į priekį. Dovydas šaukė ir juokėsi, o aš tuo metu švystelėjau jį keletą metrų pirmyn. Jis buvo lengvutis, bet aš neišlaikiau pusiausvyros. Parkritęs ant žemės Dovydas vis dar juokėsi, ir tada pamačiau iš prakirstos lūpos tekantį kraują, bet jis vis tiek juokėsi. Jam labai patikdavo žaisti lėktuvą, visada norėdavo pakartoti skrydį ir neturėdavo kada savęs gailėtis. Priešin-

gu atveju dėl to, koks buvo jo gyvenimas nuo tada, kai sukako šešeri, būtų verkęs iš sielvarto nuo ryto iki vakaro, man taip atrodo.

Sakoma, kad prieš mirtį žmonės ima sapnuoti keisčiausius dalykus. Mano mama dažnai sapnuodavo tėvą, vilkintį kaštoninės spalvos uniforma, besirengiantį keliauti į darbą ir kviečiantį ją eiti drauge, nes jam jos trūksta. Sapne mama griežtai ir aiškiai atsisakydavo, o man su juntama siaubo gaidele balse prisipažindavo, kad niekuomet nėra jo išsižadėjusi jam gyvam esant. Klausiu savęs, ar tą naktį, kai mama mirė miegodama, galbūt tą naktį ji nepakankamai aiškiai atsisakė ir galiausiai nusekė paskui tėvą į sutemas.

Tačiau Dovydas man nieko neatsakė, stovėjo ten tarp šviesos ir šešėlio, kantriai žiūrėdamas į mane. Nusėdusiose dulkėse sužibo pirmosios rytmečio žaros, ir aš nenoromis ėmiau galvoti apie tą spindesį. Šiaip ar taip, atrodė nuostabu, kad liūdnas ir kartu mielas sapnas užliejo kambarį lelijų spalva, širdy pagalvojau, kad tas sapnas dabar galėtų mane lengvai nusinešti. Tapau silpnas ir senas; o jei dabar reikėtų žaisti lėktuvą ir jis netyčia mane švysteltų, kaip aš jį švysteldavau daugiau nei prieš šešiasdešimt metų? – mano kūnas subyrėtų.

Staiga pavargau laukti, ištiesiau ranką į jį ir supratau, kad jau rytas, mano kambary nieko nėra, jau gana šviesu, Dovydas dingęs, sapnas išsisklaidęs, ranka vis dar ištiesta virš paklodžių, sustingusi ir sušalusi, o mano skruostais srūte srūva ašaros.

Netrukus po pusryčių paskambinau savo sūnui. Pasiteiravau, ar negalėtų manęs nuvežti į Sen Marteną, jis pasakė gerai, kada tik nori, atvažiuosiu vidurdienį. Mano sūnus yra pats sau šeimininkas, jis neturi laiko niekam kitam, tik savo darbui, jis nevedęs, neturi vaikų, mažai vaikščioja, beveik nesiilsi. Tačiau pastaruosius metus jis man skiria visą savo laiką. Todėl, kad aš senas, esu vienintelė jo šeima ir jam baisu.

Mano sūnus atvyko tiksliai vidurdienį, bet aš jau buvau pasirengęs prieš gerą valandėlę. Kai pasensti, viskam ruošiesi iš anksto, kad tik nepavėluotum, o paskui gali mirt iš nuobodulio belaukdamas kitų. Apsimoviau juodas kelnes, užsivilkau mėlynus marškinius ir lengvą švarkelį. Kaip visuomet, įsimečiau į vidinę švarko kišenę tankias šukutes ir kruopščiai sulankstytą baltą nosinę. Taip pat pasiėmiau mažą raudoną dėžutę. Šypsodamasis pamaniau – tikriausiai atrodau kaip ketinantis pasipiršti vyras. Norėjau tepalu nusiblizginti batus, bet šis sumanymas taip ir liko neįgyvendintas. Taigi atsisėdau ir dukart kuo rūpestingiausiai patryniau batus iš abiejų pusių į svetainės kilimą; klausydamasis to šnaresio kone užsinorėjau miego. Kai išgirdau prie vartų burzgiant automobilio variklį, atsistojau ir laukiau savo berniuko, pasirėmęs lazdele lyg kareivis sargyboje.

Tai naujas automobilis, pilkos spalvos, švytintis. Pilka, metalikas, – išdidžiai patikslina mano sūnus. Jis ničnieko nesako apie mano drabužius, padeda įsėsti į automobilį, prisega saugos diržą, patvarko, kad per daug neveržtų, ir kaskart, kai

mūsų akys susitinka, apdovanoja mane šypsena, ištempiančia jo skruostus iki ausų ir pažeriančia akių kampučiuose mažyčių raukšlelių.

Jis bando šį tą papasakoti apie savo darbą, kad dirba informatiku, tačiau kalbėti apie kompiuterius su tokiu seniu kaip aš nelengva, nes ničnieko apie juos nenutuokiu. Taigi jis man pasakoja apie savo darbuotojus, jaunuolius, kuriuos pats apmoko ir kurie jį labai greit palieka, nes, kaip sako mano sūnus, tokia yra informatikų duona. Kai jam primenu, jog vykstame į Sen Marteno kapines, jis sako: gerai, tėveli, jokių problemų. Ko gero, jo nestebina, kad lankausi kapinėse. Šiandien dauguma mano draugų jau mirę, nes esame iš tų, kurių gyvenimas nelepino ir vertė sunkiai dirbti, todėl neišvengiamai mirštame anksti, palūžę, patys nekantraudami kuo greičiau išeiti.

Mano sūnus įjungia klasikinę muziką, patikrina, ar sandariai uždaryti langai, nustato automobilio temperatūrą iki dvidešimties laipsnių, neviršija leistino greičio ir, kaskart prireikus staigiau spustelėti stabdžius, prilaiko mane ranka, kad ko nenutiktų. Norėčiau jam pasakyti, kad taip nesibaimintų dėl manęs, kad nesibaimintų dėl savęs.

Sen Martene riedame kietu smėlėtu keliuku, gausiai nusėtu lukštelių, byrančių nuo didžiulių akacijų. Mašina kresteli, priversdama atsibusti. Jau labai seniai žinau, kad Dovydas guli šiuose kapuose, drauge su kitais, mirusiais iš nuovargio, nuo dizenterijos, maliarijos, šiltinės, iš liūdesio ar pamišimo. Pirmaisiais metais, kai prisiminimai apie Dovydą neišblėsdavo nė minutei, buvau per jaunas, kad čia ateičiau, išdrįsčiau prisiartinti prie jo kapo. Vėliau nutariau lankytis čia tik

ypatingomis progomis: per savo gimtadienį, jo mirties dieną, per Naujuosius metus, Kalėdas, – tačiau niekuomet taip ir nenueidavau. Reikėtų manyti, man neužtekdavo drąsos ir, tiesą sakant, atrodė, jog niekada ten nekelsiu kojos. Bet štai šiandien, – nes sapnavau Dovydą, – man tai atrodo paprasta ir savaime suprantama, aš nebijau, nesu nusiminęs.

Kapinės labai gerai prižiūrimos. Jas supa neaukšta raudonų plytų tvorelė – tokia paprastai juosia angliško stiliaus namus. Dovydo žvaigždę užstojantys kapai išdėstyti eilėmis po dešimt priešais elektrinio, ar veikiau metaliko, kaip mano sūnus tikriausiai pasakytų, mėlio jūrą. Medžių paunksnėje susidaro įspūdis, kad tos žvaigždės laukia, kada galės nusileisti iš dangaus. Devynerių buvau įtikintas, kad tik dėl Dovydo man sekasi, nes jis pasakė, jog žvaigždutė ant jo kaklo vadinasi jo vardu. Jaučiausi įžeistas. Gal tu mane kvaišeliu laikai? – užsiplieskiau pakeldamas balsą. Bet ką aš, devynmetis, tada galėjau žinoti apie žydus ir Dovydo žvaigždę?

Mano sūnus padeda išlipti, paduoda lazdelę ir toliau nužingsniuoju vienas. Aptvarkau Dovydo kapą taip, kaip parodyta prie vartų. Sūnus sėdasi į automobilį, žinau, kad stebi mane, bet vis tiek išsitraukiu iš kišenės šukutes, susišukuoju savo tankius pražilusius plaukus, kurie metams bėgant neatrodė nei sveiki, nei nusilpę. Atsitiesiu, užsisegu dvi viršutines švarko sagas, palyginu marškinių rankogalius ir prieinu prie Dovydo, besiilsinčio rytų pusėje, taigi rytais jį vieną pirmųjų turėtų nutvieksti saulės spinduliai. Žengiu lėtai, stengiuosi ištęsti laukimo akimirką, kaip šią naktį, kai bandžiau sulaikyti sapną. Skaitau užrašus ant paminklų, mintyse atgimsta dau-

gybė vaizdinių, prisiminimai sukyla tokia didžiule galia, kad net ima spausti krūtinę, regiu jų spalvas akyse, jaučiu jų skonį burnoje, ir privalau neskubėti, giliai įkvėpti, nuryti seiles, kad juos nuraminčiau.

Staiga, visai netikėtai, sulaikiau kvėpavimą, maniau jau esąs pasirengęs, po šešiasdešimties metų, maniau jau galįs ateiti čia, o Dovydai! Kaip troškau manyti, kad apsirikau, taip norėjau, kad viskas būtų kitaip, geriau jau niekuomet nebūčiau šito pamatęs.

Dovydas Steinas
1935–1945

Kapas panašus į kitus, aš su liūdesiu įsivaizduoju jo mažytį vaikišką kūnelį ir šviesius plaukus šiame dideliame kape. Jam dešimt metų, amžiams. O aš dar kartą išgyvenau, klausdamas savęs, kodėl. Gyvenau paprastai, nenuveikiau nieko ypatinga...

Atsiklaupiu, mano kaulai sutraška, aštrus skausmas surakina visą kūną, o nukaršusios senatvės atgarsiai, kuriuos girdžiu savo sieloje, beveik teikia malonumą. Pagaliau, *pagaliau*, tuoj ateis mano eilė. Paėmęs nosinę nušluostau dulkes ir smėlį nuo juodo granito. Kai jis tampa švarus ir švytintis, padedu ant jo mažytę raudoną dėžutę, kurioje guli jo Dovydo žvaigždė. Elgiuosi lygiai taip pat, kaip per sapną: ištiesiu ranką Dovydo pusėn, užmerkiu akis ir atsiduodu prisiminimams.

2

Kol sukako aštuoneri, gyvenau šalies šiaurinėje dalyje, Mapu kaime. Jis nė iš tolo nepriminė dabartinio kaimo su švariais namais, žėrinčių spalvų stogais, gerai suplūktais vieškeliais ar asfaltuotais keliais, apaugusiais dailiai apkirptų bambukų gyvatvorėmis, mediniais dažytais vartais, atveriančiais svetingas alėjas, gėlėmis, daržais, vaismedžiais, šviesos ir šešėlio žaismu visose pakampėse. Dabar, kai apie jį pagalvoju, nesunkiai nusikeliu mintimis į tuos metus, į tuos namus ar veikiau lūšną, kurioje gyvenome.

Milžiniško žalio liūliuojančio nendrių lauko, auginamo Mapu cukraus pramonei, pakrašty kilo neproporcingai aukšti aptvarai, trobesiai, vadinamieji namai, sulipdyti iš visko, kas tik papuolė į mūsų tėvų rankas, – visa tai buvo priimta vadinti „stovykla“. Šakos, pliauskos, rąstgaliai, kelmai, nendrių lapai, šakelės, bambukai, šiaudai, perkarusios karvės mėšlo papločiai, – žmonių fantazijai nebuvo galo. Pats nežinau, kaip išgyvenau toje stovykloje, kaip toks mažas, gležnas ir baikštus berniukas, koks buvau, pajėgė ištverti tuos ilgus aštuonerius metus. Tenai, vos tik vaikas susirgdavo, šeimyna iškart

paruošdavo mirštančiojo lovą, ir tai buvo visai suprantama, nes paprastai paskui ligą atsėlindavo mirtis, neišvengiamai ir nepermaldaujamai.

Stovykla buvo įkurta kone dykynėje, aplink iš visų pusių dangų rėmė milžiniškos uolos, kartais atrodydavo, jog nakčia jos stiebdavosi aukštyn lyg augalai, priversdami trūkinėti tą išdegusią žemę. Ji buvo tiek suaižėjusi, kad dar prieš aušrą pakirdę žmonės arba neatsargiai lakstantys vaikai galėjo susižaloti koją. Taigi tie, kurie susižeisdavo, įspėdavo kitus ir ton vieton įsmeigdavo audinio skiaute aprištą bambuką ar kokią šaką, kad kiti būtų atsargesni. Prisimenu mūsų stovyklą būtent tokią, prismaigstytą įspėjamųjų pagalių, apie juos ir sukosi mūsų gyvenimas.

Saulėtomis dienomis, arba devynis mėnesius per metus, ore tvyrodavo aitraus kvapo raudonų dulkių debesys, nuo kurių vaikščiodavom lyg apkvaitę. Ir vargas mums, jei pakildavo vėjas (kalnai supo tik iš vienos pusės), jis atskriedavo lyg staugiantis tų pelenų prigrūstas kamuolys ir įsisukdavo kaip vijurkas tarp mūsų varganų trobesių, rodos, siekdamas tik viena: pražudyti mus kartą ir visiems laikams.

Bet melsti lietaus buvo bergždžias reikalas. Netgi tomis siautulio akimirkomis, kai dulkės skverbėsi į mūsų kūnus per visas poras, kai jos kaupėsi sluoksniais apie mūsų burnas ir akis, spaudėsi plonytėse vagelėse apie nagus, netgi tada, kai ryte vemdavom rusva tulžimi, o mūsų varganas maistas įgaudavo salsvą aitrų metalo prieskonį, buvo neverta melsti lietaus. Nes čia, Mapu, iš dangaus krintantis žėrintis lietus, toks lengvas ir švelnutis, beveik kutenantis, lietus, kuris atgaivina

ir už kurį dėkojame dangui, prilygo čia neegzistuojančiam stebuklui. Mapu lietus reiškė siaubą. Matydavom, kaip jis kaupia jėgas, įsitaisęs kalnuose lyg puolimui persirikiuojanti armija, girdėdavom mūšio ir žudynių įsakymus. Diena po dienos debesys pilnėdavo, kol tapdavo tokie sunkūs ir aršūs, kad net vėjas, nuo kurio vos pastovėdavom, neturėjo jėgų jų pastumti. Vos atsikvėpdavom nuo dulkių kamuolių, pakeldavom akis į kalnus, o tėvų atodūsiai reikšdavo, kad metas ruoštis blogiausiam.

Toji žemė, kuri, rodos, turėjo trokšte trokšti vandens po ilgos saulės kaitros, kuri buvo išdraskyta vėjo ir iš gelmių ardoma degančių uolų, jinai labiausiai mūsų negynė. Kai pirmi lietaus lašai pabirdavo virš stovyklos, žemė juos sugerdavo akimirksniu ir tapdavo švelni bei minkšta. Galėjai lengvai įminti koja, prisimenu tą apyšiltį jausmą, kai gliti masė ištrykšdavo tarp pirštų, o mes svajodavome apie derlingą žemę, sultingas daržoves ir gerai prinokusius vaisius. Bet tai ilgai netrukdavo. Netgi mes, vaikai, kurie žaisdavome krintant pirmiems lašams ir leisdavome lietui prausti raudonomis dulkėmis nupudruotus veidus, netgi mes liaudavomės žaidę ir bėgdavome namo slėptis. Labai greit žemė numalšindavo savo troškulį ir krintantys lašai atšokdavo nuo jos lyg tūkstančiai siaubingai spragsinčių blusų. Tai būdavo perspėjimas, kad atplaukia dar didesni debesys. Jie pratrūkdavo drauge su akinamais žaibais bei žemę drebinančiu griausmu, ir tada vėl imdavom ilgėtis sausros su raudonų dulkių kamuoliais.

Netekdavo ilgai laukti, kol purvo upė, pilna nudvėsusių žiurkių, užkluptų nendrių lauko aukštupy, užliedavo stovyk-

lą. Keletas trobelių kaip reikiant susverdėdavo, ir jų gyventojai rėkdami iš siaubo puldavo slėptis pas kaimynus. Savo namelyje, sakyčiau, vieninteliame kambaryje, atstojančiame namus, mes sėdėdavome prislėgti ir žiūrėdavome, kaip pro grindis nepermaldaujamai sunkiasi vanduo, melsdamiesi, kad tik sienos atlaikytų. Girdėdavome braškėjimą, girgždesį, griaustinio trenksmą, dundėjimą, žmonių riksmus. Nedrįsdavom nė krustelėti, sėdėdavom prispaudę kelius prie krūtinės, įtraukę galvas tarp pečių ir melsdamiesi laukdavom. Kai pagaliau įsivyraudavo ramybė ir nušvisdavo saulė, kuriai, regis, visai nerūpėjo tas tvanas, nes šviesdavo negailėdama spindulių, tekdavo viską pradėti iš naujo. Atstatyti namus, viską išvalyti, ieškoti dingusiųjų be žinios ir neišvengiamai juos apraudoti.

Vidury nendrių lauko stovėjo Mapu cukraus gamykla, jos kaminas didžiąją metų dalį papsėjo tirštais dūmų kamuoliais, lėtai maloniai vilnijančiais virš mūsų galvų. Man patikdavo tas baltas dūmų kamuolys, toks tankus, apvalintais kraštais, lyg būtų nutapytas mylinčios rankos, ir aš ilgą laiką svajojau jame nugyventi visą likusį gyvenimą. Buvau įsitikinęs, kad ten žmonės būtų labai laimingi, gaubiami jo patalų, šokinėdami minkštučiais kupsteliais. Visi stovyklos vyrai, mano tėvas taip pat, dirbdavo nendrių laukuose. Mano mama su keletu kitų moterų tvarkydavo „šeimininkų“, kaip jos pačios sakydavo, namus. Tie šeimininkai būdavo gamyklos savininkai ir darbuotojai. Mano tėvas išeidavo labai anksti, o mama palikdavo trobelę porą valandų vėliau. Ji sugrįždavo gerokai po pietų, o tėvas, kaip čia pasakius, pareidavo kada pareidavo, visuomet

girtas, drebantis ir mikčiojantis, maskatuodamas rankomis ir kojomis lyg prastai surinkta marionetė.

Turėjau metais vyresnį brolį, kurį mylėjau labiau už viską pasaulyje, ir metais jaunesnį brolį, kuris mylėjo mane, kaip man atrodė, labiau už viską pasaulyje. Anilas ir Vinodas. Ir aš, Rajus.

Prisimenu save nuolat sekantį Anilo pėdomis, o Vinodas sekė manosiomis. Stovykloje, vos tik vaikas išmokdavo vaikščioti arba suvokdavo, kas jam sakoma, jis daugiau nebebūdavo vaikas, jam užkraudavo tam tikras pareigas ir užduotis, kurias reikėjo atlikti. Pirmas prisiminimas išliko itin ryškus. Nežinau, ką Anilas padarė ar ko nepadarė, tačiau tėvas, sugriebęs jį viena ranka už sprando ir pasikišęs po pažastim, kita ranka pliekia brolio užpakalį žalio bambuko lazda su daugybe narelių ir gumbelių, užsibaigiančia plonyčiu galu. Mama rauda prie durų, užsidengusi ausis delnais, ir staiga pro mane pranyra Vinodas, šoka ant tėvo, plėšia iš rankų bambuko lazdą, o tėvas vienu alkūnės mostu nusviedžia mano brolį į kitą kambario galą, ir ten tekina bėga mama. Iš ten, kur stoviu, nematau Anilo veido, bet prisimenu jį tėvo gniaužtuose, iš pradžių girdžiu verkiant mamą, paskui ir Vinodą, o mano vyresnysis brolis neišlieja nė vienos ašaros.

Vėliau, kai suaugau, kai tėvas jau buvo miręs, o mano sūnus paauglys, papasakojau tą istoriją mamai. Ji abejojo, ar galėčiau tai prisiminti, buvau dar visai mažiukas, sakė ji, vos ketverių. Mama manė, kad tą istoriją man papasakojo Anilas, bet aš ją patikinau, jog tai pirmas mano prisiminimas iš Mapu stovyklos. Man įstrigo tas vaizdas, kai stoviu ir žiūriu, o mano

mažasis broliukas, kuriam vos treji, puola ginti Anilo, – juk tai turėjau padaryti aš! *Aš.* Kai pagalvoju apie šį pirmąjį savo gyvenimo prisiminimą, man atrodo, stengiuosi save pateisinti, nes tikrai galėčiau sau dėl to priekaištauti, juk man derėjo lįsti po bambuko kirčiais, ne Anilui. Keista, kad prisimenu stovyklos žemės spalvą su visomis jos aitraus kvapo dulkėmis, prisimenu lietų, kalnus stovyklos gale už upės, tą didžiulę sieną, raižančią dangų, naktį ir mus, braižančius žvaigždes. Viską prisimenu, išskyrus tai, ką veikiau tuo metu, kai Anilui teko atlaikyti tėvo smūgius.

Vaikystėje buvau paliegęs. Iš visų trijų brolių aš buvau tas, kuris labiausiai bijojo, nuolat šiek tiek sirguliavo ir kurį labiausiai saugojo nuo dulkių, lietaus, purvo. Ir vis dėlto aš buvau tas, kuris išgyveno Mapu.

Iš daugybės darbų, kuriuos tekdavo dirbti stovykloje, nešti vandenį buvo vienintelis, kurį noriai darydavome. Upė tekėjo vos už keleto šimtų metrų nuo stovyklos, ir mes žinojome, kad, priešingai nei kitiems vaikams, mums labai pasisekė. Kai kurie padėdavo tėvams laukuose, kiti turėdavo kasti ir prižiūrėti griovius, kad vandens perteklius iki kitų liūčių nutekėtų, o mes keliaudavom prie upės.

Stovyklos gale šlamėjo nedidelis miškelis, jį pereidavome tankiais brūzgynais vos pramintu takeliu. Anilas žengdavo pirmas, Vinodas paskutinis, o aš, kaip visada, labiausiai globojamas iš trijų. Tas takelis man atrodė stebuklingas. Vasarą pakeliui augo laukinės braškės, ant krūmų sirpo gervuogės. Visai arti atskrisdavo drugelių, taigi sustodavome jais pasigrožėti, pakerėti jų spalvingumo, – esu įsitikinęs, tą akimirką

kiekvienas iš mūsų trośko pavirsti drugeliu: apsivilkti spalvingąjį rūbelį, atsikratyti svorio ir išskristi.

Anilas visuomet žingsniuodavo pasiremdamas kreiva lazda, kurios viršūnė priminė U raidę ir ant kurios jis kartkartėmis pakabindavo ranką. Tai buvo kamparmedžio lazda, iš pradžių ji labai stipriai kvepėjo, vėliau tapo paprasčiausia vaikigalio lazda. Eidamas brolis šiurendavo kiekvieną žolių kuokštą priešais – gąsdindavo ten galbūt tūnančius žalčius, – mes su Vinodu jų bijojom. Anilas dievino tą lazdą. Nepaisant nieko, tai buvo vienintelis daiktas, kuris jam iš tikrųjų priklausė, kuriuo nereikėjo dalytis su niekuo, kad ir kas jis būtų, daiktas, nekeliantis nei pavojaus, nei noro pasisavinti, todėl niekas negalėjo jo reikalauti.

Mes išgirsdavome upės šniokštimą dar jos neišvydę, ir kartais tą akimirką atsigręžęs Anilas mums švelniai nusišypsodavo, o aš vos susilaikydavau nepradėjęs šokinėti ir bėgioti. Ten eidavom pirmą valandą popiet, kad būtume tikri, jog nieko nesutiksime. Toji upė tekėjo iš kalnų, ir, nors buvau dar mažiukas, supratau, kad jos skaidrumą lemia vanduo, krintantis iš aukštybių, gal net iš debesų, tas skaidrumas buvo akinamas ir, Vinodo manymu, lengvo saldaus prieskonio. Ta upė buvo mūsų Edenas, žingsniuodavome iš stovyklos pragaro į rojų per mažytį miškelį ir beveik visuomet eidavome per jį su tam tikromis ceremonijomis.

Visi trys nešdavomės po du kibirus vandeniui ir kaip įmanoma atidėliodavom grįžimo į stovyklą akimirką. Gaudydavom žuveles, bandančias plaukti prieš srovę, žiūrėdavom į vandenį – ir šiandien, prisiminęs savo brolius, matau mūsų tri-

jų veidų atspindžius upėje, šiek tiek išskydusius dėl paviršiuje virpančių bangelių: Anilas man iš kairės, Vinodas iš dešinės, visi trys atrodome labai panašūs – juodais trumpai kirptais plaukais, smėlio pripustytomis akimis, plonyčiais kakliukais, kiek per dideliais dantimis mūsų prakauliems veidams, ir ta pačia žiūrėjimo vienas į kitą bei juokimosi maniera.

Anilas visuomet pasakydavo, kada metas grįžti, ir mes nesiginčydavom. Prisemdavome kibirus sklidinai ir patraukdavom atgalios, tik kelias atgal nebeatrodydavo toks malonus kaip einant į priekį. Anilas mus buvo išmokęs žingsniuoti lengvai, kad išlaistytume kuo mažiau vandens. Metalinės rankenos taip giliai įsirėždavo į delnus, kad net sukąsdavome dantis. Anilas pasikišdavo lazdą po pažastim ir niekada jos nepaleisdavo.

Mamai grįžus iš darbo, namai turėdavo blizgėti: asla priešais duris kaip reikiant suplūkta, statinė pripildyta vandens, prie krosnies tvarkingai sukrauta žabų krūva, sausų lapų šūsnys, o mes turėjome sėdėti kaip pelės po šluota. Greit sutemdavo, vyrai grįždavo iš laukų ir tada mums ir mūsų vargšei mamai prasidėdavo kitas gyvenimas: netildavo riksmai, neišsisklaidydavo alkoholio kvapas ir nesiliaudavo raudojimas.

Visi stovyklos vyrai gėrė, nežinau, nei kur, nei už ką jie pirkdavo tuos svaigalus, nes žmonės čia gyveno pusbadžiu. Kasdien gaudavom gabalą mamos iškeptos duonos, visokių žolių, kartais daržovių troškinio ir pervirtos arbatos. Mano tėvas nebuvo nei geresnis, nei blogesnis už kitus. Jis kažką neaiškiai burbėdavo, dainuodavo nesuprantamas dainas, nes jo liežuvis buvo sunkus ir pynėsi nuo girtumo, o mes smarkiai

gaudavom į kaulus, jei nedainuodavom taip, kaip jis norėjo. Labai dažnai atsidurdavom lauke, prisispaudę prie mamos, – ir tikrai nebuvom vienintelė taip gyvenanti šeima.

Kai sukako šešeri, tėvas mane įtaisė į mokyklą. Vos ketvertas stovyklos vaikų ten mokėsi, ir mums, trims broliams, toji mokykla buvo dar vienas rojus greta upės ir gamyklos dūmų kamuolių. Tačiau tėvas nusprendė, kad į mokyklą eisiu tik aš, be Anilo, be Vinodo, ir tai man atrodė didžiausia bausmė iš visų. Verkiau, piktinausi, šaukiau, nejaučiau nei bambuko kirčių, nei antausių, nei tėvo grasinimų, o blogiausia, kad buvau kurčias net mamos maldavimams. Ji žvelgė į mane ašarotomis akimis ir sakė, Rajau, prašau, padaryk tai dėl manęs, eik į mokyklą.

Tais laikais vaikų norai nieko nereiškė. Aš, žinoma, lankiau mokyklą. Ten buvo vos dvi klasės: viena patiems mažiausiems, pradedantiesiems kaip aš, kita tiems, kurie jau turėjo sukaupę šiek tiek žinių, mokėjo skaityti, rašyti ir skaičiuoti. Gavau lentelę, ant kurios galėjau rašyti kreidele, ir turiu pripažinti – didžiausia kančia buvo stovėti ant šio nežinomo pasaulio slenksčio, eiti į mokyklą ir mokytis. Išeidavau ryte septintą, abu broliai palydėdavo mane iki stovyklos galo kitoje kalnų pusėje. Turėdavau apeiti laukus, nes mokykla buvo įsikūrusi gamyklos pašonėje. Kartais tą gerą pusvalandį, kol keliaudavau į mokyklą, įsivaizduodavau, kad ten einame visi trys ir mums netrukus bus rodomos įvairios kortelės, kuriose bus papasakotas, nupieštas ir aprašytas pasaulis. Vienoje iš jų pavaizduotas vyriškis su kelnėmis, marškiniais trumpomis rankovėmis, banguotais juodais plaukais ir švelniu besišyp-

sančiu veidu. Kortelės apačioje parašyta TĖTIS. Taigi Anilas ir Vinodas būtų galėję patikėti manimi: visi pasaulio tėčiai nė iš tolo nepanašūs nei į stovyklos tėčius, nei į mūsų tėtį.

Popiet broliai laukdavo manęs, kad pagaliau galėtume drauge keliauti prie upės, bet dažnai grįžęs rasdavau stovyklą tuščią, ji iškart atsiverdavo prieš akis visu savo bjaurumu. Tokiomis akimirkomis trokšdavau tik viena: užsidengti veidą delnais ir verkti. Palygindavau ją su NAMAIS, kuriuos mačiau kartoninėje kortelėje: gražiais, baltais, mėlynu stogu, švariais, neperlyjamais, tvirtais, storomis sienomis. Be to, tuose namuose dulkių kamuoliai lyg musių debesis nesisuko žmonėms apie veidus, purvo upės lyg gyvačių knibždėlynas įkyriai nešliaužė į giliausią namų kertelę. Dargi tuose namuose nariuota ir grublėta bambuko lazda plonyčiu galu nekabėjo ant sienos, sustingusi, nekalta, nepavojinga, tačiau provokuojamai traukianti kiekvieną žvilgsnį.

Mokykloje išmokau jaustis kaltas. Šis klastingas pojūtis trukdė man būti paprasčiausiu berniuku, garsiai ir nuoširdžiai juoktis, žaisti su kitais vaikais ir ramiai atsisėdus paspoksoti priešais save. Pamokų metu tas jausmas dingdavo. Bet vos tik pamoka baigdavosi, vėl tapdavau Rajumi, vieninteliu iš brolių, lankančiu mokyklą. Kodėl aš? – nepaliaudavau savęs klausinėti. Į išdžiūvusių palmių lapų kuprinę visuomet slapčia įsikišdavau kriaušę, kurią gaudavau per rytmetinę pertrauką, tačiau būdavau priverstas išgerti paduotą karvės pieną. Gerdavau jį neskubėdamas, užsimerkęs ir nuolat galvodamas apie Anilą su Vinodu – juos regėdavau besitvarkančius namuose, kapojančius malkas, rišančius į krūvą nendrių lapus, susilen-

kusius, išvargusius. Jų augantys organizmai turėjo tenkintis tik pasaldintu vandeniu.

Troškau, kad tėvas mokslams parinktų kurį nors kitą sūnų. Tačiau labai greit Anilas kiekvieną rytą keliaus su tėvu kirsti cukranendrių, nes jis stiprus, jau turėjo po oda iškilusių raumenų, niekuomet nesiskundė, o turėdamas tokią valią ir jėgų dirbti jis parneš pinigų, daugybę su, kurių neiškeis į araką, bet sąžiningai atiduos mamai. Vinodas būtų galėjęs mokytis vietoj manęs, jis buvo guvus, apsukrus, ir jei negalėjo lygintis su Anilu rankų ir kojų tvirtumu, tai energijos jam tikrai netrūko, ir jis taip pat niekuomet nesiskundė. O iš manęs naudos buvo labai mažai, pusę metų kosėjau, ištisai gerdavau karčius žolelių nuovirus, kad palengvintų šlapio kosulio priepuolius, kurie, anot mamos, buvo tokie įsisenėję, jog kartais ištisas naktis mane kankindavo kūno traukuliai, o kojų pėdos sustirdavo į ledą. Kai kosulys galiausiai nurimdavo, laiką leisdavau su broliais, jausdamasis taip, lyg kažkas būtų išdraskęs krūtinę. Ant mano kojų nebuvo nė menkiausio raumenėlio, jos buvo plonos lyg bambukai, Anilas dažnai nešiodavo mane lyg pūkelį. Apsivydavau jį kojomis apie pilvą, rankomis apie kaklą, laikydavausi prisiplojęs prie nugaros, ir mano meilė jam būdavo beribė.

Kai grįždavau iš mokyklos ir susivokdavau, kad viskas buvo padaryta be manęs, kaipmat apnikdavo kaltės jausmas. Puldavau rinkti naujų nendrių lapų virtuvės krosniai, nors broliai jau būdavo krūvą jų partempę prie namo. Norėdavau bėgti dar vandens, bet statinėje tilpo tik šeši kibirai. Imdavau iš naujo plūkti grindinį, ir vos tik vėjas pakeldavo dulkių

kamuolį, nesitraukdavau iš namų nė per žingsnį: čiupdavau skudurą ir valydavau ant mamos įrankių ir demblių sėdančius pelenus, neaplenkdamas netgi tėvo nariuotos, grublėtos bambuko lazdos plonyčiu galu. Visas kosėdamas stengdavausi įveikti tą pabaisą, gyvenančią manyje, tačiau galiausiai ji visuomet nugalėdavo, ir nors būdavau uždusęs, rankos virpėdavo iš skausmo, priversdavau brolius nusijuokti, nes atrodžiau ir elgiausi kaip nuvargęs beprotis.

Mūsų purvu ir pelenais aptekęs gyvenimas baigėsi netrukus po 1944-ųjų. Artėjant Naujiesiems metams cukraus fabriko šeimininkų žmonos davė mums drabužių. Tai buvo jų vaikų nudėvėti drabužėliai, bet mums tai visai nerūpėjo, negalėjome atsižavėti audinių, spalvų ir sukirpimo grožiu. Visi trys gavome po baltus marškinius ir skirtingo dydžio bei spalvos šortus. Mano šortai buvo žali, pasiūti iš švelnutės drobės, jei perbraukdavau tą medžiagą pirštu, pajusdavau iškilius dryželius, kurių nebuvo matyti plika akimi. Marškiniai man braižė kaklą. Anilas gavo šortus iki kelių, dabar aš žinau, kas tai per daiktas, bet, prisimenu, negalėjom nustoti iš jo šaipytis, kai matydavom jo blauzdas, kyšančias iš to keisto ilgo chaki spalvos drabužio, tuomet mums atrodė, kad tie šortai jam per dideli. Buvom matę tik trumpus šortus ir kelnes, bet kad būna šortų ligi kelių, nebuvo tekę girdėti. Vinodui atiteko kaštoninės spalvos šortai, juos mama susegė trimis segtukais ties juosmeniu, kad nesmuktų. Ko gero, atrodėme juokingai, bet mes jautėmės, kaip čia pasakius, svarbūs.

Dėvėjome tuos drabužius keletą savaičių, ir tą popietę, eidami prie upės, taip pat juos buvome apsivilkę. Marškiniai

daugiau nebegraužė, jie buvo purvini, o Vinodo šortuose vos laikėsi vienintelis segtukas. Po ištisų nepakenčiamos kaitros savaičių pritvinkęs dangus pakibo žemai, užklodamas kalnus iki pusės. Nebuvo matyti nė vieno drugelio, krūmai perdžiūvę, vėjo gūsiai vijosi nedideliais sūkuriais, ir mes sustodavome pažiūrėti į spirale besileidžiančius lapus. Upės šniokštimą išgirdome kone priėję prie pat, mano brolis atsisukęs nusišypsojo, bet nepaspartinom žingsnio, kaip buvom įpratę.

Upė buvo švari ir skaidri, lengvo saldoko skonio, kaip sakydavo Vinodas. Pačiam vidurvasary ji stipriai susiaurėdavo, jai būdavo sunku aplenkti saulės išblukintas uolas, riogsinčias ant kelio. Mes truputėlį pažaidėme, tada Anilas nutarė ropštis į kalną ir paieškoti kiek stipresnės srovės. Prisimenu, kaip mestelėjau žvilgsnį stovyklos pusėn. Trumputį žvilgsnį pro petį, o medžiai, pro kuriuos jis pralėkė, man pasirodė liauni ir linko ten, kur norėjo vėjas. Ėmėm kopti į kalną, laikydami kibirus rankose, Anilas žengė priekyje su savo lazda, Vinodas man iš paskos, bet dar kalno papėdėje mus užklupo staigi liūtis.

Dabar man septyniasdešimt metų, bet prisimenu viską taip, lyg tai būtų nutikę vakar: griaustinis buvo toks stiprus, kad, rodės, dunda pilve. Prisimenu, iš pradžių labai bijojau tos neįtikėtinos tylos, kuri įsivyraudavo kaskart nugriaudėjus, viskas aplinkui atrodė sustingę, visa gamta, rodos, kažko laukė, ir mes nedrįsom net kvėpuoti. Tos minutės išties prailgo, kol pagaliau didžiuliai gaivūs lašai pabiro ant mūsų plaukų, veido, sušlapino drabužius. Prisimenu tą vaiduoklišką miglą, kuri pakilo nuo žemės, vos ši prarijo pirmuosius lašus. Paprastai mums patikdavo toji akimirka, bet šįkart viskas buvo

kitaip. Jaučiau tai, ir mano broliai jautė. Visai netrukus pasipylė žaibai, paskui juos nauji griaustinio trenksmai, ir mes leidomės bėgti.

Ir kiek laiko mes taip šliuožėm žemyn? Aštrios uolų pakriaušės, į kurias nusibalnodavom kojas, buvo išnykusios, pėdos smego į gličią, slidžią masę ir buvo vis sunkiau iš jos išsikapstyti. Saulė pasislėpė. Lietus merkė uolų sienas, o žemė apsitraukė puria sieros pluta. Priešais mane nuolat bolavo Anilo marškiniai, stengiausi nepamesti iš akių to balto švyturio. Jis nuolat kartojo: bėgam, bėgam, bėgam, – ir staiga, vos mirktelėjus blakstienomis, viskas pranyko. Nei balso, nei marškinių priešaky. Sustojau kaip įbestas, Vinodas mane prisivijo. Mažasis broliukas gniaužė mano ranką ir šaukė: Anilai, Anilai, Anilai. Aš neatsilikau nuo jo, abu šaukėm vyriausio brolio vardą, nežinau, kiek laiko taip rėkėm, blaškydamiesi po tą purvą be jokios nuovokos, prisimerkę nuo stipraus vėjo ir lietaus, kol galiausiai, Dieve švenčiausias, bebuvo girdėti tik mano vieno balsas, nepaliaujamai šaukiąs: Anilai, Anilai, – o netrukus: Anilai, Vinodai, Anilai, Vinodai. Rėkiau iš visų jėgų, tačiau vėjas, lietus, griaustinis, žaibai ir stiprėjanti purvo srovė, kuria tapo mūsų numylėtoji upė, nutildė mano balsą, nepalikdami nė menkiausios vilties.

Po penkių dienų stovyklos vyrai rado Vinodą be marškinių, jo galva buvo įstrigusi tarp uolų. Tikrai nelengva aštuonerių metų vaikui pamatyti savo mažąjį broliuką, kurį mylėjai labiau už viską pasaulyje, nežinia kaip suknežinta galva, aštrių uolų akmenų nudraskytais kojų ir rankų pirštais, negailestingai sumaitotu kūnu, penkias dienas besiglaudžiančiu prie uo-

los, nes taip panorėjo mūsų numylėtoji upė, ta pati, kurios vanduo, anot mano broliuko, turėjo lengvą saldoką skonį, ta pati, virtusi purvo, akmenų ir uolų nuotrupų srove. Sudeginome Vinodą tą pačią dieną, visas pasiruošimas laidotuvėms atrodė magiškas: kamparmedžio neštuvai, balta drobulė, gėlių girliandos, smilkalai, kunigas su didžiuliu raudonu tašku ant kaktos, laikantis rankose knygą su šventais versetais.

Anilo kūno niekas niekada nerado. Po keleto dienų, per paskutines paieškas su stovyklos gyventojais, man pavyko rasti jo lazdą. Ji gulėjo ten, miškelio pakrašty, pamačiau ją tik todėl, kad jos galas priminė U raidę. Paėmiau ją į rankas, ir niekada negalėsiu apsakyti, kaip man tą akimirką trūko vyresniojo brolio. Upė vėl tapo švari ir skaidri, o kol vyrai ieškojo Anilo kūno, aš makalavau jo lazda srauniam vandeny. Nežinau, kodėl taip dariau, neapgalvojau to veiksmo iš anksto, tai buvo vienintelis dalykas, esu jau tai sakęs, kuris priklausė tik mano vyresniajam broliui. Lazda nuplaukė pasroviui, keliskart trinktelėjo į uolas, kol galiausiai išnyko iš akių, kaip ir mano brolis. Palinkau kaip anksčiau virš vandens veidrodžio, tačiau pamačiau tik kaulėtą veidą, išsprogusias akis ir grimasą. Prieš mane atsivėrė neišmatuojamai gilus šulinys, ir žinau, kad neprasmegau tame vienišame paveiksle, tame perkarusiame ir baigiančiame pranykti savo paties atspindy, žinau, jog to nepadariau tik todėl, kad už nugaros išgirdau atbėgančią mamą, visa gerkle šaukiančią mane vardu, šaukiančią vienintelį sūnų, kuris jai liko.

Mapu stovykloje gyvenome dar tris dienas. Vieną rytą, kai aušra nudažė kalnus mėlynai, o dangus ėmė švelniai brėkšti,

mama paėmė mane už rankos, ir iškeliavome paskui tėvą į Bobaseno* miestą. Neatsigręžiau pažiūrėti į Mapu, į stovyklą, nei į miškelį, skiriantį ją nuo upės, nei į nendrių laukus, nei į milžinišką akmeninį kaminą, nei į baltų dūmų patalėlius; neverkiau, bet vis dar jutau aidint kurtinamų garsų mišinį, ir stengiausi jį užgožti savo paties balsu. Anilai, Vinodai, Anilai, Vinodai.

* Vienas didžiausių Mauricijaus salos, esančios Indijos vandenyne, miestų (*čia ir toliau – vertėjos pastabos*).

3

Perėjome pusę salos, iš šiaurės į centrą. Įsivaizduoju, kaip šį ilgą kelią būtume galėję įveikti jaučiais ar asilais kinkytais vežimais, o gal būtume galėję važiuoti traukiniu, kuris tais laikais jau buvo išrastas, bet keliavome pėsti, nakvojome po atviru dangumi, matėme lokomotyvus, žmones, regėjome besikeičiantį gamtovaizdį, gėles, žvilgančius arklius, sausumos ruožus ar veikiau keliukus, baigiančius pradingti jūroje, gal net pačią jūrą, nutiestus kelius, namus ir kalnus, kurių nė neįtarėme esant, nes niekuomet nebuvom iškėlę kojos iš Mapu teritorijos. Kad ir kaip stengiausi, nesugebėjau nieko prisiminti. Galbūt nė per žingsnį nesitraukiau nuo mamos, kuri laikė mane už rankos, apraudodama savo sūnus, namus, nelaimingiausią vargšų bendruomenę, kurią palikome? Ką veikė mano tėvas visą tą laiką, kai jo rankos nebekirto nendrių, nebepjovė jų purių balkšvų viršūnių, apakinusių daugybę darbininkų, ką veikė jo nuogos rankos, sudiržusios nuo darbo, išsivadavusios iš medžiaginių raiščių, kurie saugojo nuo spyglių, atsilaupiusios žievės, bičių geluonio ar rakščių? Ką veikė jo burna, negavusi per visą nesibaigiančią kelionę nė

lašo arako, jos nebeparalyžiavo aitraus alkoholio poveikis, ką veikė jo užkimęs balsas be stovyklos dainų, kupinų sielvarto ir darbininko skundų? Ką gi veikė tasai vyras, įkalintas savyje, šioje kelionėje drauge su tais, kurie dar liko iš visos šeimos, be žaliojo nariuotojo ir grublėtojo bambuko, kuriuo mus plakdavo? O ką veikiau aš, baikštus ir silpnas, be savo brolių? Ši kelionė būtų galėjusi mus dar labiau suartinti, suteikti geresnio rytojaus viltį, būtume galėję tapti pionieriais, apie mus būtų kalbama su pasigėrėjimu, pirmąją šeimą, palikusią Mapu visai savanoriškai, nes troškome geresnio gyvenimo, netikėjome tomis pasakomis, kad mūsų likimas – gyventi lietuje, purve, dulkėse ir skurde. Bet mes buvome tik šunimis pjudoma šeima, išgyvenusi didžiulį sielvartą ir galiausiai pabėgusi.

Niekuomet neklausinėjau mamos, kaip mano tėvui pavyko įsidarbinti Bobaseno kalėjime. Manau, ji žinojo ne daugiau už mane, jie buvo nepanašūs į šių dienų sutuoktinius, kurie apie viską pasikalba, drauge priima net mažiausią sprendimą, dalijasi paslaptimis, – mano tėvai nė iš tolo tokių nepriminė.

Jei kas kitas vietoj manęs pasakotų šią istoriją, kas nors, matantis viską iš šono, jis, be jokios abejonės, sakytų, kad Bobasene mums sekėsi geriausiai. Žemė po kojomis buvo derlinga, gražios kaštoninės spalvos. Galėjome sodinti daržoves, gėles ir medžius – jie giliai suleisdavo šaknis, jiems netrukdydavo jokios pajuodusios aštriabriaunės uolos. Medžiai puikavosi tankiais žvilgančiais žaliais vainikais. Tarp lapų sprogo balti ir rausvi pumpurai, ir netrukus subrandindavo vaisius. Neskubėdamas ragavau mangus, ličius, longanus, papajas ir vis dar galvojau apie savo brolius. Duonmedžiai, amerikinės

persijos ir kiti egzotiški medžiai buvo dosnūs vaisių visus metus: žalių, prinokusių, sūrių ir saldžių. Ant žemės po lianomis slėpėsi agurkai, patisonai, aguročiai, pūkuoti krūmeliai, apkibę pomidorais, paprikomis, baklažanais, po žeme karaliavo bulvės, morkos, runkeliai, gardūs batatai. Saulė ir lietus čia buvo du patys svarbiausi dalykai, malonūs ir švelnūs, ne tokie siaubūnai kaip Mapu, kurie užtvindo žemę, užlieja pilvą, sutraiško širdį ir nužudo vaikus.

Mūsų namas Bobasene buvo pastatytas miške ir priminė šiandienį miškininko namą arba medžioklės poilsio bazę. Vėliau mama papasakojo, kad niekas nenorėjo to namo. Kai ji žingsniavo tarp kalėjimo ir kapinių, žmonės pasakojo, jog tas namas yra klajojančių sielų buveinė. Mama prunkštelėjo kaip mergiūkštė tai perpasakodama man, bet jaučiausi tikrai laimingas, kad ji man papasakojo, juk buvau jau suaugęs, didelis ir stiprus, todėl tokios istorijos manęs nebebaugino.

Norėčiau prisiminti pirmąsias dienas Bobasene taip pat aiškiai, kaip prisiminiau pirmuosius metus Mapu, bet netgi sutelkęs visas mintis sugebėjau atgaivinti tik padrikus vaizdus, lyg būčiau matęs juos kažkokioje knygoje, be žodžių ir be pavadinimo. Namo sienos, apraizgytos lianomis, tokiomis pat tvirtomis kaip bambukas – jas matydamas nepatikėtum, kad jos savotiškai puošė namą. Mano tėvai ir aš, raunantys tas lianas iš visų jėgų, nes jose kirbėte kirbėjo skruzdėlių ir driežų. Namo sienos, pagaliau išsivadavusios iš tankios pilkai žalios raizgalynės. Aplink namą ošiantis miškas, kuriantis ypatingą nuotaiką, toji žaluma kur tik pažvelgsi ir mus supanti spengianti tyla. Tankiai krutančios mamos lūpos ruošiant nuovi-

rus ir mikstūras, kuriais pašlakstydavo namų prieangį, langų rėmus, ir rytojaus dieną rastos išdvėsusios žiurkės, išsižioję ežiai ir išglebusios gyvatės. Mamos ranka, besidarbuojanti grūstuve, traiškanti, smulkinanti, naikinanti priešus. Tėvo akys, žvelgiančios į mane, tas vis labiau ir labiau juostantis žvilgsnis – kas jį regėdamas drįstų pasakyti žodį prieš, kas drįstų bandyti kumščiais sumažinti jo pyktį? Šis klausimas sukosi jam ant liežuvio galo, tas klausimas, kurio jis negalėjo ištarti garsiai, bet aš jį girdėjau nuolatos, kaskart eidamas pro savo tėvą, kaskart, kai jo ranka trenkdavo man ar mamai. Kodėl tu? Kodėl tu, Rajau, paliegęs nenaudėli, išgyvenai? Kodėl tu? Kodėl tu?

Prisimenu tas ilgas minutes, kai negalėdavau sumerkti akių, trokšdamas išvysti savo brolių žvilgsnį, amžinybe virtusias minutes, kurios tęsdavosi, kol atgaudavau jėgas, kol suprasdavau, kad nuo šiol likau vienui vienas, negalėdamas atsikratyti prisiminimo apie uolose įstrigusį Vinodo kūną ir Anilo lazdą, kurią įmečiau į upę tenai, Mapu.

Regiu vaizdus iš tų naujo gyvenimo rytų, kai, užuot apsivyniojęs pėdas ir rankas medžiaginiais raiščiais, eidamas į darbą tėvas apsimaudavo kaštoninės spalvos kelnes ir apsivilkdavo smėlio spalvos marškinius. Putojantį muilą ant jo veido ir plaukų, kurį jis įtrindavo plačiais mostais, laikydamas šlapiuose delnuose. Pasikeitusį stotą šio naujo žmogaus, atrodančio labai keistai su ta uniforma, stovintį tarpdury, ir jo pakitusią eiseną, kai žingsniuodavo šiek tiek pražergęs kojas, tarsi audinys dirgintų odą arba nenorėtų suglamžyti kelnių. Įspūdį, kurį man sukeldavo tas vaizdas, kai tėvas išeidavo į savo nau-

jąjį darbą, „kalėjimo prižiūrėtojo", kaip pats vadino, vos pakėlęs galvą, labiau išsitiesęs nei paprastai, plačiai atmerktomis akimis, – tą jausmą, kuris apimdavo, kai jis toldavo nuo namų, ir aš trokšdavau, kad jis amžinai pradingtų tame miške ir niekada nebegrįžtų, pasiklydęs klaidžioje tankmėje.

Bėgant vienatvės dienoms Bobasene, plieskiant kaitriai saulei, blukinančiai tiek miško spalvas, tiek gėlių, kurių mama buvo apsčiai pasodinusi aplink namus lyg didžiulį gerumo spindulį, tolumoje stūksant melsviems kalnams, atradau malonumą slėptis. Įsiląsdavau į kampus, parietęs kojas po savimi, įsilipdavau į medžius ir susiraitydavau šakų prieglobstyje lyg gyvatė, tyrinėdavau duobes žemėje po lianomis ar darže po agurkais ir patisonais, knisdavau jas, gulėdamas ant pilvo, sukišęs rankas iki riešų, slėpdamas veidą lianų raizgalynėje. Gulėdavau taip ištisas valandas nekrutėdamas, klausydamasis savo kvėpavimo ir jausdamas tik širdies plakimą, kuris, rodos, stengėsi kuo mažiau drumsti tylą. Jis buvo užslėptas, suspaustas, vos krutantis, nes jaučiausi ramus, jaučiausi beveik gerai. Lauke buvo per daug naujų dalykų, kad vienas viską patirčiau, būčiau mielai su kuo nors pasidalijęs tuo begaliniu mėlynu ramiu dangumi, bekraštėmis neaprėpiamomis žaliuojančio miško platybėmis, o ypač ta tyla – ji buvo neišmatuojamo ilgio ir pločio lyg jūra, visa apimanti, besiskverbianti į namus, banguojanti už mano tėvo, aplink mano mamą, kiekvieną rytą ir vakarą, nepajudinama tyla, į kurią nuo šiol kabinosi mano mažutė iškankinta šeima.

Kartais tėvas sudrumsdavo tą tylą, girdėdavau jį besiplūstantį iš tolo ir prie manęs atbėgančią mamą, tai būdavo taip

pat tikra, kaip prie namų besiartinančio tėvo žingsniai ir balsas, taigi abu laukdavom, kol jo ranka pakils virš mūsų, virš manęs, voš man, voš mamai. Tokiomis akimirkomis būdavau tikras, kad visas miškas palinkęs virš mūsų namo, visa ta žaluma, tas lapų ir šakų kalnas, kuris taip gąsdino pirmosiomis savaitėmis, gaubė mūsų namuose kilusį triukšmą, trikdantį Bobaseno nakties rimtį.

Tame miške augo eukaliptai, mangamedžiai, kamparmedžiai, juodmedžiai, migdolai, – būdamas aštuonerių nebūčiau niekad patikėjęs, kad vieną dieną visa tai išsitrins iš atminties, toji žalumu trykštanti versmė, tas drėgnos žemės, kertamo miško, samanų ir pūvančių vaisių kvapas. Ak, toji baimė, kurią jaučiau pirmaisiais kartais, žengdamas per savo vaikystės mišką, paskui pasitenkinimas, kad geriau nei kas kitas žinau visus takus, pėdsakus, spąstus, slėptuves; užmerkęs akis bėgdavau į miško tankmę, žinojau, kada aplenkti didžiulį mangamedį, pristabdyti sukant į kairę, ties migdolu, kurio klastingos šaknys tik ir tyko neapdairaus praeivio, palenkti galvą po eukaliptu, nes jo šakos gumbuotos ir labai plačiai išsikerojusios, staigiai ir tiksliai liuokteleti, nė nespėjus nieko pagalvoti, ties kitu mangamedžiu su svaigiai kvepiančiais vaisiais, nes ten po kojomis žioji duobė, o šalia jos kirba skruzdėlynas, pilnas didžiulių skruzdėlių raudonomis blizgančiomis nugaromis, kurių įkandimas iškilnoja odą milžiniškomis siaubingai niežtinčiomis pūslėmis.

Šiandien man patinka galvoti, kad jei tas miškas ten dar būtų – nes jo neabejotinai nebėra, o toje vietoje stūkso modernūs pastatai, išpuošti prie langų ir balkonų pritvirtintais

gėlių vazonais, o tuose balkonuose ar prie langų stovintys žmonės dairosi nežinia į ką, – dar sugebėčiau rasti kelią per tą mišką. Dabar, kai visa tai permąstau, pirmąkart po daugybės metų, ką gi, patikėkit, mano kojos tiesiog nekantrauja, o nusilpusiuose raumenyse atgyja seniai užmiršti refleksai. Kairėn, tiesiai, op, nulenkt galvą, tvirtai laikytis ant šakos, įsibėgėt ir šokt, sukąst dantis, vaizduot žvėrį, pavyzdžiui, tigrą, bet ką, kas nieko nebijo.

Bobasene taip pat lankiau mokyklą, bet mažai ką galiu apie tai papasakoti. Pastebėjau, kad klasėje esu vienas iš neturtingiausių: mano drabužiai buvo baisiausiai nuskurę, išplonėjusiu audiniu ir kone permatomi, su niekuo nežaisdavau, valgydavau tik tai, ką ryte įdėdavo mama, ir nekišdavau nosies iš klasės. Daug galvodavau apie savo brolius, regėdamas žaidžiančius ir klykaujančius vaikus, kartkartėmis jie ir mane pakviesdavo prisidėti, bet aš traukdavausi atatupstas, nuleidęs galvą sakydavau ne, ir vaikai tarpusavy kuždėdavosi, kad aš tikriausiai labai sergu ir žaidimai gali mane pražudyti. Tiesą sakant, jie neklydo. Aš sirgau brolių ilgesiu ir maniau, kad juos išduosiu, prarasiu amžiams, jei žaisiu su kitais vaikais, juoksiuosi ir su jais draugausiu. Tūnodavau savo kamputyje ir labai tyliai kalbėdavau su savimi. Šito taip pat išmokau Bobasene. Pasakodavau sau visokiausių istorijų, kaip kadaise pasakodavau Anilui arba Vinodui. Krutindavau lūpas kaip mama, kai ruošdavo nuodus ir žoleles, apsaugančias nuo piktos akies, nuo visokių negandų ir graužikų, puolančių daržoves lysvėse ir besitaikančių krimstelėti mūsų pirštus.

Mane mokė panelė Elza, ir kai ji uždėdavo savo sniego bal-

tumo ranką man ant peties, viduj pajausdavau atsiritant karščio bangą, ji išplisdavo pilve kaip didžiulis balionas. Mano mažasis Rajau, sakydavo ji. Kai ypač retomis progomis mama ateidavo į mokyklą manęs parsivesti, prie jos prieidavo panelė Elza ir sakydavo, kad aš geras berniukas, be jokios abejonės, man reikia šį tą išmokti, man gerai sekasi, jau prisivijau kitus vaikus, geriausiai sekasi prancūzų ir anglų kalbos ir tikriausiai greitai galėsiu ruoštis laikyti egzaminą stipendijai gauti, tai garsiajai stipendijai, kuri užtikrina vietą geriausioje vidurinėje mokykloje, kurios pinigų pakanka nusipirkti knygų, pieštukų bei kreidelių ir netgi, įsigijus visus mokyklinius reikmenis, dar lieka pinigų pavalgyti; o, taip, ji tikėjo, kad aš galėčiau visa tai turėti. Mano mama klausydavosi jos išplėtusi akis, paskui, jau mudviem keliaujant namo, nekalbėdavo daugiau nei paprastai – nuo tada, kai išvykome iš Mapu, ji apskritai buvo nekalbi, – tačiau ligi pat namų vesdavo mane tvirtai suėmusi už rankos. Tuo gyvenimo tarpsniu mamos širdy tikriausiai nebuvo nieko kita, tik sielvartas, per vieną dieną praradus du sūnus, bet esu tikras, panelės Elzos kalba ir įdėmus žvilgsnis (su malonumu prisimenu jos grakščią laikyseną) suteikdavo jėgų jos rankoms ir primindavo, kad turi dar vieną sūnų, kuriuo gali truputį didžiuotis.

Kai mano mama mirė, jos daiktai sutilpo į tris lagaminus, iš jų vienas atiteko asmeniškai man ir jos anūkui. Tai ji, kuri be tėvo iniciatyvos niekuomet nebūtų leidusi manęs į mokyklą, tame lagamine sukaupė ir išsaugojo mano, paskui ir mano sūnaus pirmuosius sąsiuvinius, mūsų abiejų diplomų kopijas, mūsų senas kuprines, ir man atrodo, kad taip, kaip kitiems

patinka rodyti savo šeimos, namų, automobilių nuotraukas, mano mamai patikdavo svečiams atverti tą lagaminą. Prisimenu, retkarčiais ji vartydavo mano sąsiuvinius su nuoširdžiu pasigėrėjimu, atsargiai versdama puslapius, lyg jie būtų širdžiai brangus testamentas, o kai sėkmingai išlaikiau visus egzaminus, mama suėmė delnais mano rankas ir vos sulaikė ašaras. Mano sūnui ji taip pat negailėjo dėmesio, rūpestingai tvarkė jo kambarį, rūšiavo knygas pagal storį ir dydį, pedantiškai dėliojo pieštukus vieną greta kito, ir kiekvieną vakarą mano vargšas berniukas turėdavo išgerti stiklinę pieniško gėrimo, kuris, anot mano mamos, buvo „penas smegenims".

Iki 1944-ųjų atostogų nebuvau matęs kalėjimo, kuriame dirbo mano tėvas. Kartą jis pasakojo, kad jame pilna pavojingų nusikaltėlių, galvažudžių, vagių ir kitų piktadarių. Tai sakydamas jis sugriebė mane už pečių, nes puikiai žinojo, kad vaikštinėju miške, slepiuosi medžiuose, jis norėjo mane išgąsdinti, todėl kratydamas už pečių pabrėžtinai tarė kiekvieną A, O ir Y. Kaskart, kai tardama žodį prasiverdavo burna, tuo pat metu išsiplėsdavo ir akys, rodos, tą sinchroniškumą lėmė kažkoks mechanizmas iš vidaus; regėdamas jį uniformuotą ryte išeinant į darbą, labiausiai trokšdavau, kad viskas iškeliautų su juo ir tame dideliame kalėjime užsidarytų visi pAvOjingi, gAlvAžudžiAi, vAgYs ir piktAdAriAi.

Svajojau būti išklausytas. Per metų pabaigos atostogas, nuo pirmadienio iki šeštadienio mama liepdavo nešti tėvui į darbą pusryčius. Keliaudavau pamiške, sukdavau į kairę priešais vieškelį, vedantį į kaimą, ir žingsniuodavau palei kalėjimo sieną iki pat vartų. Ten šiek tiek palūkuriuodavau ir pasirodyda-

vo tėvas. Paduodavau jam dar šiltą maistą pro vartų virbus, o jis man būtinai pasakydavo: keliauk, eik namo.

Aš, aišku, jo neklausiau. Nuo pat pirmos dienos einant palei tą sieną nuo jos aukščio man taip svaigdavo galva, kad, nors stengiausi žiūrėti į savo nuplyšusius batus, rodės, ji mane pargriaus žemėn. Priėjęs kampą, šiek tiek pakeičiau kryptį, apėjau kalėjimą didesniu lanku ir grįžau prie vartų iš kitos pusės, truputį statesniu takeliu, kur vietoj sienos augo dygi gyvatvorė. Va ten susiradau geriausią slėptuvę savo gyvenime. Slėptuvę, kurioje galėjau palaukti, kol nustos daužytis širdis, kurioje galėjau sustabdyti gyvenimą ir stebėti visus pAvOjingus, gAlvAžudžius, vAgis ir piktAdArius.

4

Tūnojau krūmuose, virš galvos tykiai šnarėjo lapai, šakos iki kraujo braižė šlaunis – šitaip pasislėpęs, neišvydau ničnieko panašaus į savo fantazijas.

Tikėjausi pamatysiąs narvus, užkardus, spynas, grandines ir policininkus. Įsivaizdavau riksmus, šunų skalijimą, vyrus tulžies pritvinkusiomis akimis, kurie turėtų būti tie pavojingi kaliniai, galvažudžiai, vagys ir piktadariai. Taip pat įsivaizdavau savo uniformuotą tėvą tų nusikaltėlių būryje, kad jie bijo jo taip, kaip mes su mama, kai jis grįžta girtas kiekvieną vakarą, pakelia ranką prieš mus, vožia mamai, vožia man.

Šito kalėjimo kieme nebuvo matyti nė gyvos dvasios, o jo baltai mėlyna iškaba veikiau priminė atrakcionų parką: *Sveiki atvykę į valstybinį Bobaseno kalėjimą*, – skambėjo visai raminamai. Iš savo slėptuvės, žinoma, negalėjau matyti viso kiemo. Kairėje, žemiau stūksojo vartai, pro kuriuos įkišdavau tėvui pusryčius, šalia didžiulis mangamedis, pasislėpęs už sienos nuo tų, kurie spokso į kalėjimą iš kitos pusės. Tai, ko gero, buvo didžiausias mano kada nors matytas mangamedis, stambiu kamienu, apkibęs glotniais raudonais vaisiais, šmėkš-

čiojančiais tankioje lapijoje, vos besilaikančiais dėl svorio ir, rodos, tuoj tuoj nukrisiančiais. Po medžiu tysojo didžiulis šešėlis, jo netrikdė joks saulės spindulys, o tame šešėlyje stovėjo trys dailiai išrikiuotos kėdės. Kiek tolėliau dunksojo namas, panašus į mokyklos kortelėse nupieštus namus. Su stogeliu virš durų, kone pasislėpusiu po violetiniais žiedais mirgančių slinktenių raizgalyne, veranda, medinėmis baliustradomis, langais su langinėmis ir užuolaidomis. Nuo namo iki žemiausios kalėjimo dalies buvo nusidriekusi alėja, ir nors saulė plieskė per visą dangų, nieko dora negalėjau įžvelgti. Prie sienos, dešinėje, stovėjo visa eilė pirkių raudonu arba mėlynu toliu dengtais stogais, ir tos priebėgos kaip ir alėja tęsėsi iki pat žemutinės kalėjimo dalies.

Tasai pirmasis Bobaseno kalėjimo paveikslas įsirėžė man atmintin, lygus ir sustingęs kaip vaizdas atviruke. Kieme nebėgiojo joks katinas, nebuvo girdėti jokio garselio, net vėjo pūstelėjimo, ir man atrodė, kažkas tyčia surengė tokį spektaklį, žinodamas, kad ateisiu čionai pasislėpti. Tiktai už dvigubos spygliuotos tvoros – ištiesęs ranką pirštų galais galėjau paliesti metalinės kilpos spyglius – augo laukinių gėlių krūmai, tankūs žalios žolės kuokštai, gardenijų, vilkdalgių ir rožių kerai.

Neapsakomai žavėjausi tuo reginiu, ramybe dvelkiančiomis puošmenomis, tarp kurių, beje, dirbo mano tėvas. Šiandien tas prisiminimas kiek apkartęs, kaip didžiulis melas, kuriuo akimirką patikėjau, nes viskas atrodė taip gražu: lengvai plevenančios užuolaidos, vaisiai, gėlės, veja, tyla, – visa tai buvo tik kaukė, akių dūmimas, nes įdėmiau įsižiūrėjęs pa-

matai visą tamsiąją kalėjimo pusę, jo purvą, išgirsti riksmus ir raudas.

Man atrodo, jei būčiau buvęs paprastas berniukas, be praeities – tuo noriu pasakyti, kad jei pirmųjų savo gyvenimo metų nebūčiau praleidęs lūšnoje, jei per vieną dieną nebūčiau praradęs abiejų brolių, jei būčiau turėjęs žaidimų draugų ir nebūčiau gūžęsis dirvožemio ertmėse ar karstęsis medžių šakomis, jei nebūčiau valandų valandas kalbėjęsis su savimi, jei užsimerkęs būčiau regėjęs ką nors kita, ne savo jauniausio broliuko kūną, įstrigusį tarp uolų, – ilgai čia nebūčiau tūnojęs, ir tas kvailas kalėjimas man jau būtų įgrisęs. Bet aš buvau Rajus ir man patiko tamsios kertės bei nuošalios vietelės. Taigi tupėjau savo krūmuose, nežinia kiek laiko stebėdamas kalėjimą, įdėmiu žvilgsniu keliaudamas iš kairės į dešinę, iš dešinės į kairę ir taip toliau. Jei kitą kartą panelė Elza paklaustų, ką norėtume veikti užaugę, – tai buvo klausimas, į kurį iki šios dienos nežinojau atsakymo, nes žodis „užaugęs" man be gailesčio priminė vyresnįjį brolį Anilą, todėl išgirdus tą klausimą akyse susitvenkdavo ašaros ir imdavo dusinti kosulio priepuolis, kaip gyvenant Mapu, – atsakyčiau, kad norėčiau dirbti užsislėpusiu stebėtoju.

Staiga pasigirdo sirena ir pamačiau iš už mangamedžio išlendantį tėvą, tarsi jis ten būtų slėpęsis visą tą laiką, įsikimbantį į vartus toje vietoje, kur keletas spynų patikimai saugo surakintas grandines. Iš namo, kurio stogelį raizgė violetiniais žiedais apkibusios slinktenės, išėjo trys policininkai ir nusileido prieangio laipteliais. Jie buvo tikri policininkai, visai nepanašūs į mano tėvą, kuris, nors ir vilkėjo kaštoni-

nės spalvos uniformą, vis tiek atrodė išblyškęs, sulysęs ir dar skurdžiau nei paprastai. Tikrieji policininkai buvo gerokai aukštesni, vilkėjo tamsiai mėlynos spalvos kelnes, baltus marškinius, ant galvų užsidėję mėlynai baltas kepures, o svarbiausia, prie diržų buvo prisisegę po guminę lazdą. Žiūrint iš mano slėptuvės atrodė, kad jų užpakaly kyšo po juodą tiesią uodegą. Policininkai tingiai žingsniavo žemėjančia alėja aplink pastatą, visai į priešingą pusę nei mano tėvas, jis liko stypsoti prie vartų, nesuprasi, ar norėdamas plikomis rankomis nudraskyti visas spynas, ar kaip tik apsaugoti jas nuo pašalinių rankų. Po keleto minučių būtent toje vietoje, kur stoviniavo mano tėvas, pasirodė balkšvų šešėlių virtinė. Takeliu vienas paskui kitą lėtai ir tyliai atklibikščiavo perkarusių žmogelių būrelis ir pasklido kieme. Vyrai, moterys, vaikai. Visi baltieji. Jų drabužiai buvo per dideli, nutįsę, purvini ir suglamžyti, kažkas, rodos, tyčia juos taip juokingai aprengė, kad atrodytų bjauriai ir būtų šiek tiek panašūs į būrelį šmėklų. Niekad nebuvau matęs tokių perkarusių ir išsekusių baltųjų, – būdamas aštuonerių maniau, kad baltaodžiams pridera būti gamyklos šeimininkais, važinėti automobiliais ir pilotuoti lėktuvus, bet niekad nebūčiau pagalvojęs, kad jie gali būti kaliniai. Tos pamėklės vos krutėjo kieme, neišslinkdamos už jo ribų, ir tai tikriausiai buvo toji joms pažadėtoji laisvė, tačiau nuo saulės priverstinai markstėsi jų akys, traukėsi pečiai, kaip būna bėgant nuo lietaus; kaliniai stengėsi pažvelgti į dangų, prikišę delną prie kepuraitės snapelio, kaip įmanydami glaudėsi po mangamedžiu arba pastato stogeliu, ir nė vienas iš jų, kiek prisimenu, nesėdo ant tų trijų medinių

taburečių, nors ir kaip buvo išsekę. Nė vienas neištiesė rankos nuraškyti kad ir mangą alkiui bei troškuliui numalšinti. Prisimenu tankią mangamedžio lapiją, apkibusią daugybe vaisių, kurie iš tolo atrodė lyg tamsiai raudonos dėmės, o tie perbalę paliegę žmogeliai, slankiojantys apačioje, tikriausiai nė neįtarė, kokios gėrybės kabo jiems virš galvų. Niekaip nepajėgiau suvokti to, ką mačiau, ir niekaip negalėjau patikėti, kad čia tie pAvOjingi, gAlvAžudžiAi, vAgYs ir piktAdAriAi. Nepaisant jų spalvos, atrodė tokie pat nuvargę kaip mano mama, spoksojo priešais save, kaip ji kartais darydavo – sutelkdavo žvilgsnį į vieną tašką, dienos metu arba naktį, ir sustingdavo lyg statula. Širdy pamaniau, kad jie tikriausiai taip pat neteko sūnų, netikėtai, tiesiog, be jokios priežasties, be galimybės išlieti pyktį ar ką nors dėl to apkaltinti.

Tiksliai neprisimenu akimirkos, kai pastebėjau Dovydą. Tai tikriausiai įvyko tada, kai jis žengė spygliuotos tvoros link. Pirmiausia į akis krito jo nuostabūs plaukai, aplink galvą vilnijančios tankios bangos, kurios vis dėlto jam taip tiko, kaip niekas niekuomet netiko man; tos garbanos slėpė jo kaktą, o jis pats ne ėjo, bet, rodos, sklendė sustingęs, be menkiausio judesio, ne, jis atrodė lyg būtų ištekintas iš medžio ir geležies, o jo mechanizmai jau labai seniai nematę jokios alyvos. Jis mūvėjo kaštoninės spalvos šortus – kaip mano broliukas Vinodas, – kurie dar paryškino jo kojų odos baltumą. Berniukas artinosi prie vartų neskubėdamas, ir man tai atrodė neįtikima, juk jis buvo uždarytas kalėjime, o vaikštinėjo lyg po savo sodą, koja už kojos vis arčiau manęs, jau geriau galėjau įžiūrėti jo veidą, šviesiaplaukio veidelį smulkučiais bruožais,

gaubiamą Bobaseno drėgmės ir kaitros. Mačiau ir kitų vaikų kieme, tačiau dauguma jų spaudėsi prie suaugusiųjų, niekas nežaidė, niekas nebėgiojo, niekas, rodos, nesikalbėjo tarpusavy. Visi jie buvo mažamečiai rajai, tokie kaip aš.

Vėliau Dovydas man papasakojo, kad norėjo apžiūrėti laukines gėles, augančias prie spygliuotos tvoros. Dovydas dievino gėles, lyg niekada gyvenime jų nebūtų regėjęs, bet, reikia pripažinti, Bobaseno gėlės buvo kitokios nei Prahoje. Tačiau tąkart man pasirodė, kad Dovydas eina prie manęs. Jo akys buvo įsmeigtos į manąsias, dėl to tikrai negalėjau suklysti, todėl mano širdis ėmė tankiai daužytis. Atstumas tarp jo ir vartų vis mažėjo, aš ėmiau visas drebėti ir, rodės, susmegsiu dar giliau į žemę, kai staiga Dovydas apsigręžė ir marionetės žingsniu nupėdino atgal prie kitų, palikdamas tolstančią spygliuotą tvorą už nugaros. Jis atsuko nugarą ir man, žengdamas vos už kelių metrų nuo mano slėptuvės, jo marškiniai buvo suplėšyti taip, kad rankovės vos laikėsi ties pečių ir rankogalių siūlėmis, ir beveik atidengė nuogas rankas. Berniukas atsisėdo ant vešlios žolės ir ėmė dairytis, kaip aš: iš kairės į dešinę, iš dešinės į kairę. Niekaip negalėjau atplėšti akių nuo jo plaukų, tai, ko gero, buvo vienas gražiausių dalykų, kuriuos kada nors buvau matęs vaikystėje. Tą saulėtą gruodžio dieną, likus vos keletui savaičių ligi Naujųjų metų, vos porai mėnesių iki mano brolių žūties metinių, Dovydo šviesių garbanų kupeta spindėjo lyg auksinių gijų aureolė. Tai buvo nuostabu. Vos tik kažkuo susidomėjęs, jis pasukdavo galvą – visai kaip aš, – o taip! – nors mudu vienas kito nepažinojome, elgėmės lygiai taip pat, – jo garbanos keliskart

švelniai šoktelėjo, lyg jose būtų paslėpta tūkstančiai mažyčių spyruoklių.

Labai džiaugiausi šios dienos įspūdžiais, savo slėptuve, atradimais, ir būčiau tikrai gerokai užtrukęs, kol visa tai būčiau išpasakojęs Vinodui su Anilu, kaip kad pasakodavau apie mokykloje išmoktus dalykus, o jų akys smarkiai išsiplėsdavo, jų akys buvo tokios panašios į manąsias, et, koks būdavau laimingas, pasakodamas jiems keliančius didelę nuostabą dalykus, bet dabar buvau vienas su savo istorijomis, todėl pasakodavau jas sau, kad nors šiek tiek prisiminčiau dienos įspūdžius, kad išlaisvinčiau nors keletą žodžių, emocijų, vaizdų ir potyrių, kurie be paliovos kaupėsi širdyje.

Staiga Dovydo garbanos ir pečiai ėmė kretėti, galva pasislėpė tarp kelių, kuriuos jis buvo prisitraukęs prie krūtinės dar sėsdamasis. Tada išgirdau raudą. Puikiai žinojau, kas tai yra, kaip tai priverčia kūkčioti, tyliai suvaitoti, lyg kas nors imtų lėtai, labai lėtai smeigti peilį širdin, puikiai žinojau tą raudą, kuri užklumpa netikėtai, iš niekur, nepaisant to, kad kuo ramiausiai sėdi ant sultingos žalios vejos, o saulė maloniai šildo pečius. Aš atsistojau, jausdamas nenumaldomą norą pakviesti tą berniuką, prieiti prie jo ir paguosti, kaip Anilas mane guosdavo: viskas praeis, nebeverk, tau nosis bėga ir – fui! – tu baigi praryti snarglį, – mes labai juokdavomės iš tų žodžių „tu baigi praryti snarglį“, o Anilas dar pridėdavo: būtų bjauru, tiesa? – ir aš iškart liaudavausi verkęs.

Tądien man atsitiko taip, kaip Dovydui, kartais man taip būdavo: staiga imdavo veržti visus vidurius, pasidarydavo sunku kvėpuoti ir ašaros, kurių niekaip nesulaikysi, imdavo

smaugti gerklę. Įkišau galvą į lapų krūvą ir pravirkau, kaip Dovydas, sėdįs vos už keleto metrų nuo manęs.

Nežinau, kiek laiko pratūnojau, įkišęs nosį į žemę, kol staiga išgirdau savo tėvo riksmą. Jis komandavo kažką panašaus į „ei!“, „čionai!“. Pakėliau galvą ir nustėrau pamatęs Dovydą, prisiplojusį prie vartų, o aštrūs metaliniai spygliai tikriausiai kruvinai draskė jo rankų odą. Žvilgsnis buvo nukreiptas į mano slėptuvę. Ištempiau kaklą, mano veide tikriausiai atsispindėjo išgąstis, ir, nors buvau apsiašarojęs, žemėtas ir apkibęs lapais, berniukas man nusišypsojo. Pabandžiau ir aš jam nusišypsoti, ašaros kaipmat nudžiūvo, pilvą veržiantys mazgai atsileido, tačiau įstengiau tik spoksoti išplėtęs paraudusias akis ir atrodžiau kaip koks laukinis. Jis nesiliovė man šypsojęsis. Taigi vos kilstelėjau ranką pasisveikindamas ir pamačiau jam už nugaros besiartinantį policininką. Vėl šmurkštelėjau į savo slėptuvę, ir Dovydas apsigręžė. Policininkas šiurkščiu mostu paliepė jam dingti nuo vartų, o užkaukus dar vienai sirenai visi tie perkarę, purvini ir išvargę žmogeliai užtvindė saulės nutviekstą alėją, palikę savo slėptuves po mangamedžiu ar pastato stogeliu. Tuo metu policininkas prisiartino prie vartų ir ėmė spoksoti į mano pusę. Tada sučepsėjo perdžiūvusiomis lūpomis, išgaudamas trumpą sausoką garsą, ir nuėjo savais keliais.

Tamsaus alėjos šešėlio lydimi, kaliniai plaukė nežinia kur, kažkur jie vis dėlto ėjo, vilkdami kojas, viena privaloma kryptimi, lyg daugiau neturėtų ką veikti, ir tame tamsiame šešėlyje blykstelėjo auksiniai Dovydo plaukai, lyg juos būtų nutvieskę saulės spinduliai.

5

Tą vakarą tėvas parnešė mangų. Kaip ir mama, vis dar ruošianti valgį penkiems asmenims, jis parnešė penkis mangus. Žiūrėjau į juos iš padilbų, lyg tie raudoni dailučiai vaisiai, pasipuošę mažytėmis žalsvomis dėmelėmis, tiksliai žinotų, ką veikiau tą popietę. Mačiau juos, kabančius tankioje lapijoje, ir atrodė, jie mane taip pat prisimena. Paėmiau vieną mangą į saują ir pajutau, koks jis sunkus ir vis dar šiltas nuo saulės. Tėvas išsitraukė nedidelį peiliuką ir atsisėdo ant plokščio akmens prie namo, veidu į mišką. Laikydamas mangą tarp pirštų, jis lėtai, skrupulingai atsipjovė ploną skiltelę ir įsiurbė į burną. Oranžinė žvilganti skiltelė be jokio garso dingo burnoje, tėvas prarijo nė nekramtęs. Neįsivaizduoju, kur jis to išmoko, mat, kai gyvenome Mapu, mes valgydavom susigūžę, suėmę mangą abiem delnais, nesijaudindami dėl to, kad sultys teka per dilbius, kuriuos mikliai nulaižydavom. Kai gyvenome Mapu, suvalgydavom visutėlį mangą, netgi odelę ir nedidelį kietoką kotelį, laikiusį mangą ant šakos, o kauliuką čiulpdavom labai ilgai, tol, kol likdavo tik tuščia šiurkšti beskonė luobelė, tinkama mesti į ugnį.

Žengtelėjau keletą žingsnių aplink namą, karštis jau buvo atlėgęs, miško tyla gaubė mus lyg patikimas skydas. Prisiartinau prie tėvo, ant liežuvio galo sukdamas klausimus, kuriuos norėjau jam užduoti. Kas tie žmonės tenai, tie baltaodžiai kaliniai? Ar jie yra Bobaseno piktadariai, vagys ir galvažudžiai? Kodėl jie taip lėtai ėjo, lyg jų kojos būtų vien iš odos ir nutrupėjusių kaulų? O tie perkarę, gležnučiai vaikai, ar jie taip pat ką nors pavogė ar kitaip nusikalto, kad pateko į kalėjimą? Tėvas nepasiūlė prisėsti šalia, nė nepažvelgė į mano pusę, jo žvilgsnis buvo įsmeigtas kažkur priešais, o peiliukas nuolat krutėjo tarp pirštų; galiausiai jis atsidusdamas atsistojo.

Prabėgus daugeliui metų, kai tapau tėvu ir mylėjau savo sūnų labiau, nei pats galėjau įsivaizduoti, kai paimdavau jį ant rankų (nugara susilenkdavo ir rankos išsitiesdavo nevalingai, man nespėjus nė pagalvoti), net ir tada nesilioviau spėlioti, kiek pastangų būtų kainavę tėvui pažvelgti į mane normaliai, ne tuo grėsmingu pamišėlio žvilgsniu, argi nebūtų pakakę bent vieno kartelio pakviesti prisėsti šalia jo, papasakoti man vieną kitą dienos įspūdį arba nieko nepasakoti, o tiesiog parymoti drauge nakties tyloje, kiek jam tai būtų kainavę?

Tačiau dabar, kai mano tėvas buvo štai toks, svetimas ir atšiaurus, dėkojau Dievui, kaip mama išmokė, už kiekvieną ramią naktį, už kiekvieną vakarą, kai tėvas grįždavo ramus, tylus, nepavojingas, sunkia ir plokščia kaip akmuo, ant kurio sėdėdavo po pietų, širdimi. Tą vakarą aš neuždaviau jokių klausimų ir prieš užmigdamas padėkojau Viešpačiui už jo beribį gerumą ir gailestingumą, leidusį mums pasidžiaugti va-

karu be tėvo, kurio kumščių smūgius ir kojų spyrius kaskart patirdavom abu su mama, pirma ji, paskui aš.

Visas kitas savaites kasdien vidurdienį nešdavau į kalėjimą tėvui pietus. Mano dienos buvo užimtos ir nebegalėjau kaip anksčiau iki soties trainiotis po mišką. Jau kurį laiką mama dirbo pas kaimo siuvėją ponią Gislen, gyvenančią akinamo baltumo name. Aplink namą ji buvo prisodinusi daugybę raudonų jurginų, ir buvo nepaprastai gera žiūrėti į juos, besiglaudžiančius prie baltos sienos, raudona prie balto, lyg neišskiriami broliai ir seserys. Mano mama padėjo jai pasipuošti Naujiesiems metams ir visus darbus, kaip pati sakydavo, atliko deramai „išbaigtai“: apsiūti rumbę tankiais dygsneliais, pritvirtinti raukinukus, suplisuoti diržą lygiomis klostelėmis, nukarpyti visus kyšančius siūlus, krakmolyti, lyginti, lankstyti. Per tas atostogas mama nuo ankstyvo ryto išsiųsdavo mane parnešti suknelių, sijonų, korsetų, pasijonių, kelnių. Reikdavo keliauti gerą pusvalandį už namo prasidedančiu takeliu ligi pat kaimo, kurio prieigose pirmas namas kaip tik ir buvo ponios Gislen, baltu fasadu, papuoštu raudonais „nėriniais“. Siuvėja sukraudavo drabužius į paklodę, jos galus surišdavo dideliu mazgu. Paskui padėdavo užsikelti tą milžinišką nešulį ant kupros, tarsi būtų visiškai normalu tokiam gležnam berniokui kaip aš keliauti su tokiu svoriu ant pečių, ir kuo skubiausiai grįždavo prie savo juodos siuvamosios.

Abiem rankomis suimdavau ryšulį už mazgo ties petimi ir pradėdavau savo ilgą kelionę namo. Paklodė slysdavo nuo peties ir kaskart turėdavau smarkiai kilstelėti nešulį klubu, kad vėl atsidurtų ant peties ir galėčiau stipriai įsikabinti į mazgą.

Nedrįsdavau sustoti, nes būtų tekę nuleisti ryšulį ant žemės ar žolės, ir jis išsipurvintų. Aš labai bijojau numesti ant žemės tą paklodę su visomis suknelėmis, sijonais, korsetais, pasijoniais ir kelnėmis, kad mano mama, kaip ir tėvas, neimtų gailėtis, kad išgyvenau būtent aš, Rajus. Anilas būtų be vargo parnešęs tą ryšulį, tiesiog panaudodamas vyrišką jėgą, o Vinodas būtų sugalvojęs būdą, kaip lengviau nešti tą nepatogų svorį ant kupros, ir būtų nešęs jį su šypsena kaip kadaise, kai tempdavo du sklidinai pripiltus kibirus vandens.

Kelias buvo tolimas, žingsniuodavau sulenkęs nugarą, ji kone degdavo nuo nepatogaus nešulio, kojos tiesiog linkte linkdavo, rankos ir pirštai nutirpdavo, lyg jėgos būtų akimirksniu išgaravusios, tačiau niekad neleidau sau ištėkšti mamos uždarbio ant žemės. Netoli namų pamatydavau atbėgančią mamą, išgirsdavau jos smulkius žingsnelius ir pirmuosius paguodos bei pasveikinimo žodžius. Mano vargšiukas Rajus, mano mažutis Rajus, mano didysis berniukas, šaunuolis.

Kai ji nuimdavo tą nešulį nuo pečių, mano kūnas suvirpėdavo, kone susmukdavo ant žemės lyg marionetė, o akyse imdavo mirgėti juodos žvaigždutės. Mama paruošdavo man didžiulę stiklinę saldinto vandens, ir aš išmaukdavau jį net klaksėdamas liežuviu, o iš gerklės gilumos pasigirsdavo trūkčiojantis „mmm“. Paskui išsitiesdavau ant žolės ir kartais man atrodydavo, jog stačiai sulįsiu į žemę, tokie sunkūs ir geliantys buvo raumenys.

Po valandos nešdavau tėvui pietus ir tuo pačiu lanku pasiekdavau savo slėptuvę. Kiekvieną vidurdienį bėgant dienoms vis labiau vildavausi pamatyti tą berniuką auksiniais plaukais.

Per vakarinę maldą to paties Dievo, kurio prašydavau ramaus vakaro, maldavau grąžinti man Dovydą. Tačiau porą gerų savaičių, o gal ir ilgiau jo nemačiau. Visa kita buvo ten: ir sirena, ir kojų vilkimas, ir sustingę kūnai šešėlio pakampėse, ir kiti išsekę vaikai, tik ne tas, kurio ieškojau, ne tas, kuris verkė ir kurio tąsyk gailėjau.

Tūnodamas savo krūme taip pat stebėjau tėvą ir nė kiek jo nebijojau. Tėvas atrakindavo ir užrakindavo kalėjimo vartus, didžiulis raktų ryšulys gulėjo jo kišenės dugne, išsikišęs ant šlaunies lyg gumbas. Kai jis bėgdavo, galėdavai girdėti iš tolo, jis visas žvangėjo, bet aš jo nebijojau.

Mano tėvas daug kartų sveikinosi, bėgiojo paskui automobilius, nešiojo arbatą ant padėklo savo viršininkams, tai ir buvo jo darbas, man taip atrodė. Penktadieniais jis nuskindavo gėlių ir paduodavo direktoriaus vairuotojui, šis suvyniodavo jas į laikraštį. Jie nesikalbėdavo, viską atlikdavo labai greit, bijodami, kad netyčia nesusiliestų pirštai, paskui tėvas grįždavo į budėjimo postą, o vairuotojas atsisėsdavo ant vienos iš taburečių po mangamedžiu ir imdavo laukti. Jis laukdavo kalėjimo direktoriaus, tokio anglo, pavarde Singeris, retkarčiais jį matydavau. Tasai vyras buvo labai gerai apsirengęs, jo drabužiai buvo tokie pat nauji kaip tie, kuriuos mama krakmolydavo ir lygindavo. Vos tik pasirodydavo ponas Singeris, visi policininkai tvarkingai išsirikiuodavo. O mano tėvas kvailai nusilenkdavo ligi pat žemės ir neatsitiesdavo tol, kol direktorius neįeidavo į slinktenėmis apaugusį namą.

Kartais, kai viskas nurimdavo, mano tėvas surūkydavo cigaretę pastato prieangy greta violetinio krūmokšnio, o aš

įžūliai spoksodavau į jį; namie jis jau būtų užrikęs: ko čia taip spoksai, turi problemų? – bet čia ne, jis viso labo buvo ponaičiukas blankia uniforma, ištrauktais iš kelnių marškiniais (visai nepanašus į tuos policininkus, tvarkingai sukištais marškiniais, apjuostais diržu), ir čia, šią akimirką, aš jo visiškai nebijojau.

Kai jis nešdavo padėklą su dviem puodeliais, arbatinuku ir sausainiukais, eidamas mažučiais žingsneliais, kai kelnių atvartas užsikabindavo už nudrengto bato, bet jis vis tiek nesustodavo, įsmeigęs akis į padėklą, žingsnelis po žingsnelio, troškau užmėtyti jį akmenimis, troškau, kad jis pargriūtų, troškau, kad įsiustų ir pavirstų tuo vyru, kurį visuomet pažinojau, vyru, kuris nieku gyvu neleistų kelnių atvartui vilktis užsikabinus už puspadžio, vyru, kuris žengtų plačiais žingsniais, lyg norėdamas geriau įsibėgėti ir kuo toliau ištiesti ranką, kuri sugniauš kumštį ir voš man, voš mamai.

Vieną rytą ponia Gislen pasakė man, kad šiandien Kalėdos. Ji buvo sulenkusi paklodę, bet, užuot mikliai pakišusi ją po siuvamąja mašina, prikimusiu balsu pareiškė:

– Ak, tu šaunus berniukas, žinau, kad dabar Kalėdos, bet, kad ir ko norėtum, yra kaip yra, reikia dirbti, kai reikia dirbti, ar ne?

Pirmąkart gyvenime išgirdau tą žodį, ir nors pastarąsias savaites praverdavau burną tik pasakyti tai, ką išmokė mama: laba diena, ponia, ačiū, ponia, iki rytojaus, ponia, – šįkart paklausiau:

– O kas tos Kalėdos?

Tą akimirką ponia Gislen sugniaužė paklodę, bet čia pat jos

rankos sustingo, ji pažvelgė man į akis ir dešine ranka prisidengė burną, lyg slopintų besiveržiantį aiktelėjimą. Nuo tada viską prisimenu, lyg tai būtų buvę vakar: jos akys išsyk pritvinko ašarų ir rodės, kad ji taupė jas visą gyvenimą, o mano klausimas buvo paskutinis lašas, staiga perpildęs tą ilgai kauptą taurę. Ji pakėlė mane už pažastų lyg paprasčiausią gėlių vazoną ir pasodino ant fotelio. Tada ėmė pasakoti apie Jėzų, tvarte gimusį kūdikėlį, apie jo nuostabią, tobulą motiną, apie žvaigždę, atvedusią karalius į tą tvartą, apie tai, koks geras ir dosnus tapo Jėzus, kiek daug stebuklingų dalykų padarė, apie Dievo sūnų, mylėjusį viso pasaulio žmones ir verkusį drauge su vargšais, apie gerąjį, gražųjį Dievą, kuris mirė ant kryžiaus ir atleido visų skriaudas. Kalėdos, – aiškino ponia Gislen, – yra Viešpaties gimimo diena, užfiksuota prieš 1944 metus. Kartais ji vadino jį Dievu, kartais Dievo sūnumi, kartais geruoju Jėzumi, bet aš įsiminiau tai, kad Jėzus darė stebuklus ir galėjo vaikščioti vandeniu! Raudonai balto namo siuvėja, suėmusi mane už rankų, kaip kartais darydavo mokytoja mokykloje, švelniu balsu pasakojo, kad tą šventą dieną, kuri vadinasi Kalėdos, maži vaikučiai gali prašyti kūdikėlio Jėzaus (ar Dievo sūnaus, ar gerojo Jėzaus) ko tik panori, ir stebuklas įvyks.

Tądien, vilkdamas namo ant pečių paklodėn surištus drabužius tokį tolimą kelią, nesikankinau taip, kaip visuomet. Galvojau apie tą Dievą, galintį vaikščioti vandeniu, ir apie mūsų upę, virtusią purvo srove, dar galvojau apie tai, kad jeigu mano šeima jam melstųsi, kaip sakė ponia Gislen, jei mes tikėtume Dievą, kaip ji patarė, galbūt, jei paprašyčiau to nuostabaus, stebuklingo dalyko – vėl pamatyti abu savo bro-

lius, – jei tik drįsčiau panorėti, kad įvyktų toks stebuklas... Pakeliui namo toji mintis, toji beprotiška viltis augo ir kerojosi manyje, suteikdama neįtikėtinos galios, ir aš nešiau paklodę, lyg mano broliai keliautų drauge: Anilas priešaky, Vinodas iš paskos, abu taip pat su paklodėmis ant pečių, kaip kadaise nešdavom kibirus, visi trys vėl drauge, pasirengę gyvenimo iššūkiams.

Kai grįžo tėvas, puoliau pasakoti jam apie Jėzų, apie Dievą, galėjusį vaikščioti vandeniu ir daryti stebuklus. Buvau toks apkvaitęs nuo tos minties, jog nepastebėjau jo svirduliuojančios eisenos, neužuodžiau alkoholio kvapo, nemačiau jo paraudusių akių ir pabrinkusių lūpų. Kai visa tai pastebėjau, tuos įspėjančius ženklus, kuriuos mama mokė atpažinti, reiškiančius, kad tą naktį turime būti itin tylūs, nepastebimi ir nejudantys, kai visa tai pastebėjau, buvo per vėlu.

Mano tėvas turėjo katiniško vikrumo, gebėjimo vienu šuoliu mus užpulti, lyg būtume ilgai persekiotas ir staiga įvarytas į kampą grobis. Pirmiausia jis metėsi prie mamos, jam artinantis ji traukėsi atatupsta, gindamasi priekin plačiai išskėstomis rankomis, gležnomis sudiržusiomis rankomis, – argi toks apgailėtinas skydas gali apsaugoti? Nejaugi man tik rodosi tėvo veide pražystanti šypsena? Nejaugi klystu regėdamas pagyvėjimą ir žiaurumą jo akyse? Ir jei teigiu, kad tai jam teikė malonumą, tai čia mano, senio, balsas ar iš atminties išplaukęs berniuko prisiminimas?

Vienu vieninteliu judesiu tėvas užsuko mamai rankas ir tol jas laužė, kol ji pradėjo klykti. Paskui jis ėmė ją lupti, viena ranka laikydamas užlaužtas rankas, kita daužė per galvą iš nu-

garos, – iš kur tokią neįtikėtiną jėgą mano tėvas demonstruodavo tomis akimirkomis, iš kur tiek jėgų turėjo tas vyras? – į kurį buvau panašus jaunystėje, ir ačiū Dievui, kad tik fiziškai, bet ir dėl to išgyvenau kaskart pažvelgęs į veidrodį, – iš kur jame buvo tiek gyvuliškumo ir kodėl jis neribotai tuo naudojosi? Nors buvo girtas, tėvas mosavo kumščiais labai rūpestingai ir kantriai. Jis skėlė stiprų, skambų antausį, ir mamos galva kryptelėjo į šoną. Tėvas palaukė, kol mama vėl pakels į jį akis, tada dar kartą stipriai ir tiksliai trenkė per veidą, dar ir dar, kol jos galva be sąmonės ėmė maskatuotis ant kaklo. Paskui jis ją purtė lyg skudurinę lėlę ir galiausiai nutrenkė žemėn, o aš, mažasis Rajus, tą akimirką laukiau, melsdamas Dievo, kad jis ką nors padarytų, dabar pat, tučtuojau, kaip nors sustabdytų tą vyrą, kad jį pargriautų, užmigdytų, net nežinau, neįsivaizduoju, ko dar spėjau paprašyti to Dievo, bet meldžiausi iš visos širdies, kad kas nors įvyktų, kol mano tėvas mirtinai neuždaužė mamos ir neužmušė manęs.

Laukiau, kol jis atstos nuo jos, laukiau, kol atsigręš į mane, laukiau akimirkos, kol galėsiu kaip nors padėti mamai. Et, kiek kartų bandžiau juos išskirti, kiek kartų mėginau užšokti tėvui ant kupros, bet jau sakiau, kad jis buvo vikrus kaip katinas, o mes buvome grobis, todėl niekuomet nelaimėdavau tos kovos. Taigi, kai tėvas galiausiai paleido mamą iš savo gniaužtų, aš pagavau ją krintančią ant žemės. Tai buvo viskas, ką padariau, ką galėjau padaryti. Mačiau, kaip tai darydavo Anilas, kai dar gyvenome Mapu. Sugavau ją anksčiau, nei ji spėjo prasiskelti galvą į kietas grindis mūsų namuose miške. Tačiau dorai nespėjau nė jos svorio pajusti, kai tėvo ranka čiu-

po mane už pakarpos, kai jis kumščiu trenkė į burną, švilpė į ausį, užspaudė man akis ir draskė nosies šnerves. Jis neištarė nė žodžio ir, rodės, net nustojo kvėpuoti. Mama raudojo, mėgindama atsikelti, maldaudama tėvą liautis, o aš girdėjau tik purvo upės šniokštimą, daugiau nieko. Tokios buvo mano pirmosios Kalėdos.

Kitomis dienomis tėvo agresijos protrūkiai būdavo labai panašūs. Mudu su mama tūnodavome namie, apkvaitę, smarkiai sumušti, mūsų judesiai tapo lėtesni, mąstymas apsitraukė tiršta migla. Mama ištisas valandas ruošdavo karštus kompresus, užpilus, mikstūras, įvairiausius žolelių, šaknų, lapų ir gėlių, surinktų miške, tepalus, jais gydydavomės žaizdas. Bet tą 1944-ųjų gruodžio 26 dieną jos vaistai nebepadėjo. Nežinau, kas tiksliai nutiko tą rytą, galbūt aš nebepabudau, o gal mamos vaistažolių nuovirai nebeveikė. Prisimenu tėvo balsą, skambantį kažkaip neatpažįstamai, kupiną keisto minkštumo, lyg kalbėtų moteris, aiškinanti nežinia kam, jog aš iškritau iš medžio, kad esu labai judrus vaikas ir dėl to mano vieta kalėjime su visais piktAdAriAis, vAgimis ir gAlvAžudžiAis. Supratau tai, kai pasijutau nešamas tėvo glėby pro didžiulį mangamedį ir išgirdau jo kelnių atvartų vilkimąsi žeme su kiekvienu nudrengtų batų žingsniu.

Jis keliskart sustojo ir kiekvieną kartą moterišku balsu, prancūziškai tikino, kad aš iškritau iš medžio. Nė nežinojau, kad tėvas moka prancūziškai, ypač kad pameluotų, nuslėptų, jog muša savo tikrą sūnų. Kita vertus, visai gali būti, kad jis mokėjo ir angliškai, ir ispaniškai, ir kiniškai, niekuo manęs nenustebindamas, nes, tiesą pasakius, aš jo nepažinojau. Tarp

mudviejų buvo neįveikiama smurto ir mirties siena. Galvojau apie mamą, o kai tėvas paguldė mane į lovą, verkiau, kol užmigau. Prieš tai niekuomet nebuvau miegojęs lovoje. Mapu ir dabartiniuose mūsų namuose miške mes miegodavome ant supintų sausų palmių lapų kilimėlių. Prisimenu, tą akimirką, kai gulėjau kalėjimo ligoninės lovoje, – taip, čia buvo ligoninė ir man tuomet tai neatrodė keista, nes nežinojau, kaip būna kituose kalėjimuose, – įsivaizdavau, kad visuose esama mangamedžio, vartų su piešta iškaba, gėlių ir pievelių, namukų, prašmatniai apsirengusių policininkų, liūdnų šmėklų ir, be abejo, ligoninės, – taigi, gulėdamas lovoje, pirmąkart po ilgo laiko pagalvojau apie tirštą balto garo debesį, kabantį virš nendrių lauko greta Mapu stovyklos, kuriame troškau nugyventi savo gyvenimą.

Man atrodo, aš daug miegojau. Tikrai buvau ne geriausios sveikatos: sulaužyta nosis, atidaužyti šonkauliai, kraujosruvos ir mėlyna išpurtusi masė vietoj lūpų. Kai apie tai pagalvoju, prisimenu savo sūnų, kai jam buvo aštuoneri ir jis sėdo ant savo pirmojo dviračio. Buvo neapsakomai susikaupęs: minti pedalus, abiem rankomis įsikibti į vairą, laikyti pusiausvyrą, žiūrėti į kelią ir kartkartėmis atsigręžti į mane, stovintį jam už nugaros, nes, kaip ir visi tėčiai, argi nepažadėjau jo nepaleisti? Prisimenu jo žibančias iš džiaugsmo akis ir tą šypseną ligi pat ausų, ji nedingo nuo jo veido visą rytą, kai gavo dovaną. Sūnui pradėjus gan greitai minti, girdėjau už nugaros savo žmonos ir mamos juoką bei padrąsinimus; aš jį paleidau, nes jam puikiausiai sekėsi ir be mano pagalbos. Už keleto metrų sūnus atsigręžė, – kaip dabar matau jo išgąstingą žvilgsnį per

petį, girdžiu vaikišką riksmą, staiga supratus, kad jis paliktas vienas, ir nors žinojau, kad pasielgiau teisingai, leisdamas jam vienam važiuoti (juk būtent taip ir išmokstama minti dviratį), prisimenu, vis dėlto pasijutau kaltas...

Prisiminus bent vieną akimirką iš tos savijautos 1944-ųjų gruodžio 26 dieną, kai man buvo vos devyneri, norėjosi staugti.

Aš ilgai miegojau, ir kai pagaliau pramerkiau akis, palinkusios virš lovos stovėjo šmėklos įvairių spalvų akimis ir blyškia oda, – buvau jas matęs anksčiau, klaidžiojančias po saulės nutviekstą kiemą su didžiuliu mangamedžiu. Jaučiausi pakliuvęs į medvilninį pasaulį su prislopintais garsais ir blausia šviesa, o mano kūnas nugrimzdęs į čiužinį su balta paklode.

Keletą kartų pasirodė tvarkingai sušukuota auksinė berniuko galva, jis atsargiai palietė mano išguzavusį mėlyną veidą. Jei atmerkčiau akis jam palinkus virš mano lovos, jis tikrai nusišypsotų, atpažintų tą berniuką, pasislėpusį krūmuose. Nors jis matė mane vos keletą minučių, buvau įsitikinęs ir vis dar esu įsitikinęs, kad tas berniukas mane iššyk atpažintų, suprastų, kas esu ir koks aš nelaimingas. Jaučiausi labai ramus, lyg būčiau įsilindęs į vieną iš savo slėptuvių ir niekas čionai negalėtų atimti mano brolių ir manęs nuskriausti.

6

Pabudau nuo vienos ligonės riksmo. Jau buvo gerokai popiet, supratau tai iš blunkančių geltonų spindulių ir slogios šilumos, tvyrančios palatoje. Tai buvo sena moteris, seniausia iš visų kada nors matytų senolių, o Mapu jų tikrai buvo! Ji gulėjo lovoje, bet tikrai būtum pamanęs, kad ten nieko nėra, jei ne kartkartėmis pakylanti liesutėlė ranka. Kai pasirodė seselės, senolė išsyk pakilo. Matydamas tą vaizdą pro plonytę savo lovos užuolaidą nuo mašalų (senolę nuo manęs skyrė šešios lovos), net pašokau. Jos veidas atrodė lyg sumaitotas kažkokiu daiktu, tartum suplotas ir išvagotas daugybės raukšlių. Oda aplink akis įkritusi, akys, rodės, bet kurią akimirką iškris iš orbitų. Senolė čiupo seselę už kaklo ir prisitraukė prie savęs, o visi kiti, įskaitant ir mane, suriko. Keista, bet ne iš karto susivokiau, kad visi kalbasi man nesuprantama kalba. Palaton įpuolė gydytojas, lydimas trejeto vyrų, ir sustojo prie įsismarkavusios ligonės lovos. Jie pririšo paklodėmis senąją ponią prie lovos, paskui visi trys aukšti augaloti vyrai pasirėmė į metalinę lovos atkaltę, bandydami atgauti kvapą, lyg visą tą laiką būtų bėgę aplink mišką.

Seselė, pastebėjusi, kad guliu pasirėmęs ant alkūnių, priėjo prie manęs. Ji pažvelgė į mane mėlynomis akimis – susižavėjusiomis iki širdies gelmių. Tada uždėjo ranką man ant kaktos, išsitraukė iš kišenės termometrą ir, įkišusi man į burną po liežuviu, prancūziškai pasakė:

– Nustojai karščiuoti. Greit galėsi grįžti namo.

Susikišusi rankas į kišenes, seselė kurį laiką stoviniavo mano lovos kojūgaly, lyg norėtų kažką pasakyti, paskui palygino užuolaidos nuo mašalų klostes aplink mano lovą ir nuėjo. Jai einant per palatą aplinkui kilo maldaujančios ir prašančios rankos, todėl ji neskubėjo, žengė nuleidusi galvą ir atrodė vienui viena visame pasaulyje. Prie durų seselė atsigręžė, lėtu plačiu judesiu mostelėjo visai palatai, ir ligonių rankos nusileido. Pamaniau sau, kad čia tikriausiai koks sutartinis ženklas, reiškiantis nuraminimą ir prašymą dar šiek tiek pakentėti.

Man apie tai begalvojant prie lovos priėjo Dovydas. Kuo aiškiausiai išgirdau jį ateinant, jo kiek šluba eisena jį išdavė, nes sulig kiekvienu žingsniu pasigirsdavo savotiškas bilstelėjimas, lyg jo pėdos būtų pusiau metalinės.

Nežinau, nė kaip paaiškinti, ką pajutau, kai Dovydas sustojo priešais mane, šviesiaplaukis, žaliaakis, įdubusiais skruostais ir nežymia šypsena veide, – jis tik vos vos kilstelėdavo lūpų kampučius, – šiandien tai veikiau vadintųsi pašaipa, tačiau buvo toli gražu ne tai, visai nekvepėjo jokia ironija, Dovydas paprasčiausiai nebūtų mokėjęs taip nusišiepti, jo šypsenėlė priminė tikros šypsenos eskizą, nuoširdaus gerumo užuomazgą, verčiančią nepabėgti ir nekantriai laukti tęsinio, – jo marški-

niai nudriskę kaip ir mano, auksinės grandinėlės, juosiančios kaklą, galiukas čia įkrisdavo į duobutę tarp raktikaulių, čia imdavo lipti kauliuku aukštyn, kad pasislėptų po pilko audinio apykakle, – Dovydas šiek tiek abejodamas praskleidė plonytę užuolaidą ir maloniai pažvelgė į mane, kaip tąsyk, kai abudu verkėme... Aš taip džiaugiausi jį matydamas, o už viską labiau buvau laimingas, kad jis iš viso yra!

Iš pradžių jis kažką tyliai kuždėjo ta nesuprantama kalba. Bet tai man buvo nė motais, leidau jam nevaržomai šnibždėti. Dovydas prisilenkė prie pat ausies, ir jo ilgas kuždėjimas mane ramino lyg malda. Galbūt tai ir buvo malda. Gaila, kad nesupratau nė vieno žodžio, tų iš širdies besiveržiančių dalykų, kuriais jis troško su manim pasidalyti, nors dar nežinojom vienas kito vardo, tačiau klausiausi, atidžiai žiūrėdamas jam į veidą, ir jaučiausi nepaprastai gerai, gaubiamas daugybės jo žodžių. Baigęs kalbėti, Dovydas atsitiesė ir žiūrėjo į mane. Pamaniau, kad jis tikriausiai laukia, kol ką nors pasakysiu, taigi, kaip mokė mokykloje, kapodamas skiemenis ir tuo pat metu mintyse regėdamas nematoma ranka užrašytą sakinį, tiksliai atkartojau:

– Mano vardas Rajus, aš gyvenu Bobasene.

Dovydas pažvelgė į mane ir taip pat lėtai atsakė:

– Mano vardas Dovydas, aš gyvenu čia. Anksčiau gyvenau Prahoje.

Nė akimirkos neabejojau, kad toji Praha yra kažkur čia, šitoj šaly, šiek tiek apleista, šiek tiek užmiršta, kaip Mapu. Prisimenu, mokykloje ant klasės sienos kabėjo mūsų salos žemėlapis, bet Mapu ten nebuvo, ir aš pasakiau tai panelei Elzai. Ji

parodė man Pamplemūsus, paskui kitą miestą, kurio pavadinimo nebeprisimenu, sukdama pirštus ji pasakė, kad Mapu turėtų būti kažkur čia, tada nusišypsojo ir apgailestaudama paaiškino, jog žemėlapyje pavaizduoti tik svarbiausi miestai ir didesnieji miesteliai. Tą popietę, kai Dovydas pasisakė gyvenęs Prahoje, buvau įsitikinęs, kad ji kažkur ten, tarp dviejų didžiųjų miestų, paprasčiausias kaimelis, kurio neverta žymėti žemėlapyje.

– Kodėl tu kalėjime?

– Nežinau. O tu?

– Nežinau.

– Tu žydas?

– Ne.

– Tavo mama čia?

– Ne, ji namie. O tavo mama?

– Ji mirusi. Tėvas irgi miręs. Ar turi brolių ir seserų?

– Ne, aš esu vienas.

– Aš irgi.

Man atrodo, panašiai taip mudu kalbėjomės. Po šitiek metų turiu kaip reikiant pasirausti ir pasikapstyti atminty, todėl prašau man atleisti, nes tai ne taip lengva, kaip gali pasirodyti. Gali būti, kad ne ta tvarka sudėliojau jo klausimus ir atsakymus, galbūt mano protas šiek tiek painioja prisiminimus, bet dėl vieno dalyko esu visiškai tikras: mudu kalbėdavomės lėtai, ištisas valandas gęstančioje popietės šviesoje. Tie prancūziški žodžiai mudviem atrodė labai keisti, tai buvo kalba, kurią reikėjo prisijaukinti, apgalvoti, ką norime pasakyti, o ko jau nebe, visai kaip mokykloje, kai reikėdavo susikaupti ir

įsisamoninti žodžius, juos nuolat kartojant. Mudviem reikėjo tokių pat pastangų bendrauti, todėl niekur neskubėjome, kalbėjomės kantriai ir galbūt dėl šios priežasties galėjome labai greit vienas kitam prisipažinti kai kuriuos dalykus: aš esu vienišas. Aš taip pat.

Tą vakarą mėlynakė seselė palinkėjo mums gražių Naujųjų metų. Ji išskėtė rankas ir keliskart suplojo delnais. Ji plojo lėtai, ir tai man pasirodė labai keista. Ligoniai nė nekrustelėjo. Gulėjau nusukęs veidą į sieną, galvojau apie mamą, vildamasis, kad ji manęs laukia namie, ir kartojau sau, kad man devyneri. Mama buvo paaiškinus, kad kiekvieną sausio pirmąją man prisideda po vienus metus. Greitai būsiu didelis kaip Anilas. Prisiminiau drabužius, kuriuos buvome gavę Mapu, drabužius, su kuriais jautėmės labai išdidūs ir kuriuos vilkėdami žuvo mano broliai.

Naktį atėjo Dovydas ir mane pažadino. Aš tik šiaip snūduriavau, kaip ir dauguma ligonių palatoje, suprasdamas, kad liga mažai ramybės teduoda. Nusekiau įkandin jo tamsoje, nepaleisdamas iš akių boluojančių balkšvų marškinių, kurie man priminė Anilą ir liūčių dieną, bet vis tiek žingsnis po žingsnio tyliai sekiau paskui savo draugą. Jo eisena mane juokino, ir nors Dovydas žinojo, jog žingsniuodamas baisingai bilda, ir stengėsi eiti tyliai, viskas buvo veltui. Jis buvo panašus į lengviausią pasaulyje berniuką, kupiną gracijos, ir, tiesą sakant, iš pradžių viskas būdavo gerai: jis aukštai kilstelėdavo kelį, paskui lėtai, labai lėtai stengdavosi statyti koją priešais save, tačiau, užuot švelniai nuleidęs pėdą ant žemės, akimirksniu atpalaiduodavo kojos raumenis, lyg staiga būtų

pavargęs ir nebekontroliuotų savo judesių. Vos tik dunkst! – ir Dovydas sustingdavo tamsoje (įsivaizdavau, kaip kresteli jo šviesios garbanos), tačiau niekas į mus nekreipė jokio dėmesio, netgi budinti seselė – net būdama visiškai kurčia, ji tikrai būtų mus išgirdusi. Man atrodo, kad nuo tada, kai pakliuvo į ligoninę, Dovydas taip vaikščiojo kiekvieną naktį, tai buvo jo vienintelė galimybė būti vaiku, o tos purvinos, sausakimšos, pritvinkusios dejonių palatos ligoniai viską suprato ir leido jam klaidžioti, kur jis norėjo.

Man dar sopėjo šonkaulius, nosis tebebuvo išpampusi, lūpos apsitraukusios plonyte plėvele, kuri bet kada galėjo pratrūkti ir vėl imti kraujuoti. Dovydas dažnai karščiavo dėl maliarijos, todėl didžiąją laiko dalį praleisdavo viduriuodamas išvietėje arba gulėdavo lovoje po serumo injekcijų, bet visa tai dabar atrodė gryni niekai palyginus su laime, kurią abu jautėme šį vakarą, sėlindami laukan kaip tikri vAgYs.

Ligoninė buvo įsikūrusi giliausiam kalėjimo užkaboryje, šiaurinėje pusėje, iš savo slėptuvės negalėjau jos matyti. Kalėjimo viduryje riogsojo dar viena siena, skirianti vyrų korpusą nuo moterų, taigi ligoninė buvo įkurdinta būtent moterų pusėje. Dovydas man viską papasakojo per mūsų naktinius žaidimus.

Jam nereikėjo jokio žiburio atsidūrus už ligoninės ribų, mat puikiai pažinojo kiekvieną kalėjimo akmenėlį. Tris naktis iš eilės mes veikėme lygiai tą patį, kaip ir visi pasaulio vaikai, mudu turėjome įprastą žaidimų planą, virtusį savotišku ritualu. Palaukdavome, kol baigsis vakarienė, kol bus paskelbta komendanto valanda, kol pasigirs naktinės ligonių

ir nelaimingųjų aimanos, ir tada išmušdavo mūsų tylos valandos, kai viską apgaubdavo tamsa, ja galėdavom pasikliauti lyg ištikimu, niekur nesitraukiančiu bičiuliu. Sekiau paskui Dovydą, klausiausi jo, keletą valandų visiškai užmiršdamas Mapu, mamą, brolius, tėvą, nė kartelio nenusigandau visa gaubiančios tamsos ir nė kartelio man nekilo noro išsikasti duobę ir joje pasilaidoti. Galėjom įsivaizduoti, kad mums priklauso milžiniškas žaidimų kiemas. Dieną tai atrodė neįmanoma, nes aplink juodavo didžiulės sienos, akis badė spygliuotos vielos ir kiekviename kampe stovįs policininkas su gumine lazda rankoj, o ką jau kalbėti apie spiginančią saulę vietoj prožektorių, – nei slaptavietę įkursi, nei rasi, kur pažaisti. O svarbiausia buvo tai, kad man neleidžiama kelti kojos iš ligoninės palatos.

Žaidimai tapo mūsų broliška kalba. Buvo gera girdėti, kaip mudviejų žingsniai nutyla žolėje, augančioje prie skiriamosios sienos, sekti iš paskos ir nė sekundės nepaleisti iš akių šviesių plaukų aureolės, sutelkus į ją visą dėmesį, kad tik niekur nedingtų, pajausti kylantį vėją, sušnarinantį nudžiūvusius eukalipto, augančio mums kairėje greta moterų korpuso, lapus, baidyti nosinėmis mašalus, zujančius apie ligoninės žibalines lempas, kvatoti girdint budinčio policininko niūniuojamą melodiją su pernelyg aukštos tonacijos „mmm“, „mmm“, „mmm“, raitytis iš juoko neišleidžiant nė menkiausio garselio, virpančiais nuo kikenimo kūnais ir užskaudusiais paširdžiais. Buvo gera mokyti Dovydą, kaip tyliai nuleisti koją, prisispausti rankas prie jo kūno, kad būtų lengviau pralįsti tarp dviejų medžių, žingsniuoti įsivaizduojama linija, gink Dieve, nenu-

krypstant į šoną, – užsimerkti ir įsivaizduoti, jog keliaujame tiltu per ištvinusią upę, – ir pirmą kartą žaisti lėktuvą.

Dovydas užšoko man ant rankų ir išsitiesė visu ūgiu gulsčiai, įtempęs kūno raumenis, ištiesęs rankas į šonus, pasirengęs skristi. Jis buvo metais vyresnis už mane, bet aš buvau stipresnis. Laikydamas tą plunksnos svorį rankose, tiksliau, nejausdamas visiškai jokio svorio, sukausi sukausi sukausi naktyje. Jautėme, kaip vėjas gairina veidą, o naktis įtraukia mus lyg juodas sūkurys, todėl prireikė sukaupti visas jėgas, kad pavyktų kuo daugiau tos palaimingos vėsos įkvėpti į plaučius ir nešaukti iš džiaugsmo. Kai pagaliau vėl įsiropštėme į lovas, jaučiausi toks laimingas ir taip didžiavausi, kad niekam nepavyko manęs pričiupti, jog vargiai pajėgiau nuraminti besidaužančią širdį, o savy pagalvojau, kad mudu nepralenkiami šiame žaidime. Tiesą sakant, mudu buvome vaikai, manantys, jog esame laisvi, nes naktyje nematėme sienos ir spygliuotos tvoros. Šiandien man ėmė rodytis, kad visos seselės, ligoniai, gydytojai ir netgi budintis policininkas žinojo, jog mudu su Dovydu naktimis žaidžiame kieme, bet tie suaugusieji taip pat žinojo, kad nėra kitos išeities ir kad mudu nelabai kur tepabėgtume.

Dienomis gulėdavau lovoje ir ilgai miegodavau. Sapnuodavau brolius, mamą, sapnuodavau mokyklą ir stengdavausi būti kiek įmanoma uždaresnis ir tylesnis. Norėdavau, kad visi mane užmirštų, greičiau ateitų naktis ir vėl galėčiau žaisti su Dovydu. Aplink visą laiką kas nors vaikščiojo pirmyn atgal, aidėjo nuolatinis verksmas ir seselių balsai. Kartkartėmis nuvilnydavo ir pykčio bangos, ligoniai mėtydavo padėklus į

sieną, spjaudydavo ir rėkdami liejo, kaip man atrodė, neapykantą tam kalėjimui ir visai salai.

Visi ligoniai lyg apsėsti kalbėjo apie laivą. Kai tik ryte apsilankydavo gydytojas, vos tik budintis policininkas atlikdavo patikrą, jie be perstojo klausinėdavo, kada išplaukia laivas į *Eretz* – Izraelio žemę. Gydydamasis kalėjimo ligoninėje supratau, kad tie žmonės nėra mūsų salos gyventojai, ir tai man pasirodė labai labai keista. Nejaugi dėl to jie čia uždaryti? – nepaliaudavau galvoti.

Vieną rytą, dar nė nepramerkęs akių, pajutau, kad palatoje kažkas pasikeitė. Paprastai rytais čia visuomet būdavo labai ramu, tarsi ligoniams reikėtų milžiniškų pastangų nubusti, tarsi reikėtų susivokti, kur esą, nes nakčia jie galbūt sapnuodavo savo šalį, savąją *Eretz*, o išaušus rytui stengdavosi nepaleisti savo sapnų, ir dėl jų palata prisipildydavo keistos vilties. Šį rytą viskas buvo kitaip, palatoje buvo justi sujudimas, o kai pramerkiau akis, beveik visi ligoniai sėdėjo savo lovose ir iš visų pusių sklido kuždesys. Kai mano žvilgsnis susidūrė su keleto ligonių akimis, jie man nusišypsojo ir pirmąkart gyvenime kai kurie nežymiai pamojo ranka. Seselės buvo pasikeitusios pagal grafiką, smagiai šnekučiavosi. Paskui atėjo policininkas ir aiškiai, garsiai pareiškė, kad, nepaisant visų gandų, laivas į Haifą* šįvakar neplauks ir karas dar nesibaigė. Niekuomet neužmiršau šių žodžių. Tuo metu jie man ničnieko nereiškė, bet numaniau, kad tai kažkas baisaus. Niekas

* Trečias pagal dydį Izraelio miestas šalies šiaurės vakaruose, Viduržemio jūros pakrantėje.

nepuolė rėkti, niekas neprotestavo, lyg tai būtų nebe pirmas kartas, kai sugriaunamos visos jų viltys. Ligoniai vėl sugulė į lovas, seselės išsiskirstė kas sau, ir mūsų palatoje vėl pasidarė liūdna ir niūru.

Dovydas man sakė, kad jo tėvai mirę. Kai bandydavom susikalbėti, labai gestikuliuodavom rankomis ir rodydavom įvairiausias mimikas, lyg būtume du priekurčiai. Pasakodamas apie tėvus, jis užsimerkė ir smarkiai suktelėjo galvą į vieną pusę, norėdamas kaip įmanoma geriau pavaizduoti, kad jie mirę. Jie iškeliavo į *Eretz*. Ar toli ta *Eretz*? – paklausė jis. Aš nežinojau, bet pažadėjau paklausti savo mokytojos, ji viską žino.

Papasakojau jam, kad aš taip pat daug keliavau, kol įsikūrėme čionai, nes būdamas tokių metų viską įsivaizdavau labai paprastai, kilometrai ir vandenynai man neturėjo jokios reikšmės, mudviem su Dovydu teko palikti gimtinę ir keliauti su tėvais į nežinomą, paslaptingą, kiek gąsdinantį kraštą, kuriame tikėjomės pabėgsią nuo savo vargų.

Nežinau, ar turėčiau gėdytis tai papasakojęs, bet yra kaip yra. Nežinojau, kad jau ketverius metus vyksta pasaulinis karas, o kai Dovydas manęs ligoninėje paklausė, ar aš žydas, neturėjau supratimo, ką reiškia tas žodis, todėl atsakiau, kad ne, nes buvau kone įsitikinęs, jog „žydas“ yra liga (aš juk gulėjau ligoninėje), niekad nieko nebuvau girdėjęs apie Vokietiją ir išvis mažai ką nutuokiau gyvenime. Aš sutikau Dovydą, netikėtą draugą, kuris buvo dangaus siųsta dovana, ir 1945-ųjų pradžioje jis buvo man vienintelis ir pats svarbiausias.

Pasakodamas Dovydui, jog netekau brolių, dariau taip, kaip jis: užmerkiau akis ir suktelėjau galvą į šoną. Bet še

tau, – kaipgi kitaip? – pajutau, kaip nenumaldomai gerkle kyla kažkoks kietas gumulas. Mudu sėdėjome už ligoninės, po stogeliu, vos už keleto žingsnių nuo kalėjimą juosiančios tvoros. Purškė smulkus lietutis, ir tai buvo mano paskutinė naktis kalėjime, tik aš to dar nežinojau. Dovydas, kuris pats buvo našlaitis, tremtinys, bedalis kalinys, apsėstas maliarijos ir dizenterijos, stengėsi paguosti mane. Jis padėjo galvą man ant peties, ir dar šiandien ties dešiniu skruostu jaučiu jo švelnutes garbanas. Aš, žinoma, daug ką užmiršau iš tų ligoninėje praleistų dienų, bet tik ne tas auksines garbanas ir šilkinį jų prisilietimą, šito niekada neužmiršiu.

Tą rytą mane pažadino mėlynakė seselė. Ji atitraukė plonytę užuolaidą nuo mašalų ir visą suėmė į vieną didžiulį gumulą. Nors dar neištarė nė žodžio ir neliepė man lipti iš lovos, aš jau žinojau. Neturėjau kito pasirinkimo, taigi teko sekti paskui ją. Dovydas sėdėjo lovoje ir nė nekrustelėdamas lydėjo mane akimis. Vos kilstelėjau ranką pasisveikindamas, bet jis neatsakė. Man tai buvo skaudu, nes atrodė, lyg būčiau jam nepažįstamas, jis žvelgė kiaurai per mane, tarsi būčiau jau užmirštas praeities etapas. Žingsniavau lėtai, nuleidęs galvą, švininėmis kojomis, lyg visas kūno svoris būtų susikaupęs į pėdas. Staiga už nugaros išgirdau trinksėjimą. Atsigręžiau. Dovydas lyg nerangus krabas, mesdamasis čia į dešinę, čia į kairę, skubinosi prie manęs, mojuodamas rankomis, kad palaukčiau. Sustojau, nusišypsojau, buvau laimingas, kad suklydau, jis mane, be jokios abejonės, atpažino, tiesiog buvo pernelyg nustebęs, nežinojo, kaip elgtis, todėl ir spoksojo tokiu tuščiu žvilgsniu. Mano širdis akimirksniu atsigavo, tarsi jai būtų buvusi su-

grąžinta jos pačios dalis, šokinėjanti iš džiaugsmo, kūnas stebuklingai pasitempęs atsitiesė, o kojos pasidarė tokios lengvutės, jog būčiau įmanęs pulti prie savo draugo, žaisti lėktuvą, šokinėti, džiūgauti, pasakoti.

Bet tam, deja, nebuvo lemta išsipildyti. Seselė pakėlė mane lyg kokį ryšuliuką ir švystelėjo į gauruoto, tvirto policininko glėbį. Girdėjau, kaip Dovydas mane šaukė, paskui kažką rėkė sava kalba, bet aš nesipriešinau, net nešaukiau, jaučiausi visiškai bejėgis. Manyje atsirado didžiulis akmuo ir krisdamas viską sutraiškė: gerklę, širdį, skrandį, pilvą. Mane nešė čia saulėje, čia pavėsyje, kol galiausiai policininkas perdavė tėvui. Juodu šnektelėjo, bet nebeprisimenu, apie ką. Tėvas nuleido mane ant žemės ir uždėjo ranką ant pakaušio. Jo delnas buvo drėgnas ir šiltas. Iš šalies žiūrint tai tikriausiai atrodė švelnus gestas, bet tuo nė nekvepėjo. Jis laikė mane už pavadžio – štai kokia buvo tiesa, – pasirengęs užveržti kaklą lyg šuniui. Vieną akimirką tėvas nusijuokė ir prisidengė burną ranka. Namie jis niekuomet taip nesielgdavo.

Vartai atsivėrė, tėvas išgrūdo mane laukan ir visai netrukus aš jau glaudžiausi prie mamos. Visą kelią ji spaudė mane prie savęs ir skubinosi kaip įmanydama – vargšė mano mama! – kad tik kuo greičiau ir toliau pabėgtų nuo kalėjimo sienų. Ėjau priglaudęs galvą prie jos peties, regėdamas už medžių dingstančias kalėjimo sienas. Mama vienu metu ir verkė, ir kalbėjo. Dažnai taip darydavo. Ji pasakojo, ką nuveikė, kol manęs nebuvo: kiekvieną rytą ateidavusi prie kalėjimo vartų, tikėdamasi mane pamatyti, kiekvieną vakarą maldaudavusi budinčio policininko perduoti man nupirktą ąsotėlį pieno,

bet jis niekuomet nesutikdavęs, ji klaupusis ant kelių priešais tėvą, kad mane jai atvestų, bet tėvas jos maldavimų taip pat neklausydavęs. Jausdamas tokią didelę mamos meilę, tikrai būčiau neišlaikęs ir pasidavęs jausmams, tačiau vos įžengęs į mišką galvojau tik apie viena: vėl surasti Dovydą.

7

Mano mama buvo įsitikinusi, kad ligoninėse daktarai nemoka normaliai gydyti. Kiekvieną vakarą ant dar jautrių mano lūpų ji uždėdavo geltonos spalvos kompresą, atsiduodantį aitriu rūgštelėjusiu skoniu, o šonkaulius švelniai pamasažuodavo tirštu aliejumi. Mama delnais apglėbdavo mano šonus, lyg angelo sparnus išskleisdavo ant pilvo, tada užsimerkdavo, ir jei nejudėdavau, galėdavau pajusti jos venų tvinksėjimą. Jos rankose slypėjo kažkokia paslaptinga galia. Mama mokėjo rinkti visokiausias žoleles, lapus, žinojo, kaip su jais kalbėti, pakliuvęs į jos rankas, kiekvienas augalas atlikdavo jam skirtą užduotį: gydyti, pristabdyti, malšinti, kartais net numarinti. Kai gyvenome Mapu, žmonės nuolat prašydavo vaistų skausmui malšinti, žaizdoms gydyti, taigi mama šnibždomis patardavo, kokį augalą pasirinkti ir kaip jį vartoti, o jei jos gydymas padėdavo, po keleto dienų prie durų rasdavome kokį vaisių, daržovę, saujelę ryžių ar cukraus.

Mama niekuomet nepasakodavo man apie savo žoles, bet esu tikras, kad dalį šių žinių ji perdavė mano sūnui. Man visuomet patikdavo žiūrėti, kaip skrupulingai jis pluša sode,

nors dirba technologijų srityje, o jo bibliotekoje, pergrūstoje mokslinių romanų ir informatikos leidinių, esama nišelės vaistažolių ir botanikos knygoms. Savaitgalį svečiuodamasis sūnaus namuose, kuriuose gali girdėti visai šalia tekančio upelio šniokštimą, atrandu sūnuje dalelę savo mamos: matau, kaip jis atidaro ir uždaro stiklainius su džiovintais lapais, stebiu jį sveriantį ir maišantį nežinia kokias, bet labai brangias šakneles, o kai jis paruošia mudviem gardaus užpilo, kurį vakare geriame terasoje, ir aš pagiriu to gėrimo gardumą, jis man nesako, kad čia mano mamos receptas, bet kuo nuoširdžiausiai pareiškia: čia močiutės.

Iš pažiūros mažai kas pasikeitė nuo tada, kai 1945-ųjų pradžioje sugrįžau į namus. Mus supo miškas, kuris retkarčiais labiau primindavo veržiamą diržą, besikėsinantį mirtinai uždusinti mano šeimą, o kartais jo apsuptyje jausdavausi saugus, lyg dengiamas skydo. Vakarais grįždavo tėvas, ir mudu su mama laikydavomės nuo jo kiek įmanoma atokiau. Nebuvo jokios abejonės, kad vieną dieną jis vėl pakels ranką prieš mamą ir mane, tai buvo tik laiko klausimas.

Tačiau nuo tada, kai grįžau iš ligoninės, daugiau nebebijojau, o tiksliau sakant, žinojau, kad vis dėlto pasaulyje esama ir kitokių dalykų, ne tik mano tėvo įtūžis. Nuo atsikraustymo į Bobaseną didžioji mano gyvenimo ir energijos dalis buvo skirta atsispirti jo smurtui. Ir vis dėlto ne tai buvo svarbiausia.

Vos baigdavosi pamokos, lėkdavau nesustodamas, kol per atvirą burną besiveržiantis oras imdavo deginte deginti perdžiūvusią gerklę. Įsilįsdavau į savo slėptuvę prie spygliuotos tvoros ir laukdavau Dovydo. Nuo mano išėjimo iš ligoninės

praėjo trys savaitės, bet jis nė karto nepasirodė. Kiti kaliniai – taip. Visada tuo pačiu metu, kai saulė, šviesdama įstrižai, blizgindavo į akis, pasirengusi netrukus slėptis už uolos, prie kurios glaudžiausi, viršūnių. Palaukdavau, kol antrąkart užkauks sirena, pranešanti, kad metas kiekvienam grįžti į savo korpusą. Kartais atpažinęs vieną kitą ligonį, labai apsidžiaugdavau ir iš savo vaikiško naivumo pamodavau ranka, nors žinojau, kad jie manęs nemato, bet, kaip sakoma, dariau tai, ką liepė širdis.

Buvau per mažas suprasti, kas vyko man prieš akis, bet vis dėlto šiokia tokia nuovoka ir smalsumas, iš pradžių atvedęs čionai pamatyti vAgių, piktAdArių ir gAlvAžudžių, buvo praėjęs. Dabar žinojau, ką slepia alėjų šešėliai, man buvo pažįstamos tuos žmogelius juosiančios sienos, girdėjau žolės šnarėjimą po jų kojomis, vakarines giesmes, žiūrėjau į juos su begaliniu liūdesiu ir laukiau savo draugo. Tai, kad Dovydas nedalyvaudavo kasdieniuose pasivaikščiojimuose, galėjo reikšti tik viena – jis vėl ligoninėje.

Nors ilgos savaitės slinko labai lėtai, aš nepasidaviau. Budėjau atsakingai, laikydamasis tam tikros taktikos. Kai sugrįždavau iš kalėjimo, būdavau visas prakaituotas ir aplipęs šakelėmis, o ką jau kalbėti apie drabužius, apkibusius purvais ir lapais. Mama tyliai manęs laukdavo ir niekada neprašydavo pasiaiškinti, kur aš dingstąs po pamokų. Grįždavau gyvas ir sveikas, parsirasdavau anksčiau už tėvą, ir to jai pakako. Ji nuvilkdavo mano drabužius, išvėdindavo, išdaužydavo juos įrankiu, panašiu į plokščią medinį šaukštą, o ryte juos rasdavau kone naujus: tais laikais tuos pačius drabužius dėvėdavau visą savaitę. Po vakarienės išeidavau pasėdėti į lauką ir aki-

mis patyrinėti gamtos, kuri, regis, taip pat tyrinėjo mane. Retai kada pastebime pokyčius savyje tą pačią akimirką, kai jie įvyksta, tai nutinka vėliau, susiklosčius tam tikroms aplinkybėms ar atitinkamai į ką nors sureagavus, bet ten, sėdėdamas naktyje be menkiausio krustelėjimo, jutau tuos pasikeitimus, man atrodė, kad augu, priversdamas aplink ošiančius medžius atsitraukti, ir nujaučiau, kad tasai žaliuojantis tamsus miškas ošia ne šiaip sau. Aš vis dar buvau gležnutis, drabužiai plevėsavo ant manęs lyg ant pakabo, mama dar galėjo apimti mano blauzdą viena ranka, tačiau manyje liepsnojo nauja viltis, gelbstinti nuo tos baisingos vienatvės gyvenime, stiprinanti mano ir Dovydo užsimezgusį ryšį.

Neabejojau, jeigu teks laukti Dovydo savaičių savaites, man tai bus visai nesunku. Buvau iš tų vaikų, kurie anksti suvokia, jog gyvenime nieko negausi lengvai, greitai ir pats nieko nedavęs mainais. Kai tūnodavau įsilindęs savo slėptuvėje ir nutirpdavo kojos, nepuldavau stotis ar muistytis, tūnodavau nejudėdamas, viską užmiršęs, pasirengęs sumokėti tą kainą.

Taigi bėgant dienoms mano gyvenimas virto savotiška rutina: sulaukti, kol baigsis pamokos, vogčiomis dingti iš klasės, bėgti be atvangos, nepargriūti, uolų atplaišos, krūmai, šakos, keliukai ir tamsus miškas – niekas nepriverte manęs apsigalvoti. Kartais, šliaužlamas po dygiais krūmokšniais, palei spygliuotą tvorą, pilvu šluodamas lapus, aš nualpdavau ir kūnas akimirksniu apsunkdavo. Bet būdavau tai numatęs. Popierinėje tūtelėje turėjau įsibėręs keletą šaukštelių kakavos, kurią sugrūsdavau per pertrauką mokykloje. Taip pat pasilaikydavau pavakariams gautą džiovintą vaisių, ir tų gėrybių

pakakdavo sumažinti kūno virpėjimui ir šiek tiek išsklaidyti juodas žvaigždutes, besisukančias akyse. Palūkuriuodavau, kol paskutinis kalinys pranyks iš akiračio, kol tėvas paliks savo postą prie vartų ir grįš į pavėsį po mangamedžiu, kol visi policininkai sulįs atgal į namą, pasidabinusį slinktenėmis, ir kol vaizdas kieme vėl nugrims į sąstingį, švarus ir tvarkingas, lyg būtų nutapytas. Taigi keliaudavau namo truputėlį nusivylęs, bet tik truputėlį, jausdamas tuštumą savo berniukiškame gyvenime be brolių, be žaislų, be juoko, be galimybės elgtis nerūpestingai ir dar kartą ryžtingai nusprendęs susirasti Dovydą laukdavau rytojaus.

Per tą laiką net keletą kartų tėvas didžiuliais žingsniais atžirgliojo prie mūsų, paleisdavo į darbą kumščius ir kojas, kaip sakiau anksčiau, viskas prasidėjo iš naujo, lyg teatro spektaklis, kuriame vaidinti jis puikiausiai mokėjo. Vis dėlto, kai mane išleido iš ligoninės, tėvas įsitaisė naują ginklą – bambuko lazdą, ji gebėjo skaudžiai čaižyti, draskyti ir deginti odą, bet negalėjo sulaužyti šonkaulių, rankų, nosies ar prakirsti lūpų. Šis naujas tankesnis ir žalesnis bambukas man priminė nariuotą ir gumbuotą Mapu bambuką plonyčiu galu, likusį mūsų trobelėje, drėbtoje iš karvių mėšlo ir šiaudų, bet įdomiausia tai, kad tas prisiminimas mane ramino. Regiu save einantį prie to bambuko, vertinantį jo svorį, žvelgiantį jo stiebo vidun ir nusivilиantį, nepamačius šviesos kitam koto gale, tada kabinantį jį atgal ant sienos, ir mane apima nostalgija. Galbūt todėl, kad ten, Mapu, mūsų šeima buvo gausesnė, turėjau du mane ginančius brolius, o tėvas turėjo draugų ir didžiavosi savimi, galbūt jis net buvo ne toks žiaurus... Kitą rytą po nakti-

nių tėvo šėlionių tūnodavau namie, negalėdamas nė pajudėti nuo visą kūną veriančio skausmo ir galvoje dar spengiančių riksmų. Mama nueidavo į mišką ir grįždavo prirovusi įvairiausių žolių, šaknų ir pririnkusi lapų. Tomis dienomis tėvas, jo įtūžis ir smurtas paimdavo viršų, dar kartą pripildydami visą mano gyvenimą, o mano naujasis įkvėpimas ir ryžtingi sprendimai nueidavo perniek.

Prabėgo keletas savaičių. Kaip sakiau, neskaičiavau dienų, nebuvau nekantrus, neturėjau nusistatęs tikslios datos, kada nustosiu budėti prie to kalėjimo. 1945-ųjų pradžioje buvo išties karšta. Žolė aplink namus perdžiūvo ir išdegė. Mūsų šuliniai vis labiau seko, kaskart kibirą teko leisti žemiau ir žemiau, kad pasemtum vandens. Rytais, atrodydavo, net oras virpa nuo kaitros. Naktimis vabzdžiai ilgai kirbėdavo ore vienoje vietoje, apdują nuo karščio, o įtempęs ausį galėdavai išgirsti po graužiko, laukinės katės ar klajojančio šuns letenomis sutraškant išdegusią žolę. Miškas pamažu neteko savo žvilgančios žalumos ir tankumo, rodės, net atsitraukė nuo mūsų namų, atverdamas vis platesnį dangaus skliautą ir laisvą kelią negailestingiems saulės kirčiams.

Tą dieną, kai pagaliau pamačiau Dovydą, gyvybingos ir spalvingos gėlės, tanki žalia veja, plačiavainikis mangamedis, metantis šešėlį, godžiai, sparčiai besiropščiančios siena aukštyn slinktenės, lyg nutrenkti gaivalingo žaibo, priminė nusususį, susitraukusį, sustingusį gamtovaizdį. Net mano krūmai nebebuvo tokie kaip anksčiau, teko prisidengti sausais šakaliais, šakelėmis ir lapais, kad gerai užsimaskuočiau. Nuaidėjo sirena, ir kaip kiekvieną dieną širdis ėmė tankiau plakti. Do-

vydas pasirodė pats pirmas, sukeldamas man šoką, nes buvau nusiteikęs jo ieškoti, stengtis pastebėti minioje. Visi kiti judėjo kieme pamažu, o dauguma apskritai nekrutėjo. Dovydas nužingsniavo palei namą, apaugusį slinktenėmis, atsirėmė į medinę sieną ir ėmė spoksoti į mano pusę. Vos už metro nuo jo vienas policininkas nuolat kilnojo savo kepurę ir nosine šluostėsi išrasojusią kaktą. Išlindau iš slėptuvės ir, kiek įmanoma labiau prisispaudęs prie žemės, nušliaužiau prie spygliuotos tvoros. Dovydas žvelgė į tą vietą, kur kadaise sėdėjo ir verkė, ten, kur pamatė mane ir nusišypsojo, vos kilstelėjęs lūpų kamputį, – et, kaip dažnai bandžiau jį pamėgdžioti, bet man išeidavo tik kvaila grimasa. Nenuleisti akių, šliaužti, laukti ir melstis. Meldžiausi, kad tas policininkas kur nors nueitų, kad galėčiau atsistoti ir duoti kokį ženklą, patampyti marškinius, pamojuoti drobiniu krepšiu, pasakyti jam: aš čia, visuomet čia buvau, nepaliksiu tavęs šitam kalėjime, dėl Dievo, ilgiau nei keletą sekundžių, – viso to troškau labiau už viską.

Tačiau policininkas nesitraukė nuo Dovydo nė per žingsnį, juodu netgi apsikeitė vienu kitu žodžiu, ir tada antrąkart užkaukė sirena. Dovydas atšlijo nuo sienos ir nužingsniavo į šešėlį paskui visus kitus. Man buvo vos devyneri, ir toji kantrybė, kurią išsiugdžiau per tas ilgas savaites, dingo akimirksniu. Vos susilaikiau nepradėjęs rėkti iš neapsakomo apmaudo, trankiau kumščiais į žemę, tada įsiutęs griebiau spygliuotą vielą, apie kurią iki šiol mažai težinojau. Akys pritvinko ašarų, ir kalėjimas išskydo rūke. Sukandęs dantis gniaužiau metalinius mazgelius, jausdamas skausmą, sumišusį su įtūžiu, iš visų jėgų ėmiau purtyti tą dusloką džerždesį keliančią tvorą,

kol staiga kažką išroviau lyg piktžolę. Dalis spygliuotos tvoros išlindo iš žemės. Ji siūbavo.

Tegul mane nutrenkia perkūnas, negalėjau patikėti, kad tai nutiko. Staiga viskas many apmirė: ir akinamas pyktis, ir įsiūtis, davęs valią rankoms bei kojoms, ir tekančios ašaros, – pasijutau lyg nudžiūvęs bambukas. Nuslinkau atgal į savo slėptuvę. Apimtas baimės laukiau, tačiau niekas nepasirodė. Atsikėliau ir patraukiau namų kryptimi. Šiandien prisimindamas Dovydo garbanas, taip pat prisimenu rūdžių kvapą ir kruvinas rankas. Eidamas mišku namo, uosčiau savo delnus lyg narkotikus ir kiekvienąkart įkvėpdamas pajusdavau užliejant palaimos ir vilties bangą.

8

Atslinkus vakarui šalį užklupo audra, ta pati, kuri man labiausiai padėjo visoje šioje istorijoje. Kai tą popietę sugrįžau namo, rankose parsinešdamas rūdžių ir kraujo kvapą, gaubiamas tamsių debesų danguje kabėjo apvalus gelsvas saulės diskas, jį galėjom įžiūrėti net pasislėpusį po tuo juodu šydu. Mama stebėjo dangų, kaip kadaise stebėdavo kamuolinius debesis, pakibusius ant Mapu kalnų viršūnių, įsisprendusi į klubus, giliai traukdama į save orą. Prisiartinau prie jos, o ji, nė nežvilgtelėjusi žemyn, ištiesė ranką, prisitraukė mane prie savęs, ir mudu stovėjom taip kurį laiką. Vis dar prisimenu tą epizodą, gamtą, budriai žvelgiančią mamą ir save, mažąjį Rajų, kai jaučiausi, – taip, manau, galiu taip sakyti, – jaučiausi gerai. Būtent ten, būtent tą akimirką, priglaudęs galvą prie mamos juosmens, jausdamas jos ranką ant savo peties, stipriai spausdamas ją apglėbtą per juosmenį, būtent tą akimirką pagalvojau apie Dovydą, apie jėga iš žemės išluptą spygliuotą tvorą, ir mamos kūno šilumai užliejus mano rankas jaučiausi gerai. Mama buvo mano užuovėja mūsų varganame gyvenime, kupiname liūdesio ir bambuko kirčių. Ji mylėjo mane, saugojo,

gydė, švelniai kalbėjo su manimi, buvo be galo gera, maitino savomis rankomis, kai sirgdavau, ir atrodė, kad jos kantrybei nėra ribų. Niekuomet gyvenime neregėjau nieko panašaus į ją, ir tik todėl, kad buvo tokia kantri, kad sugebėdavo visuomet viską padaryt ligi galo, net jei tai būdavo skausminga ir trukdavo ilgai, manau, dėl to ji buvo apdovanota žolininkės galiomis. Mama buvo tikroji mano gyvenimo laimė, atsiųsta likimo, kad nepalūžčiau, kad žengčiau tinkamu keliu, ji buvo mano stiprybės, gėrio, ištvermės ir pasiaukojimo šaltinis, padedantis suprasti, kad pasaulyje yra ir kitų dalykų, tik dėl jos savo vaikystės metais netapau bepročiu, pikta linkinčiu, nepraradau vilties.

Visą gyvenimą mamos širdis, kaip ir manoji, neužmiršo Anilo ir Vinodo žūties, ji, kaip ir aš, taip ir nesugebėjo ištarti žodžio, susijusio su tuo nuolatiniu gedulu. Galima apibrėžti, kas yra našlaitis, našlys ar našlė, bet kai prarandi du sūnus per vieną dieną, du brangius brolius per vieną vienintelę dieną, – kaip tai pavadinti? Kokiu žodžiu vadinti gyvuosius po tokios netekties? Tas žodis mums būtų padėjęs, mes būtume žinoję, dėl ko kenčiame, dėl ko akys nepaaiškinamai pritvinksta ašarų, dėl ko, vos užuodę kokį kvapą, pamatę spalvą, pajutę skonį burnoje, vėl nugrimztame į sielvartą; tas žodis būtų padėjęs suvokti, kas esame, davęs dingstį atsiprašyti, ir visas pasaulis būtų supratęs.

Nežinia, kiek laiko prastovėjome sustingę lyg uolos, kai pagaliau mama prabilo, vis dar žvelgdama į dangų:

– Rytoj nereikės į mokyklą.

Tai buvo ženklas, kurio laukė miškas, debesys ir visas pa-

saulis aplink mus. Pakilo vėjas, viską šiaušdamas gūsiais praskriejo per mišką, ir aplink mus netruko pasigirsti ilga, viltinga medžių dejonė. Virš galvos greitai plaukė žemai kabantys perregimi, bet tamsūs debesys, primenantys klajojančius vaiduoklius, o dangaus skliaute tvenkėsi kur kas sunkesni ir grėsmingesni audros pranašai. Medžių viršūnės šoko, atliepdamos debesų baletui, kažkur praskrido klykiantis paukščių būrys, kai staiga už nugaros blykstelėjo žaibas ir, prisiminęs Anilo pamokas, puoliau skaičiuoti sekundes, norėdamas išsiaiškinti, ar toli griaustinis. Vienas, du, trys, keturi... Žemė sudrebėjo po kojomis ir, lyg tas griausmas būtų trinktelėjęs per galvą, – nė nemokėčiau pasakyti, kodėl taip pasijutau, – vieną sekundę sugrįžau praeitin ir ėmiau šaukti. Vinodai, Anilai, Vinodai, Anilai!

Audra nedavė ramybės keturias paras. Mums buvo neįprasta jaustis saugiai už tvirtų namo sienų, visur kliokte kliokė vanduo, tačiau namų nenuplovė. Lauke miškas tiesiog tratėjo ir braškėjo priešindamasis, būtum galėjęs pamanyti, jog apie namus laksto pasiutusių žvėrių ruja ar koks išprotėjęs gyvis. Dėl audros tėvas negalėjo grįžti iš kalėjimo, ir man buvo įdomu, ar jis bent nutuokė, kiek mudu su mama prisiverkėme per tas dienas. Mudu nebijojome audros, nebijojome vėjo nei viską čaižančio lietaus, nei sienas plakančių šakų ir smulkių akmenų. Mudu verkėme dėl brolių. Vieną akimirką, kai vėl smarkiai nugriaudėjo, mums pasirodė, jog milžiniška blogio ranka ką tik nusinešė Vinodą su Anilu ir kad namas Bobasene, miškas, kalėjimas, naujoji mokykla, ilgi mėnesiai nuo tada, kai iškeliavome iš Mapu, – viskas staiga išnyko, ir mūsų

širdys prisipildė beribio sielvarto. Štai tokiomis akimirkomis reikėjo žinoti žodį, kuriuo būtų vadinami gyvieji, netekę brolio ir sūnaus.

Penktą dieną visiškai išsigiedrijęs dangus ir milžiniškose balose aplink mišką žaidžiantys saulės spinduliai atvėrė mums pasibaisėtiną vaizdą. Miško proskyna buvo pilna išvartytų medžių, užversta lapais, šakomis, žvėrių dvėsena ir įvairiausiomis nuolaužomis. Arčiausiai pamiškės esantys medžiai išvirtę ar nulaužti riogsojo purve ir atrodė apverktinai. Suvargęs miškas skendėjo visiškoje tyloje...

Tėvas užtruko keletą dienų, kol parsirado namo, mat visi keliukai buvo išplauti, ir, turiu pasakyti, jis džiaugėsi mus matydamas. Negaišdami laiko ėmėmės darbo. Baigiantis dienai už namo sukūrėme laužą ir sudeginome vėjo atneštas sąšlavas, kurių negalėjome kaip nors panaudoti. Vienam kampe sukrovėme medžio skeveldras, šakas, skudurus, nuolaužas – tais laikais viskas galėjo praversti. Kitą rytą išnešėme laukan taburetes, spintą, čiužinius, virtuvės įrankius, kad pradžiūtų. Namuose smarkiai trenkė pelėsiais, todėl kiekvienoje kertelėje mama pasmilkė kamparmedžio ir eukalipto šakelių. Saulės šviesoje mamos indai ir variniai puodai spindėjo lyg brangūs papuošalai, jais niekaip negalėjau atsigrožėti. Tą vakarą tėvas grįžo girtas, nedainavo ir nesiplūdo, ir grįžo ne tuščiomis, parnešė krepšį maisto. Nebeturėjome ko valgyti. Jis parnešė bulvių, baklažanų, mangų ir moliūgą. Mangai buvo pätižę, jų luobelė pajuodusi. Kiekvieną bulvę graužė puvinys. Moliūgas prisisunkęs vandens, kone perregimas ir pasidabinęs žalsvais pelėsio taškeliais. Norėdama pagardinti karstelėjusius bakla-

žanus, mama juos apkepino su mėgstamiausiu vargdienių prieskoniu, pataisančiu bet kokį sugadintą skonį – ankštiniais pipirais. Liežuvis degė, bet tai buvo kur kas geriau, nei valgyti karčiai.

Po keleto dienų pagaliau įžengiau į mišką. Aplink tvyrojo nejauki tyla. Visi man pažįstami ženklai, mėgstamiausios vietos, slėptuvės, priebėgos buvo dingusios: mangamedžiai, bananai, eukaliptai, visi lizdai, duobės, kauburiai, skruzdėlynai, kiekvienas medžio linkis, takelis, šaltinis ir šaknies gumbas, ant kurio prisėsdavau. Viskas buvo suplakta į viena: stiebai prisiploję prie šaknų, dangaus skliautas užgulęs tas vietas, kur prieš audrą būta gaivaus medžių pavėsio, žemė kai kur įsmukusi, nusėta duobėmis, jose prieš mūsų, žmonių, krintančių ant kelių priešais nežabojamą negandų galią, akis knibždėjo tūkstančiai kirmėlių, puotaujančių ką tik praūžusios stichijos likučiais.

Šiaip ne taip pasiekiau kitą miško galą. Takelis apie Bobaseno tvirtovę buvo pradingęs po išvirtusiais medžiais ir purvo jūra. Pasukau kairėn ir ėmiau skintis kelią įkalnėn, ties kuria baigėsi kalėjimo siena ir prasidėjo spygliuota tvora. Kalėjimo kiemas aidėjo nuo riksmų.

Mano tėvas su policininkais stovėjo prisispaudę prie vartų. Kieme rikiavosi kaliniai, visi drauge jie nebeatrodė tokie perbalę ir gležni. Jie šaukė, mojavo rankomis, ir kuo labiau jie artinosi, tuo stipriau tėvas su savo pakalikais spaudėsi prie vartų. Kitoje kiemo pusėje saulės nutvieksta stovėjo juoda kalėjimo direktoriaus mašina. Mangamedis buvo išrautas ir užmestas ant namo su slinktenėmis stogo. Jo šaknys priminė

nežmoniško dydžio gėlę, ir aš niekaip negalėjau įsivaizduoti, kad kas būtų įveikęs tą milžiną, metantį tamsų šešėlį, besipuikuojantį tankia lapija ir sultingais vaisiais. Krisdamas mangamedis įlaužė stogą ir įgriuvo į direktoriaus kabinetą. Kalėjimo kiemas darėsi panašus į proskyną greta mūsų namų, užverstas visokiausiomis nuolaužomis, išmaurota žalia veja ir ištryptomis gležnomis spalvingomis gėlėmis. Galiausiai tas Bobaseno kalėjimas, kuriame buvo kalinami iš Palestinos pabėgę žydai, tapo panašus į tai, kas buvo iš tikrųjų – pabaisa.

Buvau taip susitelkęs į vykstančias riaušes ir suniokotą kalėjimą, kad trumpam primiršau Dovydą. Numaniau, kad jis žygiuoja tos rėkiančios minios vidury, kitaip juk negalėjo būti. Juodojo automobilio durelės atsidarė ir išlipo dailaus stoto direktorius, vilkįs iškrakmolyta uniforma, su pirštinėmis. Jis su panieka pažvelgė į šėlstančius kalinius, tada riebiai nusispjovė. Man pasirodė keista, kad toks ponas taip šlykščiai galėjo nusispjauti ir dargi gerokai pasukdamas galvą į šoną. Riksmai pagarsėjo dvigubai, orą skrodė sugniaužti kumščiai, kalinių minia vis labiau artinosi prie vartų, visiškai nekreipdama dėmesio į gumines lazdas, kuriomis policininkai įnirtingai darbavosi. Vos spėjau sunerimti, kas bus toliau, kai šalta ranka nusileido ant mano peties.

Netgi šiandien, nors tai kaskart priverčia mane suprunkšti, prisimenu, koks išgąstis tąsyk apėmė, lyg kas elektra būtų perliejęs, aš nevalingai surikau ir pašokau. Kadangi buvau susigūžęs ir sutelkęs visą savo dėmesį, negalėjo būti nė kalbos, kad čia pat pulsiu bėgti, nors visas kūnas diktavo priešingai. Ne, pirmąkart gyvenime man susipynė kojos, – o juk

geriau nei kas kitas gebėdavau šauti kaip kulka, kai reikėdavo sprukti, – ir plojausi visu ūgiu ant nugaros. Tik gulėdamas ant žemės ir jausdamas per gerklę lipančią širdį, pamačiau greta savęs šviesiaplaukį berniuką. Tas prakeiktas Dovydas tiesiog kvatojo susiriesdamas.

Ir kaip man jį apibūdinti, kai jis taip siaubingai žvengė? Jis juokėsi užvertęs galvą, krutindamas pečius, plekšnodamas delnais per šlaunis, plačiai išsižiojęs, svyruodamas pirmyn atgal, užmerktomis akimis, net springdamas; niekad gyvenime nebuvau matęs, kad kas taip kvatotų, be menkiausio santūrumo, kvatotų visu kūnu – nuo galvos ligi pat kojų pirštų galiukų. Aš jį draugiškai kumštelėjau neva įsižeidęs, ir štai tą 1945-ųjų vasario popietę mudu vėl tapome normaliais pagyrūniškais vaikėzais, kuriems sudėtingai besiklostančios aplinkybės buvo nė motais.

Dovydas pasinaudojo ta suirute po audros. Lengvai galiu įsivaizduoti, kad kaliniams, atvykusiems čia iš Čekoslovakijos ar Lenkijos, įpratusiems, kad gamtoje natūraliai ateina kitas metų laikas, atrodė, jog prasidėjo pasaulio pabaiga. Dovydas vaizdžiai gestikuliuodamas rankomis papasakojo, kaip jam pavyko pabėgti. Jis atėjęs prie spygliuotos tvoros manęs ieškoti. Niekas jo nematęs, nes šėlstanti minia patikimai jį pridengusi nuo policininkų ir mano tėvo žvilgsnių. Dovydas mane šaukęs, – prisimenu, kaip man suspaudė širdį, kai jis tai vaizdavo, – prisidėjęs delnus prie burnos: Rajau, Rajau, Rajau, Rajau, ar tu ten? – bet jam niekas kitas tą akimirką neatsakęs, tik tyla ir visa griaunantys audros pliūpsniai. Nusišypsojau, kai jis parodė iš žemės išplėštą tvoros galą, visas patenkintas,

kad jam pavyko jį rasti, drauge nustebęs, visai kaip aš pats prieš keletą dienų.

Dabar, kai užmerkiu akis ir pamatau Dovydą, sėdintį greta manęs šakų, lapų ir šešėlių priedangoje, pasakojantį apie savo pabėgimą, man skaudu ir pagalvoti, kad tam mažam šviesiaplaukiam gležnučiam berniukui buvo vos dešimt metų. Ūgiu lenkiau jį visa galva, lengvai galėjau jį panešti, nes Dovydas buvo dar smulkesnis už mane, o juk mokykloje aš buvau gležniausias iš visų vaikų. Jo kojos buvo baltos, kone perregimos, oda vos laikėsi ant raumenų lyg kokio senolio ir rodės, kad bet kada žengiant žingsnį nusmuks nuo kojų.

Tuo metu neturėjau nė menkiausio supratimo, kiek laiko Dovydas čia praleido. Jam pačiam atrodė, kad jis čia nuo amžių amžinųjų, bet man nė kiek aiškiau nepasidarė. Mudu lindėjome drėgnoje slėptuvėje, akimis sekdami sujudimą kalėjimo kieme. Dovydas niekaip negalėjo nustygti vietoje. Pamaniau, kad reikėtų jį pamokyti sėdėti sustingus, laipioti medžiais, bėgti nekeliant jokio garso, įsisprausti tarp dviejų medžių kamienų, įsirausti į žemę, tyliai įslinkti pro duris, – ir mintis apie visus šiuos dalykus, kurie nuo šiol mudviejų laukė, mintis, kad Dovydo bus pilna kiekviena mano diena, suteikė tiek daug laimės, kad turėjau prisiversti čia pat nepašokti, nenusivesti Dovydo drauge ir tuojau pat nepradėti naujo gyvenimo.

Staiga mudu išgirdome variklio riaumojimą, durelių trinktelėjimą ir pamatėme didžiulį būrį policininkų, apsiginklavusių vėzdais, besirikiuojančių greta juodojo automobilio. Lyg mostelėjus burtų lazdele, geležiniai kalėjimo vartai atsidarė,

ir dviem vaikams mažų mažiausiai reikėjo matyti, kokie siaubingi dalykai ten dėjosi netrukus. Policininkai puolė daužyti kalinius. Mano tėvas krito ant žemės ir, kol įtempęs jėgas nušliaužė prie išrauto mangamedžio, kaliniai stebėtinai greit išsisklaidė į visas puses. Kai kurie mėgino bėgti kiek tik įkabindami, visomis šio žodžio prasmėmis, į savo korpusą arba mūsų link, tačiau policininkai juos labai greit sugavo ir, jei kaliniai nepaklusdavo iškart, jei nekrisdavo ant kelių priešais apgriautą namą, buvo tempiami jėga be jokių ceremonijų. Kalinių kojos vilkosi žeme, kol nulakstydavo batai, jie mėgino priešintis, tačiau jėgos buvo nelygios. Verčiau jau niekad nebūčiau išvydęs tų vaizdų. Policininkai staugė, žmonės klykė ir raudojo, Dovydas raudojo drauge su jais, nė kiek nesistengdamas tvardytis, nors dar visai neseniai kvatojo iš visos širdies. Apglėbiau jį ranka per pečius, nes nežinojau, ką daugiau daryti, ir rodės, kad sugrįžo audra, kupina vidinės galios ir troškimo viską nusiaubti.

Staiga pastebėjom mūsų link atbėgantį berniuką, kokių penkiolikos ar šešiolikos metų, jis buvo gerokai atitrūkęs nuo dviejų jį persekiojančių policininkų. Jaunuolis puolė į spygliuotą tvorą, iki šiol man akyse stovi neapykanta liepsnojantis veidas, jis nebijojo, ničnieko nebijojo, net spygliuotos tvoros, atminty regiu jo kūną, pakimbantį ant smaigalių, lydimą metalo džeržgesio, prislopinto vaikino riksmo ir policininkų įsakymų jam už nugaros. Viskas įvyko labai greitai. Dovydas šoko iš slėptuvės, o aš tą pačią akimirką sugriebęs jį už peties, visu kūnu užgriuvau ant jo. Nežinau, ar tas jaunuolis mus matė, nežinau, ar jis mėgino ropštis per tą tvorą, nieko neži-

nau, tik prisimenu, kad mane apėmė tas pats jausmas, instinktas, privertęs ištisas valandas rėkti per audrą mano brolių žūties dieną ir įmesti Anilo lazdą į upę. Tasai kitas Rajus, pabudęs manyje, užgulė Dovydą visu svoriu, užėmė jo burną ranka, neleisdamas nė krustelėti. Vos už metro nuo mudviejų policininkai taip pat nuramino jaunuolį vėzdų smūgiais per šonus ir nutempė jį prie apgriautojo namo. Aš nežiūrėjau į Dovydą, ne, nebūčiau galėjęs pakelti jo žvilgsnio, tačiau po savimi jaučiau įsitempusį kūną, mėginantį stotis, priešintis ir, spausdamas jį prie žemės, negalėjau sulaikyti ašarų, verkiau ir meldžiau jo atleidimo. Kai visa tai permąstau, raminu save kaip beišmanydamas, kartoju sau, kad jei nebūčiau taip pasielgęs, policininkai būtų sugavę Dovydą ir nusitempę su savimi, jie būtų iššukavę visą mišką ir sutvirtinę tvorą. Jie būtų suradę mane, ir kas žino, kur būčiau atsidūręs – kalėjime, o gal tėvo naguose? Ir vėl būčiau likęs vienui vienas.

Dabar aš jau senas ir galiu tai pasakyti, neslėpdamas gėdos, sielvarto ir kuo žemiausiai nuleidęs galvą. Štai ką padariau, būdamas devynerių: sutrukdžiau Dovydui pagelbėti vienam iš jo draugų, tokiam pačiam žydui kaip jis, uždarytam kalėjime, nes baltieji nežinojo, ką su tokiais daryti, ir jei tąsyk nebūčiau jo sulaikęs, galbūt Dovydas ir šiandien būtų gyvas.

9

Vis dar savęs klausiu, kodėl jis nusekė man iš paskos. Kai jį paleidau, raudonos pirštų žymės buvo įsirėžusios jam apie burną, kurią laikiau užspaudęs delnu. Dar kartą atsiprašiau, pasakiau, kad negalėjau leisti policininkams jo pamatyti, be paliovos maldavau jo atleidimo, tačiau viskas buvo veltui. Negalėjau atsukti laiko atgal ir pasielgti kitaip.

Daugybė žodžių sukosi ant liežuvio galo, veržsaid lauk be jokios tvarkos, lyg per sapną, kai negali normaliai sudėt sakinio, troškau, kad Dovydas mokėtų mano gimtąją kalbą, kad galėčiau jam lengviau viską paaiškinti, parinkti tinkamą žodį, išreikšti tą jausmą. Taigi galiausiai lioviausi šnekėjęs, kol jis spoksojo į mane sustingusiomis kone degančiomis akimis, išbalusiu veidu, raudonais pirštų įspaudais pažymėta burna, ir buvau beveik tikras, kad jis mane užsipuls, todėl įtempiau pečius ir sugniaužiau kumščius, pasirengęs gintis nuo smūgių. Dovydas pasuko galvą ir ilgai žvelgė kalėjimo pusėn. Per skruostus viena po kitos nenustodamos ritosi ašaros, ir man atrodė, jos niekuomet neišseks. Per visą tą laiką, kiek jį pažįstu, jis pirmąkart rymojo sustingęs lyg statula, –

man tai buvo įprasta poza, – atrodo, kad kūnas taip stingsta iš sielvarto.

Nežinojau, nei ką daryti, nei ką sakyti, viskas tartum virė manyje: ir jausmai, ir mintys kunkuliavo kaip niekad. Galvojau apie savo brolius, apie mūsų upę Mapu, nors kartą man pavyko negalvoti apie jų mirtį, ne, tiesiog galvojau apie juos, jų mielą buvimą – žinau, kad žmogus, kuriuo tapau, jiems labai skolingas, nes Anilas su Vinodu mylėjo mane be galo nuoširdžiai ir pasiaukojamai, neleisdami mūsų varganai kasdienybei apkartinti ir sujaukti mūsų jausmų. Tam reikia daug vidinio gėrio ir jėgų. Mąsčiau apie garo kamuolius, vilnijančius virš žalių siūbuojančių laukų, apie stiproką salstelėjusį kvapą, kurį skleisdavo nukirstų cukranendrių derlius, ir apie ore skraidančias gėlių žiedadulkes. Mąsčiau apie savo gyvenimą po to, apie mamą, jos drąsą, ištiestas rankas stengiantis apsiginti nuo tėvo, ir apie jį, jį, jį, visuomet pasirengusį laužyti, daužyti ir trukdyti gyvuoti viskam, kad ir kas tai būtų. Ir apie Dovydą, ir apie mokyklą, ir apie kalėjimą, ir apie mišką, ir apie suaugusiuosius, kuriuos velka asfaltu, kol visiškai nudrasko odą, ir apie tą jaunuolį, šokantį ant siaubingai aštrios spygliuotos tvoros, ir apie save, tokį liūdną, tokį bejėgį, kuris parbloškia Dovydą žemėn ir spaudžia iš visų jėgų, kurios užplūsta nežinia iš kur, kuris užčiaupia jį, kone sugrūdęs ranką tarp dantų ir kantriai kenčia nuo įkandimo sopančią ranką. Ir apie mūsų naująjį gyvenimą Bobasene, kuris turėjo būti lengvesnis, bet toks nebuvo, nes visą laiką kamavo nepakeliama vienatvė be brolių, be kaimynų, be gamyklos, be upės ir jos salstelėjusio vandens skonio, be

cukranendrių laukų ir gamyklos kamino, iš kurio kilo stebuklingi debesys.

Tūnant krūmuose greta sustingusio ir perpykusio Dovydo mane aplankė keista, sunkiai įtikima mintis, kad galbūt ten buvau laimingas, gyvendamas lūšnoje Mapu.

Mano širdis daužėsi, jaučiausi sutrikęs, kone alpau. Skrandis apsunko lyg prislėgtas akmeniu, sumišę jausmai, kurių tuo metu nesugebėjau suprasti, mane tiesiog dusino. Manau, kad visa, ką teko išgyventi po brolių žūties, kiekviena minutė, praleista namuose miško gilumoje, visos popietės budint prie kalėjimo tvoros, vis didėjantis tėvo žiaurumas, mūsų gyvenimas trise, siaubinga scena, kurią ką tik išgyvenau, – visa tai, rodos, vogė mano vaikystės metus, ir net jeigu ji nebuvo labai džiugi, kabinausi į ją be atvangos, nepaisydamas nieko. Tasai jausmas lyg šleikštulys, čia sukylantis, čia atslūgstantis, reiškė prarastą vaikystę ir suvokimą, jog niekas, daugiau niekas nuo šiol manęs neapgins nuo siaubingo žmonių pasaulio.

Nežinojau, ką man daryti, bet ir nebegalėjau čia likti. Taigi atsistojau ir pažvelgiau į Dovydą. Jo purvinais, dulkėtais skruostais buvo nusidriekusios dvi srovelės. Jis taip pat atsistojo, ir ką jūs galvojat? – netaręs nė žodžio, neišspaudęs nė menkiausios šypsenos ir nė nepažvelgęs į akis, jis nusekė įkandin manęs.

Dovydas žingsniavo už manęs, o aš nepalioviau gręžiotis atgalios ir tikrinti, ar jis dar ten. Einant mišku jis prisigretino, manau, dėl to, kad jam pasidarė baisu, taigi mudu kabarojomės per šakas, išverstus medžius, maknojom po įmurusią žemę. Bet vargiai nuėjom keletą metrų, kai Dovydas paslydo

ant šlapių šakų ir išsitiesė paslikas. Jis pažvelgė į mane kančios iškreiptu veidu, o kai padėjau jam atsistoti, pasakiau štai tokius žodžius, būtent šituos ir būtent tokia tvarka:

– Pasilik su manimi, daryk kaip aš, ir mudu niekada neišsiskirsime. Pažadu.

Niekuo neypatingi žodžiai, tačiau prisimenu, kad tardamas pabrėžiau kiekvieną atskirai, tarsi norėdamas juos po vieną įvertinti, lyg pirmą kartą tarčiau, ir vis dėlto nepagalvojau, kad ši paprasta frazė buvo pasakyta natūraliai, nes taip man būtų pasakę mano broliai, taip aš būčiau pasakęs jiems, jei jiems būtų prireikę mano pagalbos.

Tarp mūsų atsiradusi įtampa, sustingę veidai, jo pyktis, mano gėda, visa tai tyliai išsisklaidė nuniokotame miške. Visas kitas dienas, kurias praleidome drauge, ligi pat galo, nesitraukiau nuo jo nė per žingsnį, globojau jį visomis savo išgalėmis, ir reikėjo visai nedaug, kad besąlygiškai gerbčiau savo pažadą kaip tikras vyras, kuris nelaužo duoto žodžio.

Kai pirmąkart ėjome per mišką dažnai ėmiau jį už rankos. Pamokiau, kaip tikrinti, ar tvirta ant žemės gulinti šaka. Uždedi koją ir pajudini, kad įsitikintum, jog ji nejuda iš vietos, tada pastoviniuoji ant jos, bet ne per ilgai, visuomet judi į priekį, aktyviai balansuodamas rankomis, kad prireikus galėtum kur įsikibti ar tolygiai paskirstyti kūno svorį. Turiu pasakyti, tai nebuvo taip jau paprasta. Dovydas dažnai paslysdavo, nusitempdamas mane drauge, taigi labai dažnai mudu pasijusdavom begulį purvyne. Tas miškas jam buvo tiek pat pažįstamas kiek ir man, tačiau stengiausi neprarasti pusiausvyros, aukštai laikyti galvą, įsidėmėti pakeliui kai kurias detales. Mėginau

prisiminti, ką darydavo Anilas, kai pirmąkart įžengdavome į nepažįstamą vietą, be baimės patikėdami jam savo gyvenimus, mėginau prisiminti jo veidą, raminamą šypseną, vyresniojo brolio elgesį, stengdamasis daryti kaip jis. Kai pagaliau išvydome namus, buvome kiaurai peršlapę, murzini ir pavargę.

Mama stoviniavo proskynoje, kažką laikydama rankose ir negalėdama nuleist nuo to akių. Ji atsargiai ėmė artintis prie mūsų, tarsi pajutusi, jog sugrįžome. Iš tolo pamaniau, kad ji laiko rankose karvės pieno sklidiną dubenį, stengdamasi neišlieti nė lašo, nes tais laikais pienas mūsų šeimoje buvo tikra prabanga. Dovydas pasislėpė už manęs, bet aš jį nuraminau, kad čia tik mano mama. Mudu paprasčiausiai nužingsniavome prie jos, kažką atsargiai laikančios rankose ir kviečiančios mane pasižiūrėti: eikš, Rajau, pažvelk! Šokau prie jos lyg vilkas, stengdamasis sugalvoti paaiškinimą, ką čia veikia Dovydas, iš anksto žinodamas, kad negalėsiu nė žodeliu užsiminti apie kalėjimą. Niekuomet nemeluodavau savo mamai, bet juk negalėjau pasakyti, kad Dovydas yra vienas iš Bobaseno kalėjimo katorgininkų. Nes iš esmės visiems kitiems: mano tėvui, policininkams, direktoriui, Bobaseno gyventojams, kurie žinojo apie kalėjimą, – jis tebuvo paprasčiausias kalinys, dvidešimt keturias valandas per parą uždarytas tarp aukštų sienų. PiktAdArYs, gAlvAžudYs, vAgis.

Stovėjau vos už poros žingsnių nuo mamos. Akivaizdu, kad nesugalvojau pasakyti nieko protinga. Dovydas pasislinko šiek tiek į dešinę ir ištiesęs nugarą prisistatė:

– Laba diena, ponia, aš esu Dovydas, atvykau iš Prahos.

Mama suraukė antakius, pažvelgė į mane taip, tarsi tyri-

nėtų mano veidą ir suprastų visą tiesą, pravėrė burną, ir tada įvyko neįtikimas dalykas, lyg iš stebuklinių pasakų. Mama laikė rankose raudoną papūgą. Tais laikais tai buvo itin retas paukštis. Mano mama turėjo galių pagal slaptą receptą ruoštomis mikstūromis galabyti žiurkes, gyvates ir skorpionus, bet ji buvo ir labai gailestinga, nepalikdavo paukščių likimo valiai, sušildydavo juos savo rankomis, pagirdydavo, palesindavo tiesiai iš delno – jis nejuto snapo žnaibymo, buvo kantrus ir švelnus. Šįkart ji buvo sugavusi papūgą ir lesino ją tomis stebuklingomis sėklomis, ištrauktomis nežinia iš kur.

Nustebinta Dovydo pasirodymo, jo žodžių, mama net skėstelėjo rankomis, ir papūga nuskrido sau. Spėjom išgirsti tik suplazdenant sparnus, apstulbę nuo jos gyvybingos raudonos spalvos, mirgančios mėlyname dangaus skliaute. Lyg ką tik išmokęs vaikščioti vaikas, papūga netrukus pavargo, sukdama ratą ėmė leistis žemyn ir galiausiai nutūpė ant Dovydo galvos. Tik įsivaizduokit tą didingą paukštį, akinamo raudonumo švelniomis plunksnomis, pasišiaušusiu kuodeliu ant pakaušio, smalsiomis juodomis akimis, ilga uodega, užsibaigiančia dviem ar trimis ilgomis plunksnomis lyg karalienės šleifu, nusprendusį tūpti ant šviesių Dovydo garbanų, tarsi iš visų trijų galvų ši būtų buvusi patogiausia.

Dovydas visas sustingo, jo akys suapvalėjo ir viskas, ką tesugebėjo ištarti, buvo: oi, oi, oi, oi, – kaip reikiant prajuokinęs mano mamą. Jau nebeprisimenu, kada paskutinįkart ji taip juokėsi, tikriausiai tada mano broliai dar buvo gyvi. Širdis man tiesiog lipo į gerklę, bet juokiausi ir verkiau tuo pat metu, regėdamas raudonąjį paukštį ant šviesiaplaukės Dovydo gal-

vos, jo sumišimą veide, girdėdamas mamos juoką ir suvokdamas, kad mirdami broliai jį buvo nusinešę su savimi.

Paskui papūga pakilo į orą, brėždama raudoną apskritą pėdsaką virš mūsų, stovinčių ratu, mamos, Dovydo ir mano galvų. Buvo nuostabu, neįtikėtina matyti papūgą, plasnojančią ratu, tarsi norinčią mus sujungti, tarsi mus laiminančią, rodos, ji troško pasisotinti mumis prieš dingdama iš akių, ir visa tai atrodė lyg sapnas, kurį sapnavome drauge, visi trys, vienu metu. Stovėjome, nedrįsdami nė pakrutėti, bijodami sugriauti tą įsivaizduojamą ratą, sekdami papūgą akimis, kol ji išnyko mėlyno dangaus ir žalio miško platybėse.

Mama atsiduso, lyg vėl prisiminusi kvėpuoti, ir paklausė manęs:

– Čia tavo draugas?

Nelaukdama, kol atsakysiu, ji labai maloniai pažvelgė į Dovydą, lyg jis būtų kokių nors sėkmingų apeigų dalis ar kas panašaus. Mano mama buvo iš tų moterų, kurios tiki ženklais. Po audros aptikta raudona papūga, nusibaigęs paukštis, kuris atsigauna ir lyg niekur nieko nutūpia ant kažkokio berniuko galvos, paskui plasnoja ratu virš trijų žmonių galvų – mama negalėjo šių ženklų nepaisyti, esu tikras, ji tai palaikė pranašyste, dievišku pažadu, dangaus palaiminimu. Be jokios abejonės, be menkiausio įtarimo šešėlio akyse mama priėmė apskretusį, išsekusį berniuką į mūsų namus. Tąkart man labai palengvėjo, kad ji taip šiltai pasitiko Dovydą, džiaugiausi, lyg būčiau išvengęs bausmės, tačiau visas tas nuotykis man atrodė be galo keistas. Mes nebendravome su mūsų krašto baltaisiais, retai kada juos matydavome, net mokykloje netu-

rėjau nė vieno draugo. Bet norėtųsi tikėti, kad tuo metu mano mamos širdį buvo užėmę kiti dalykai.

Vos grįžome į dar drėgnus ir pelėsiu trenkiančius namus, mane vėl apėmė baimė. Diena jau visai krypo vakarop, dažydama dangų rausva spalva, pranašaujančia giedrą ir žvaigždėtą naktį, o kartu įspėjančia apie grįžtantį tėvą. Pavalgėme ryžių troškinio, susėdę ant Mapu taburečių – taip jas pavadinome tada, kai atsikraustėme į Bobaseną. Tėvai jas parsinešė iš seno staliaus, gyvenančio kaime, visai netoli Mapu stovyklos, jis išdrožė tas taburetes iš medžio mainais už vandenį ir malkas, kurių tąsyk jam parūpino Anilas, tuo tarpu kiti kaimo gyventojai pietaudavo sėdėdami ant žemės, parietę kojas po savimi; mes jautėmės išties palaiminti, galėdami padėti užpakalį ant grubokai nutašytų taburečių, nors neretai prisivarydavom į šlaunis rakščių. Manau, mama taip pat nerimavo – nors negalėjo ar nenorėjo žinoti, iš kur pas mus Dovydas, ji tikrai žinojo, kad mano tėvas neapsidžiaugs, pamatęs namuose svetimą žmogų. Vis dėlto, kaskart susitikus mudviejų žvilgsniams, mama nusišypsodavo ir jos veide nebuvo nė menkiausio nerimo šešėlio.

Sakyčiau, mūsų namai Bobasene buvo nepalyginti geresni už lūšną Mapu, tačiau vis tiek atrodė apgailėtinai. Turėjome tik virtuvę ir vieną kambarį, štai ir viskas. Mudu su mama miegodavom kambaryje, ant lapų čiužinių: aš prie sienos, ji šalia manęs, nusisukusi į virtuvės pusę. Tame kambaryje dar stovėjo medinė spinta, kurioje buvo sukrauti mūsų drabužiai, naujos poros sandalų, paklodės, o pačioje spintos apačioje, savotiškam stalčiuje (tokie būdavo tik prastuose balduose)

paslėpdavau savo mokyklinius reikmenis, kad pargrįžęs tėvas neužsimanytų jų sutrint į miltus: lentutę, spalvotas kreidutes (baltą, rausvą ir mėlyną), kempinėlę, tankiai liniuotą sąsiuvinį, kuriame mokiausi rašyti ir skaičiuoti, pieštuką, trintuką ir aliuminio puodelį. Sąsiuvinį ir trintuką man padovanojo panelė Elza praėjusiais metais, po pamokų, norėdama pagirti už pažangą.

Kai mirsiu ir sūnus ims kraustyti mano namus, po spinta ras nedidelį lagaminėlį, prigrūstą trintukų, kuriuos rinkau visą gyvenimą. Niekaip negalėjau susilaikyti: keliaudamas į salą ar kur nors į užsienį, būtinai prisipirkdavau įvairiausio dydžio ir spalvos trintukų. Mano sūnus šito nesupras, jam tai atrodys tik senio užgaida. Galbūt turėčiau jam paaiškinti, jog taip norėjau apgauti laiką, nutolinti mirtį ir tikėti iliuzija, kad galima viską ištrinti ir pradėti iš naujo.

Virtuvėje ant sienos buvo prikalta vinių, ant jų kabinome varinius puodus, mano mokyklinę kuprinę ir tėvo krepšį. Visi kiti virtuvės rakandai buvo laikomi ant žemo medinio stalo, o po vieninteliu langu buvo įrengtas ugniakuras, mama jame ruošdavo valgį.

Namuose buvo dvejos durys: vienos atsivėrė į šiaurę, kalėjimo kryptimi, jas vadinome pagrindinėmis, kitos vedė į mažytį sutvarkytą kiemelį, dabar nusiaubtą neseniai šėlusios audros. Dar turėjome daržą, skalbyklą, skardinį sandėliuką malkoms, įvairiausių įrankių, skalbinių virves, ištemptas tarp namo ir sandėliuko, bei šulinį. Mūsų turtą supo amžinasis miškas. Tėvas miegodavo virtuvėje. Tądien, kai pas mus nakvojo Dovydas, mano vaikystei buvo lemta nutolti dar labiau.

Mama nutempė savo čiužinį į virtuvę, paklojo greta tėvo čiužinio, o kai mudu su Dovydu atsigulėme, nuleido virtuvę ir kambarį skiriančią užuolaidą. Nuo tada, kai čia atsikraustėme, mama visuomet miegodavo su manimi, o užuolaida atsiribodavom nuo tėvo.

Nematau reikalo labai daug pasakoti apie tą naktį. Girdėjau, kaip griausmingu balsu tėvas paklausė mamos, ar aš jau miegu, paskui juodu ėmė šnibždėtis, kol galiausiai įsivyravo tyla – ji gąsdino labiau nei audra. Aš, žinoma, buvau per mažas suprasti, kas vyksta, bet vis dėlto giliai širdy nujaučiau. Išvargęs Dovydas miegojo, o aš pažadėjau sau: nesumerksiu akių iki pat ryto, kad apsaugočiau jį nuo visokių netikėtumų, bet, kadangi buvau dar vaikas, pats netrukau giliai įmigti.

Rytojus buvo viena iš lengvų ir džiuginančių dienų, kokių kartais pažeria gyvenimas, nepaisydamas žmogaus lūkesčių, ir esu įsitikinęs – jeigu Dovydas būtų gyvas, jį, kaip ir mane, ligi šiol jaudintų tos dienos prisiminimas. Mama išvirė pieniškos ryžių košės, pagardintos cukrumi ir kardamonu, o norėdama, kad pusryčiai būtų sotesni, nes to pieno košėje buvo išties vos šlakelis, įmaišė šaukštą miltų. Mudu valgėme net pasigardžiuodami, Dovydas paprašė dar vienos porcijos, taigi mama išgramdė likučius iš puodo dugno, o jis jai atsidėkojo pakštelėjimu į skruostą. Aš šokau bučiuot iš paskos, o mama juokėsi kaip ir praeitą dieną. Po pusryčių ėmėmės tvarkyti daržą. Iš naujo suvagojome žemę, pasodinome keletą daržovių atžalėlių, pasėjome sėklų, kurių mama buvo pataupiusi; triskart mūsų žaidimai nuėjo perniek: ir su vandeniu, ir su žemės grumstais, ir su lazdomis, taigi dusdami lėkėme

ratais aplink namą, mama įkandin mūsų, šaukdama: atsargiai, atsargiai! – nes mes žaidėme lėktuvą. Mudu vėl džiaugėmės tais pačiais žaidimais kaip kalėjime, tarsi tik vakar būtume išsiskyrę. Nei prižiūrėtojo, nei mus kontroliuojančio policininko – nors krykštauk iš džiaugsmo!

Parodžiau Dovydui savo turtus ir buvau labai pamalonintas, kad naujasis draugas su derama pagarba juos apžiūrėjo. Pasiklausęs mano leidimo, jis paėmė sąsiuvinį į rankas ir atsargiai ėmė vartyti puslapius, lyg tai būtų testamentas iš senovės Egipto laikų. Mudu pasivaikščiojom po mišką, paskui jį pamokiau karstytis medžiais. Dovydas buvo sukurtas kilnesniam tikslui – tapti pianistu ar poetu, jis tikrai nebuvo toks laukinukas kaip aš. Mano kūnas puikiai derėjo prie gamtos, lanksčiai gludo ir lipo prie medžių, net negalvodamas akimirksniu galėdavau įsiropšti į medį trimis judesiais. Dovydas buvo visai kitoks, pirmąkart sutikau tokį berniuką. Jis apžiūrėdavo medį, apeidamas ratu, stengdamasis įsidėmėti, kur statyti koją, kur įsikibti ranka – tas berniukas buvo tikras inteligentas.

Tą dieną jis man parodė savo medalį ir papasakojo apie Dovydo žvaigždę, o aš, vargšas kvaišelis, vargšas naivuolis, vargšas vaikėzas, gimęs purve, nesugebėjau ramiai klausytis ir spurdėjau lyg utėlė. Ką dar galėjau jam pasakyt? Gal kad miškas vadinasi Rajaus mišku? Kaip žvaigždė galėjo vadintis jo vardu, – a? – ar galėjo jis man šitai paaiškint? Gal jis mane laiko kvailiu ar ką?

Mano draugas spaudė rankoje savo žvaigždę ir pasakojo, kad tas Dovydas buvo karalius. Na ir kas? Rajus irgi reiškia

karalių!

Diena prabėgo labai greit. Dovydas priskynė geltonų ir raudonų laukinių gėlių, pražydusių iškart po audros. Jis surišo jas į puokštę ir sugrįžęs padovanojo mamai. Pirmą kartą gyvenime mačiau dovanojant tokią dovaną ir prisimenu savo mamos, stovinčios su puokšte rankose, suglumimą ir kartu džiaugsmą. Jos skruostai nukaito, veidą nušvietė kukli šypsena. Netgi būdamas devynerių, prastai auklėtas ir apskritai nesuprantantis jokių žmogiškų manierų, aš švilptelėjau, negalėdamas atsistebėti tokiu gražiu poelgiu, ir niekada gyvenime jo neužmiršau. Padovanojau gėlių savo žmonai per pirmąjį pasimatymą, ir nors šiandien tai gana įprasta ir nieko nebestebina, patikėkite – tuo metu tai šį tą reiškė, nes toji mergina, ištekėjusi už manęs po kelių mėnesių pažinties, taip pat paraudo. Sutikau ją miesto bibliotekoje. Ji sėdėjo priešais mane ir taip pat ruošėsi mokytojų atrankai. Pirmiausia man krito į akis smulkios garbanėlės, besiraitančios ant jos dailaus pakaušio. Tuo metu ji buvo susegusi savo ilgus plaukus, ir mane apėmė nenumaldomas noras švelniai pūstelėti jai į kaklą. Egzaminų išvakarėse pagaliau išdrįsau pratarti jai žodį ir pasiūliau nueiti į uostą išgerti šalto pieno. Pasiūliau nieko nesitikėdamas, pasirengęs išgirsti neigiamą atsakymą, tačiau mergina tiesiai pažvelgė į mane ir pažadėjo, jei išlaikys egzaminus, laukti manęs uoste rytoj, rezultatų dieną, vienuoliktą valandą. Štai tokia buvo mano žmona, ji nuosekliai ir rimtai atlikdavo vieną veiksmą po kito, manau, tądien įsimylėjau ją. Laukdamas egzaminų rezultatų, nerimavau dėl savęs, nerimavau dėl jos ir dėl mūsų abiejų. Po trijų mėnesių sudėliojau puokštę iš

rožių, skintų mamos sode, o ji jau laukė uoste.

Kitą vakarą, nors su Dovydu atsigulėme kaip praeitą naktį, iš tolo išgirdome pareinantį tėvą. Jis plūdosi ant viso pasaulio ir nenumaldomai artinosi prie namų. Parėjęs pasikvietė mamą, ėmė jai grasinti, paskui jo girtoje burnoje ėmė voliotis mano vardas ir kas iš to, kad Rajus reiškia karalių, kam išvis tokį vardą duoti sūnui, jei tokiomis akimirkomis Rajus būdavo tik įbaugintas berniukas, netrukus apipilamas daugybe smūgių.

Mama pulte įpuolė į mūsų kambarį, pažvelgė į vieną, paskui į kitą, lyg spręsdama, kurį pasirinkti, mikliai susuko Dovydą į paklodę ir čiupo glėbin kaip kūdikį. Tada puolė laukan pro galines duris ir padėjo ryšulį prie akmeninės skalbyklos. Slėpkis, nejudėk, tarsi sakė nebylios lūpos, neišleidusios nė menkiausio garso; mama drebėjo visu kūnu, prispaudusi pirštą prie lūpų.

Jau nebeprisimenu, ką dariau tas kelias minutes, kol kambarin įvirto tėvas, rankoje laikydamas šaką, kurią parsitempė grįždamas namo, nes jo naujoji bambukinė lazda kažkur prapuolė per audrą. Tikriausiai meldžiausi. Nežinau, ką veikė Dovydas, susigūžęs naktyje, gaubiamas nuniokoto miško, jausdamas šaltą skalbyklos akmenį pašonėje, bet mūsų namuose, jam už nugaros, užvirė tikras pragaras.

Gali būti, kad ne visai tiksliai prisimenu, kaip viskas buvo, tačiau esu beveik tikras, kad tėvas pavargo mus lupti ir labai greit nugrimzdo į girtą sapną. Aš, žinoma, jaučiau nuo šakos smūgių degančią odą, jaučiau tamsiomis mėlynėmis tvinksintį tėvo žiaurumą ant viso kūno, kaip kad jaučia gyvuliai žymos

skausmą, aš, žinoma, raudojau iš visos širdies, nepratardamas nė žodžio, nes netyčia išsprūdęs riktelėjimas ar suvaitojimas būtų įnervinęs tėvą dar labiau; laikui bėgant išmokome sukąsti dantis ir verkti tylomis. Tačiau tą vakarą man pasirodė, kad mažiau skauda ir ne taip bijau kaip anksčiau, kad daugiau galvoju apie Dovydą ir mamą, kad nesusiriečiau į kamuoliuką lyg įbaugintas šuo ir neprišlapinau kelnių kaip anksčiau ir kad mano tėvo žiaurumo teatras šįkart truko trumpiau nei paprastai.

10

Naktį mama nubėgo laukan parsinešti Dovydo, ir visi trys suguleme kambaryje greta virtuvės. Dovydas drebėjo, tik nežinau, ar iš baimės, ar nuo šalčio. Mama paguldė jį prie pat sienos, mane per vidurį, pati atsigulė iš krašto. Visi trys tylėjome, įbauginti ir išvargę. Ji davė abiem šilto nuoviro, atsiduodančio citrina, ir Dovydas jai keliskart drebančiu balseliu padėkojo, lyg dėkotų ne už gėrimą, o už kažką kita. Man regis, užmigau visai netrukus, vos padėjęs galvą ant čiužinio, ir nereikėjo būti labai nuovokiam, kad suprastum, jog mama davė raminamojo gėrimo, kad greit užmigtume ir viską užmirštume.

Kai pramerkiau akis, tėvas jau buvo išėjęs, saulės spinduliai dideliais pluoštais skverbėsi kambarin, išgirdau, kaip Dovydas kalbasi su mama. Atėjau į virtuvę ir pamačiau abu atsitūpusius, nežinia kokia tvarka rūšiuojančius šakneles, lapus ir šakeles, kurių mama buvo pririnkusi auštant. Ji lėtai vardijo augalų pavadinimus, o Dovydas kartojo iš paskos, neva nepastebėdamas primerktos mamos akies. Vos mane išvydęs, Dovydas puolė man į glėbį, ir tas jo švelnumas tą rytą buvo nuostabi dovana. Man maudė visą kūną, taigi mama paruošė

šafrano vonelę su lelijos lapais ir keletu šaknelių. Prisimenu tą vonelę lyg balzamą, maloniai besigeriantį į visą kūną. Nutarėme keliauti pasiskinti mangų pusryčiams, kai netikėtai išgirdome tėvo balsą, aidintį miško proskynoje. Prišokusi prie Dovydo, mama įstūmė jį į vakar atstatytą sandėliuką. Ji paskubomis surinko ryte parsineštus augalus į krūvą ir įbruko juos Dovydui į glėbį, lyg tas neturėjo daugiau ką veikti, tik laikyti juos, plačiai išskėtęs rankas, kaip kokį besiveržiantį skristi balioną. Net nežinojau, kad mano mama tokia vikri. Jos vietoje tikriausiai blaškyčiausi ratu lyg pakvaišęs šuva, negalėdamas sumoti, ką daryti, nes tėvo balsas tokiu metu man buvo kaip smūgis vėzdu per galvą. Mama nutempė mane į daržą ir liepė atsitūpti. Čiupo savo sario skverną, prisidengė juo veidą ligi nosies, o galą įsikando dantimis. Ji sukosi labai sparčiai, o aš stengiausi neatsilikti. Tėvas ją pašaukė. Mama davė ženklą nesijudinti iš vietos, o pati nuėjo į namą. Užmečiau akį į sandėliuko duris, užremtas paprasčiausiu skardos lakštu, ir pamaniau, kad Dovydui teko labai sunki užduotis tūnoti tenai, kai menkiausias judesys gali nuversti įrankių ar malkų krūvą, netvarkingai sustatytus nereikalingus rakandus, kurių tokie vargšai kaip mes niekaip negalėjo nekaupti.

Išgirdau mamą sakant „už namo“, taigi apsimečiau dirbąs, kol aiškiai išgirdau sakant:

– Čia tu, Rajau?

Tai buvo vienas iš kalėjimo policininkų. Jis vilkėjo mėlyną uniformą, ant galvos turėjo užsidėjęs kepurę ir stovėjo darže taip arti, kad atrodė kaip milžinas. Guminė lazda žvilgėjo, ji

buvo tikrai ne iš plonųjų. Jis įdėmiai spoksojo man į veidą, taigi pritariamai linktelėjau.

– Ateik čia.

Iš baimės man akimirksniu susitraukė visas pilvas, be jokios abejonės, jis čia dėl Dovydo, jie rado mano slėptuvę šalia spygliuotos tvoros, viską suprato, ir tą sekundę, kai maniau išvirsiąs iš kojų, policininkas bedė putliu pirštu man į lūpą.

– Kas tavo lūpai?

Viršutinė lūpa buvo prakirsta, todėl mama buvo užtepusi geltono tepalo. Tėvas pasiskubino atsakyti:

– Jis nukrito, viršininke.

Tą balselį jau buvau girdėjęs kalėjime: moterišką, nuplonintą lyg siūlelis ir visai neryžtingą. Policininkas ūmiai atsigręžė į mano tėvą ir kad užriaumos:

– Nukrito?! Kaip ir aną kartą?! Kuo tu mane laikai, prižiūrėtojau?

Tėvas nudūrė akis ir visas drebėdamas sunėrė pirštus ties pilvu. Žinoma, menkas malonumas būti apšauktam šeimos akivaizdoje, tačiau mano tėvui tai buvo tikra tragedija! Tą minutę pagalvojau, kad mums skaudžiai už tai atsirūgs. Milžinas atsitūpė, bet netgi tupėdamas jis buvo didesnis už mane, atrodė be galo įspūdingai. Ar jis taipogi turėjo žmoną ir sūnų, kuriuos kankindavo naktimis didžiulėmis lyg lėkštės letenomis ir storesnėmis už mano šlaunis rankomis?

– Gerai, berniuk. Prieš mėnesį buvai ligoninėje, prisimeni?

– Taip, pone.

– Turėjai ten draugą, tiesa? Dovydą, mažąjį Dovydą.

– Taip, pone.

– Puiku, puiku, tu geras berniukas. Prižiūrėtojau! Tu turi labai mielą sūnelį, ar žinai tai?

– Taip, viršininke.

– Hm... Sakyk, Rajau, ar tas Dovydas kartais nebuvo užsukęs tavęs aplankyti šiomis dienomis?

– Ne, pone.

– Tu įsitikinęs? O prieš porą dienų ar nebuvai atklydęs prie kalėjimo sienos?

– Ne, pone.

Milžinas atsistojo, žengtelėjo keletą žingsnių, neišeidamas iš daržo.

– Baisi audra, ką? Matau, kaip reikiant paplušėjot. Ir ką gi čia pasodinot? Na, mažyli, ar žinai?

– Taip, pone. Dvi eiles pomidorų, o vakar pasodinome bulvių ir svogūnų. Daugiau nežinau, turėtumėte paklausti mano mamos.

– O jūs, ponia, nieko nematėt?

– Dar turime žaliųjų pupelių ir runkelių, bet labai mažai.

– Klausiau, ar kur netoliese pastarosiomis dienomis nematėte mažo berniuko?

– Ne, pone, po tos audros tik tvarkėmės ir atsodinome daržą.

Taip ir regiu savo mamą, prisidengusią sariu, slepiančiu patinusią akį, ir girdžiu jos tvirtą balsą. Toji moteris, visuomet kukli ir įsibaiminusi, tądien melavo taip drąsiai, kad negalėjau atsistebėti jos sugebėjimais. O mano tėvas, kuris kankino savo šeimą kiekvieną dieną, mus spardė ir daužė kumščiais, galingu budelio balsu versdamas šiauštis odą, dabar stovėjo mamos pašonėje, nedrįsdamas nė krustelėti, nu-

dūręs akis į savo nudrengtus pusbačius. Ir iš kur mama turėjo tiek jėgų?

Policininkas metė žvilgsnį į sandėliuko pusę, ir aš meldžiausi, kad tik Dovydas neišsiduotų. Tą akimirką žvilgtelėjau į mamą, ji kryptelėjo galvą į mano pusę, ir tėvas mus perprato. Jo veidas sustingo, akys lėtai nukrypo į sandėliuko pusę ir man pasirodė, kad jis mato kiaurai visus skardos lakštus, nes jo akys išsiplėtė taip smarkiai, kad man pasirodė, jog išlėks iš orbitų. Jo kvėpavimas padažnėjo, marškiniai ėmė tankiai kilnotis, veidą išmušė prakaitas, kumščiai susigniaužė.

Tėvas suprato. Už tai jis mums gyviems kailį nudirs.

Policininkas atidžiai nužiūrėjo mišką ir paklausė manęs:

– Ar tau čia nebaisu, Rajau?

– Ne, pone.

– Puiku, tiesiog puiku. Vieną dieną galėsi tapti policininku, jei nebijai. Policininkai niekada nebijo. Tiesa, prižiūrėtojau?

Tėvas pritariamai nusijuokė spigiu balsu, tačiau policininkas vienu žvilgsniu čia pat jį sustabdė. Dažnai prisimenu vaizdą iš mūsų kasdienybės, kai tėvas grįždavo girtas ir nuožmus. Kaip aš troškau turėt tokią galią: žvilgsniu sustabdyti beįsisiautėjantį tėvą ir vien savo buvimu paversti jį bailiu, besijuokiančiu spigiu moterišku balseliu.

Policininkas atsisveikino su mano mama, pridėjęs ranką prie kepurės, paskui tvirtu ir aiškiu balsu visiems pasakė:

– Tas mažas berniukas serga. Jis turi keliauti namo ir gydytis.

Jiems išėjus dar gerokai palaukėme ir tik tada išvadavome Dovydą iš slėptuvės. Jis vis dar laikė glėby tą augalų krūvą ir

atrodė mirtinai išblyškęs. Mama jį pakėlė, bet jis išliko tiesus ir sustingęs lyg medžio kamienas. Ji atidžiai apžiūrėjo Dovydą, kaip apžiūrėdavo mane. Maniau, puls manęs klausinėti, bartis, tačiau suklydau, ji atsiklaupė prie Dovydo ir paklausė:

– Kur tau skauda?

Mama ėmė liesti delnais įvairias jo kūno vietas: kaklą, šonkaulių įdubas, širdies plotą, kirkšnį, riešą, kaktą, – ir tada, be jokios abejonės, nubėgo į virtuvę ruošti mikstūros iš nežinia kokių lapų bei šaknų. Dovydas raukydamasis prarijo bjauraus skonio vaistus. Man niekaip neišėjo iš galvos tėvo veidas, ir būtent tada, kai Dovydas apkvaitęs atsisėdo dar sustingusiais raumenimis, kai mama prisėdo prie jo, greta padėjusi tuščią indelį nuo nuoviro apdžiūvusiais pažaliavusiais kraštais, būtent tada nusprendžiau su Dovydu pabėgti. Mama nieko nesakė, ji viską žinojo ir kartu – nieko. Tam tikra prasme per mane mes patekom į spąstus. Vakare tėvas grįš, apvers namus aukštyn kojom, išknis sandėliuką, ras Dovydą, nutemps jį atgal į kalėjimą, aš vėl liksiu vienas, jis mane lups, kol imsiu maldauti atleidimo, jis privers mane sumokėti už viską: brolių mirtį, gėdą būti pavadintam „prižiūrėtoju“ mūsų akivaizdoje, pažeminimą, kurį turėjo patirti, rodydamas pataikūniško, meilikaujančio, bereikšmio darbuotojo, kokiu buvo kalėjime, veidą, – savo kailiu sumokėsiu už visą jo varganą gyvenimą.

Dovydas pagaliau prakalbo, pažadindamas mane iš gilaus susimąstymo. Jis kuo ramiausiai pasakė, kad dabar jau grįšiąs atgal, nes ten, kalėjime, jo likimo draugai laukia kelionės į *Eretz*. Suraukusi antakius mama pasitikslino: į *Eretz*? Dovydas parodė labai įdomų judesį. Jis įsmeigė du pirštus į žemę,

ištraukė juos visus žemėtus ir prispaudė prie krūtinės, kurioje plakė širdis, jo vadinamoji *Eretz.* Mama tyliai pravirko, nes tikriausiai suprato, kad berniukas kalba apie Pažadėtąją žemę. Vis dar bandau suprasti, ar tai buvo visų Bobaseno žydų sutartinis ženklas, kurį jie dažnai naudodavo, kad neprarastų vilties belaukdami kelionės į *Eretz.*

Jei mano mama būtų teisingai supratusi, ką Dovydas norėjo pasakyti, turiu galvoje, karą, žydų naikinimą, genocidą, jei ji visa tai būtų žinojusi, jei būtų buvusi išsilavinusi moteris, skaitanti laikraščius ir klausanti radijo, jei ji būtų buvusi viena iš tokių moterų, ar ji būtų leidusi Dovydui išvykti? O jeigu aš būčiau žinojęs, ką teko Dovydui iškęsti per tuos ketverius metus, ką būčiau daręs? Žinau, kad mudu su mama negyvenome Europoje ir nežinojome, kas dedasi, tačiau daugybė žmonių taip sakė – aš nežinojau, kas vyksta. Argi mano mama būtų drįsus paklausti? O ką būtų sakęs apie tai mano tėvas? Jis buvo niekas, tik kalėjimo prižiūrėtojas, bet šokdavo pats pirmas prie vartų, vos tik imdavo kaukti sirena, jis būdavo pats pirmas, varantis kalinius į jų korpusus... Šie klausimai man dažnai neduoda ramybės, kol galutinai ima varyti iš proto, nes žinau, kad niekuomet nerasiu į juos atsakymo.

Mama prikrovė krepšį ryžių, žalių vaisių, kurie ilgainiui sunoks, vandens, buteliuką žalios spalvos nuoviro ir privertė Dovydą pažadėti gerti jį mažiausiai tris dienas, aiškindama, kad taip jis greičiau pasveiksiąs nuo maliarijos. Ir kaip ji sužinojo? Tiesiog uždėjusi rankas jam ant kūno ar žiūrėdama, kaip valgo?

Aš susiruošiau slapčiomis. Į drobinį mokyklinį krepšį įsi-

mečiau trejus šortus, trejus marškinius, nudėvėtą paklodę, sąsiuvinį, trintuką, pieštuką, virtuvės peiliuką ir gabalėlį tėvo muilo. Kol mama vaizdžiai gestikuliuodama aiškino, kaip ir ką daryti, o Dovydas lyg angelėlis atidžiai klausėsi, aš nubėgau į pamiškę ir pakišau savo krepšį po medžiu.

Atsisėdau prie daržo ir visais plaučiais įkvėpiau miško oro, jaudinančio jo žalumos kvapo, jo galios, vargiai atsikuriančios po tokios audros, užliejančios mano mintis ir atveriančios krūtinę, kuri, rodės, pajėgtų įkvėpti dangų, jo mėlynas platybes be menkiausio debesėlio. Ištiesiau nugarą ir įsmeigiau akis į tvankoką mišką; prisimenu tą akimirką kaip begalinį susikaupimą, tarsi viskas aplink būtų svetima, dvasios susitelkimą į vienui vienintelį dalyką – pabėgimą. Galbūt, panašiai kaip skaičiau vienoje knygoje šiek tiek vėliau, pirmąkart gyvenime užčiuopiau savo likimo liniją.

Kai mama su Dovydu išėjo iš namo, jaučiausi pasirengęs, pasirengęs neverkti matant mamai – dėl to, kad pirmąkart iškeliauju iš namų, kad pas ją sugrįšiu – buvau tuo įsitikinęs, lyg tai būtų buvę taip paprasta, kaip mokytis rašyti liniuotame sąsiuvinyje, – buvau pasirengęs iškeliauti su Dovydu į tą kraštą, kurį pažinojau kaip savo penkis pirštus, kuris man devynmečiui buvo toks artimas, nors viską iš manęs atėmęs – Mapu stovyklą.

11

Bėgu kiek tik įkabindamas. Esu miške, kuriame taip pat tamsu kaip uždarytame kambaryje arba neapšviestame gynybiniame pastate, o gal net kape. Tačiau vis tiek bėgu, vis tolyn ir tolyn, žinau, kad esu miške, užuodžiu žemės kvapą, tamsoje pūvančių lapų tvaiką, salsvą medžių syvų aromatą, sumišusį su medžio žievės kartėliu. Stengiuosi nieko nesumindyti, pats jaučiuosi lyg viena didžiulė nosis, traukianti į save visus miško kvapus, ji mane veda pirmyn, mėginu neužkliudyti medžių, tas miškas tiesiog neaprėpiamas, aš bėgu, bėgu, bėgu, mane vejasi, paprasčiausiai žinau tai, nė neatsigręždamas, staiga šoku į medį slėptis, ir kaip aš ten taip greit įsiropščiau? – paklausite, bet aš ten esu, tas medis toks didelis, toks milžiniškas, privalau kaip reikiant persisverti, kad pamatyčiau žemę, galiausiai regiu juos atlekiant, dešimtis, šimtus, tūkstančius policininkų, jie skuodžia vienas paskui kitą tiesiai po manimi, iš mano aukštybių atrodo vos įmatomi, tačiau vis tiek tūnau sustingęs, nenoriu, kad mane pamatytų, užuostų, išgirstų. Jie visu greičiu pralekia pro šalį ir atrodo kaip skruzdėlytės, nepaisant visų jų uniformų, kepurių ir gu-

minių lazdų. Nė nepajudu iš savo vietos, tūnau kantriai ir taip išsigelbėju.

Tai tik sapnas, kurį dažnai sapnuodavau, o nubudęs kurį laiką mėgaudavausi tuo neįtikėtinu išsigelbėjimu, vis dar jausdamas miško kvapus, o kartu kažkoks gerklėje sukilęs šleikštulys primindavo liūdnąją to sapno pusę.

Neprisimenu, ar papasakojau Dovydui apie savo planą, kai mudu vėl atsidūrėme miške, bet man regis, – žinau, tai tik naivi mintis, – jis sekė man iš paskos net nežinodamas, ką esu sumanęs. Tai, žinoma, netiesa, bet šitaip sako mano atmintis, tik šitiek pavyksta prisiminti po šešiasdešimties metų ir galbūt taip stengiuosi save įtikinti, jog neverčiau jo eiti drauge. Galbūt tai vienintelis mano atsiprašymas.

Buvau kupinas vilties, troškau turėti brolį, du brolius, šeimą kaip anksčiau, žaisti kaip anksčiau, jaustis globojamas kaip anksčiau, troškau pakreipęs akį matyti juodą siluetą ir žinoti, kad esu ne vienas. Beviltiškai kovojau su tuo, kas stengėsi pavogti iš manęs vaikystę, o nepaisyti mirties, sielvarto ir stengtis neišsiskirti su Dovydu – štai kur buvo atsakymas į visus klausimus.

Pirmiausia buvau sumanęs nukeliauti į mokyklą ir pasiimti šalies žemėlapį, kuriame sukdama pirštus panelė Elza man parodė Mapu. Nuo tada, kai praūžė audra, mokykla nedirbo. Kai įžengėme į kiemą, man pasirodė, kad būsiu supainiojęs kelią. Du pastatai iš skardos ir medžio buvo virtę juodų nuolaužų krūva ir atrodė lyg sugriautas kortų namelis. Kėdės ir stalai sudaužyti į šipulius, žolynas, ant kurio žaisdavo vaikai, veikiau priminė purviną rudą kilimą, vienoje kiemo pusėje telkšojo

bala, nutūpta uodų, vandens paviršius nuo jų raibuliavo. Geležiniame stove plazdėjo Anglijos vėliavos skutai, į ją žiūrėdami kiekvieną mielą rytą giedojome *God save the Queen**, o kartais, jei vykdavo kokia šventė, užtraukdavome *Rule Britannia***, nesuprasdami nė vieno žodžio.

Įdomus dalykas ta atmintis, vos tik pamatau plazdančią Anglijos vėliavą, kad ir per televizorių, galvoje ima skambėti himnas ir aš nieko negaliu padaryti. Mintyse veržiasi žodžiai, jie šiek tiek erzina, norėčiau išjungti tą juostelę savo senoje galvoje, bet yra kaip yra, šešiasdešimt metų, nepriklausoma šalis, nauja vėliava, naujas himnas, o aš iš esmės taip ir lieku Pavlovo šuo***.

Prisimenu, kaip mudu žvelgėme į nudriskusias vėliavos juostas, garsiai besiplakančias apie geležinį stovą, kai nuniokota mokykla ir visa kita aplinkui skendėjo visiškoje tyloje. Staiga išgirdome balsus – ir dabar negalėčiau pasakyti, kodėl būtent mes pasipustėm padus, juk staiga užklupti vagys būtų pasielgę lygiai taip pat. Dovydas skuodė priešais mane net žemė dundėjo, aš paskui jį, nepaleisdamas iš akių šviesių šokinėjančių garbanų. Stebėjausi jo jėga, kai jis lėkė kaip vėjas, keistai susikūprinęs, smarkiai mosikuodamas rankomis, sakytum, plaukdamas sieksniais, o aš, nors ir galėjau pasigirti beždžionės vikrumu, vis tiek nespėjau įkandin ir visai netru-

* Didžiosios Britanijos himnas.

** Džeimso Tomsono (James Thomson, 1700–1748) poema, tapusi neoficialiu Didžiosios Britanijos himnu.

*** Žymaus rusų gydytojo, psichologo Ivano Pavlovo (1849–1936) terminas, apibūdinantis instinktyvią, o ne sąmoningą žmogaus reakciją į tam tikrą situaciją.

kus taip pat ėmiau išraiškingai mosikuoti rankomis, milžiniškais žingsniais mėtyti kojas – iš tolo turbūt buvom panašūs į du vienas kitą besivejančius klounus. Nė kiek nesulėtinęs beprotiško tempo, Dovydas atsigręžė į mane ir pamatęs, kad maskatuojuosi kaip ir jis, pratrūko juoktis, o aš drauge su juo. Mudu atsidūrėme miške, pakeliui į kaimą, kur nevaržomai leidom sau kvatotis visa gerkle tvankioj medžių apsupty, net pilvus sopėjo. Bet nebuvo ko juoktis tokioje situacijoje, tikrai čia nebuvo nieko juokinga. Mudu buvom tik du nieko nenutuokiantys bėgliai audros nusiaubtoje saloje, du vaikai, per stebuklą nelaimės suvesti draugėn, tik per atsitiktinumą (tuo esu tikras), maniau galįs jį išvaduoti iš kalėjimo, globoti lyg mylimą brolį, maniau šiek tiek sumažinsiąs mamos sielvartą, parvesdamas jai kitą sūnų, maniau, kad tokie dalykai įmanomi, jei labai myli, ir kaip idiotas tikėjau, kad, jeigu Dievas atima tą, kurį myli, be jokios priežasties, jis būtinai duoda kažką kita mainais. Tas kažkas kitas, be abejonės, buvo Dovydas. Kad ir ką teko išgyventi, mes turėjom nekaltumo ir naivumo juoktis iš nieko – argi tai nėra stebinanti, bet žavi dramatiškos vaikystės savybė?

Kažkuriame gyvenimo tarpsnyje buvau radęs audros pavadinimą, kurio šiandien nebeprisimenu, – tai galėjo būti Sindi ar Selija, trumpai tariant, moteriškas vardas. Radau jį atsitiktinai viename 1945-ųjų laikraštyje savo pamėgtuose archyvuose. Štai ir išlindo dar viena mano manija – raustis senuose popieriuose. Keliaudamas su sūnumi po Europą jo darbo reikalais, užuot trainiojęsis po miestą, įsiliįsdavau į archyvus. Mane iš anksto išmušdavo šaltas susijaudinimo prakaitas, ta-

čiau Venseno jūrų, Londono užsienio reikalų skyriaus ir Amsterdamo archyvai mane nuvylė. Nes esu senas idiotas, pratęs prie netvarkos, chaoso ir palaidos balos, vyraujančios mūsų šalies archyvuose. Čionai niekas neapsaugota, pirmąkart atėjus darbuotojai šio bei to pasiteirauja, bet paskui jūsų niekas neklibina ir nebepastebi, galite kuo ramiausiai klaidžioti koridoriais, persmelktais senų raštų, rašalo ir rūdžių kvapo, užsikabaroti aukštyn kaip tik sugebate ir nusikelti šūsnį jus dominančių aplankų. Jus gali net užrakinti, jei laiku nesusizgribsite. Kartą pamačiau kampe tūnant visą tuntą pelių ir šokau pasakyti tai archyvo darbuotojai, sėdinčiai prie durų, bet toji, nė nepakeldama akių nuo laikraščio, monotonišku, bet linksmu balsu atsakė: pelės? Jūs čia rimtai, pone? Iš kur?

Iš tiesų, sutinku su tais žmonėmis, kurie jau keletą metų pasipiktinę šūkauja, kad mūsų šalies prisiminimai baigia išgaruoti per tokius, anot jų, nekompetentingus archyvų darbuotojus, bet kai nuėjau į tuos baltų, kreminių ir smėlio atspalvių biurus ir gavau užpildyti kortelę, tiksliai nurodydamas, kokio leidinio ieškau, – bet aš negaliu pasakyti iš anksto, nes mėgstu raustis, ieškoti, tyrinėti, – kodėl būtent tokio man reikia, – net kojas pakirto nuo to klausimo, – ir kai pagaliau atsakiau į visus jų klausimus, robotas automatizuota ranka grąžino mano dokumentą. Vienas Dievas težino, kas čia per vieta, bet akivaizdu – jokių pelių čionai nė su žiburiu nerasi, ir tą akimirką ėmiau ilgėtis savo šalies archyvų. Stebėjau tą milžinišką mechaninę ranką per stiklą ir jaučiausi lyg zoologijos sode, apžiūrinėjantis žmogui pavojingą gyvūną. Paskui, kai atsisėdau su ta kartonine dėže, pilna kokybiškai nukopijuotų, gerai

apsaugotų dokumentų, neturinčių nei kvapo, nei nieko, man praėjo noras juos vartyti. Žinau, kad esu tik senas idiotas, tačiau gali būti, kad tie nutriušę mano šalies archyvai mane puikiausiai tenkino, ir kuo senesnis dariausi, tuo labiau mėgau ten lankytis! Būtent ten perskaičiau straipsnį apie audrą, laikraštyje aprašytą kaip „naikintoją", ir atsekiau tikslią mūsų pabėgimo datą – tai buvo 1945-ųjų vasario penkta.

Kadangi neturėjome pasirinkimo, teko keliauti be žemėlapio. Pirmiausia nutariau žygiuoti į kaimą, o iš ten sukti šiaurės kryptimi. Mintyse aiškiai įsivaizdavau visą žemėlapį, nusėtą raudonais taškeliais įvairiose vietose, kai kurie iš jų buvo susieti keliais (pažymėti kaštonine spalva). Aplink buvo išsidėstę kalnai (juoda spalva), upės (balta), keturkampės formos miškai arba cukranendrių plantacijos (žalia), ežerai (melsva). Baksnodama bambuko liniuote į žemėlapį, panelė Elza rodė: štai mūsų šalis. Tikėjau ja. Bobasenas buvo į pietus nuo Mapu ar panašiai, taigi reikėjo keliauti į šiaurę. Svaiginamas kalnų aukštis, bauginamas upių šniokštimas, klaidžių miškų tankmės ir cukranendrių laukų labirintai, ežerų gelmės ir kelių vingrumas, – viso to žemėlapyje nebuvo. Mano šalis buvo plati, be jokių iškilių uolų, atvira ir spalvinga vaikų malonumui. Mudviem su Dovydu būtų reikėję tik paėjėti kaštoninės spalvos keliu ir, pasitaikius palankiai progai, įšokti į traukinį ar dviračio vežimo galą. Aš nebijočiau Mapu, o jei apimtų liūdesys išvydus mūsų stovyklą, paguostų nedidelis miškelis, mūsų upės šniokštimas ir netgi jos salsvokas skonis, su manimi būtų Dovydas ir, žinoma, mama.

Kai pamąstau apie visus savo lūkesčius, vis pagalvoju, kad

tikriausiai buvau tik kvailas vaikiščias. Ryžtingai prisiartinau, peržengiau, šoktelėjęs įsikibau į šakas ir ėmiau karstytis su dideliu užsidegimu, ragindamas Dovydą prisidėti – šuolio technika buvo savita, lyg būtų gimęs šuolių į tolį čempionu. Iš pradžių jis juokėsi, prajuokindamas ir mane, paskui leidosi bėgti, žinoma, ne taip, kaip reikia, ir kai jau atrodė, jog Dovydas gėdingai plosis ant pilvo, tvirtai atsispirdamas kaire koja nuo žemės tik strykt! – ore sumaskatavo kojos, rankos virš galvos, visas laimingas, be galo patenkintas jis nuskriejo toliau už mane ir nutūpė už keleto metrų ant žemės – ją patikrinau iš anksto, kad būtų samanota ir gana minkšta. Visose miško proskynose pakeliui Dovydas kartodavo savo didįjį pasirodymą ir kaskart skriedamas oru atsigręždavo į mane, primindamas man Anilą, kuris atsisukdavo į mudu su Vinodu, kai keliaudavome per Mapu miškelį ir išgirsdavome šniokščiant upę. Dovydo veido bruožuose įžvelgiau tą patį švelnumą, tą patį meilumą ir tą pačią intonaciją, kai paklausdavo: ar tu laimingas? ar tave tai džiugina?

Bet ar galėjau užmiršti, eidamas mišku, kodėl mudu su Dovydu čia esame? Ar galėjau užmiršti policininką, jo blizgančią guminę lazdą ir balsą, besiteiraujantį apie Dovydą, ar galėjau užmiršti išrasojusį prakaitu tėvo veidą, jo akyse užsiliepsnojusį pyktį, kai mudu su mama susižvalgėme? Ar būtų užtekę tų kelių žaidimų, tos vaikiškos laisvės iliuzijos – šūkauti ir kvatotis visa gerkle, visur šokinėti ir karstytis, – ar šito būtų užtekę, kad užmirščiau, ką jam prisižadėjau, ir mus paklaidinčiau? Staiga miškas pasibaigė, žalios tankmės prieglobstis išretėjo, ir mudu atsidūrėme ant švaraus ir gerai suplūkto vieškelio,

atrodė, audros visai nepaliesto. Puikiai prisimenu, tas kelias vedė žemyn ir mudu pratęsėme savo smagiąsias lenktynes, guviai atsispirdami nuo pašlaitės, laimingi, kupini drąsos ir jėgų, o tas kelias buvo išties nuostabus, lygut lygutėlis, tikriausiai tokių kelių būna tik rojuje, tačiau jis nuvedė mus tiesiai prie uždarytų vartų, užrakintų keliomis spynomis ir apjuostų grandinėmis, jų viršuje puikavosi iškaba, kuri, kaip ir vieškelis, regis, išvengė audros pykčio, – štai kas storomis, bet jau atšokusiomis raidėmis buvo užrašyta:

Sveiki atvykę į valstybinį Bobaseno kalėjimą.

Dovydas suriko – ir tiek tos laimės, tiek tos svajonės – apsigręžė ir paknopstomis leidosi atgal įkalnėn, įsitverdamas čia šaknį, čia šaką, ir per vieną akimirką viskas dingo: mūsų džiaugsmas, veržlumas, jėgos ir drąsa, o žemė po kojomis ūmiai pasidarė labai nelygi.

Tai, kas įvyko paskui, į šipulius sudaužė trapų mūsų naivumą, lydintį nuo pat pabėgimo pradžios. Nebegalėjau rasti teisingo kelio ir man atrodė, kad snūduriuojanti gamta, visuomet tokia svetinga ir jauki, dabar nubudo, pasirengusi gintis. Medžiai spaudėsi vieni prie kitų, žemė vėrėsi tiesiai po kojomis, išgriuvę rąstai blokavo kelią, kol mudu įpuolėme į dvokiančias, tamsias pelkes, besiblaškydami klaidžiais takais, vedančiais į aklavietes, užverstas išsiklaipiusiais medžiais, kur šakų ir lapų raizgalynėje, kaip mums atrodė, kirbėjo daugybė pabaisų ir velnių. Mudu sustojome, jausdami virpantį kūną ir besidaužančią širdį, norėdami geriau įsiklausyti į garsus, kuriuos

manėme girdį. Paskui toliau slydome ir klupome, apdraskyti gervuogių, o mūsų per petį ir krūtinę permesti krepšiai nuolat kliuvo už įvairiausių krūmokšnių, staigiai trūktelėdami mus atgalios. Tris kartus viltingai apsidžiaugėme, išvydę baigiantis mišką, ir tris kartus jis išvedė mus ant nuostabaus, lygaus ir švaraus kelio, vedančio tiesiai į kalėjimą. Kiekvieną kartą pasitikdavome baisią tiesą: mes buvome gAlvAžudžiAi, kurių vieta kaip tik ten.

Kai pagaliau per nežinia kokį stebuklą išbėgom į teisingą kelią ir pamačiau didžiulį baltai nudažytą akmenį, žymintį kaimo prieigas, mudu jautėmės lyg du įbauginti ir mirtinai nuvaryti žvėriukai. Susivokiau, kad niekur nenuskubėjom, nes diena krypo vakarop, o mes užtrukom visą popietę bėgiodami po kelią, kurį įveikdavau per pusvalandį, tempdamas didžiausią skalbinių maišą!

Pirmąkart pagalvojau, ar nevertėtų grįžti namo. Tai, kas manęs ten laukė, atrodė ne taip baisu, palyginti su tuo, ką patyriau, tikriausiai ir Dovydo grįžimas į kalėjimą irgi būtų ne toks baisus. Ši siaubinga, gėdinga mintis ir akimirkos, kai troškau išgelbėti Dovydą, – štai kas plėšia mane per pusę ir nieko čia neapgausi. Norėjau ištraukti Dovydą iš kalėjimo ne dėl to, kad jis ten buvo nelaimingas, bet dėl to, kad aš pats buvau nelaimingas. Keleto valandų miške pakako, kad mano kilnumas virstų tik menkaverte drąsa.

Iškart už baltojo akmens ties posūkiu pastebėjome ponios Gislen baltai dažytą namą su raudonais jurginais. Ranka apglėbiau Dovydo pečius – jo kūnas drebėjo lyg sužeisto žvėrelio, kauliukai išsišovę kaip ir mano, ir kaip galėjau tąsyk ma-

nyti galįs jį išgelbėti? – kad padėčiau jam šiek tiek pasilenkti lendant pro siuvėjos bambukų tvorą, tačiau ten nebebuvo nei namo, nei jurginų, nei bambukų, kuriuose toji moteris, mylinti Jėzų, Dievo sūnų, man kartais parodydavo žvirblių lizdus ir jų kiaušinukus, nusėtus rudais taškeliais, su kantrybe ir pasigėrėjimu žmogaus, rodančio paties Jėzaus, Dievo sūnaus, kūrinį. Tvora buvo sutraiškyta vienu milžino kojos treptelėjimu, o iš ponios Gislen namų likusios trys medinės sienos. Nuplėštas stogas, nurautas frizais padabintas stogelis virš durų ir verandos kolonos, prie kurių ji kartais manęs laukdavo. Kieme riogsojo apvirtusi geležinė lova, ištaškyti po visus kampus kybojo drabužiai, mėtėsi vienas ar du puodai, visur buvo pilna medžio nuolaužų, o apžiūrinėdamas išniekintą namą pamačiau sudaužytą juodą siuvamąją, įsmigusią žemėn.

Visas kaimas buvo sulygintas su žeme, ir aš prisiminiau mūsų mažytį keturkampį namuką miško glūdumoj, kuris atsilaikė. Tvoros, saugančios kaimiečių namus nuo nepageidaujamų žvilgsnių, medžiai, apsunkę nuo vaisių, kurie tyčia linkdavo prie žemės, kad tik kas nors palengvintų jų svorį, gėlės, daržai, svetingas pavėsis ir džiovinantys skalbinius saulės spinduliai – viskas buvo pranykę. Kaip ir mokyklos kieme, nuniokotą vaizdą gaubė įtikinama, šiurpi tyla. Niekas neverkė savo namų nei daiktų, aplink karaliavo tik giedras bekraštis dangus, ir aš prisiminiau, kad grįžęs iš kalėjimo tėvas pasakodavo mums apie dingusius žmones, kurių vardus būdavo girdėjęs per radiją.

Susiradome kampą, kuriame neužpučia vėjas. Pasidalijome duoną, vaisius, Dovydas sąžiningai išgėrė savo žaliosios miks-

tūros. Galvojau apie mamą, turėjau sukąsti dantis ir prispausti kelius prie krūtinės, kad nepulčiau galvotrūkčiais namo. Užėjo naktis, visas mano pasitikėjimas ir drąsa išgaravo kaip dūmas, užduotis pasirodė gerokai sunkesnė, nei maniau iš pradžių. Abejonės, baimė ir mamos ilgesys tiesiog apsėdo, ir jei ne duotas pažadas ir Dovydo buvimas – tas nenusakomas dalykas, gimstąs iš švelnumo, geraširdiškumo ir pareigos, taip, kažkur giliai širdy jaučiausi jam skolingas, argi ne aš sutrukdžiau jam išgelbėti draugą, argi ne aš jį parsitempiau namo? Ir ką dabar pasakytų broliai, pamatę mano bejėgiškumą? – čionai tikrai nebetupėčiau.

Kodėl tą naktį pasakojau apie Mapu? Kad grįžtų pasitikėjimas savimi, kad užsimirščiau norįs namo? Kad padėčiau Dovydui pamiršti tuos baisius išgyvenimus miške, pažadėčiau jam saulę ir giedrą dangų? Pripildžiau tą juodą naktį žodžių, pasakodamas vienintelę istoriją, kurią tikrai žinojau, – istoriją apie Mapu.

Prisimenu, kad Dovydo kojos buvo nusėtos jau užsitraukusiais kruvinais įdrėskimais, jis sėdėjo plačiai išskėtęs jas ant žemės, nė nemėgindamas prisitraukti prie krūtinės. Šiaip ne taip atsivilkom tą sulūžusią varinę lovą prie savo slėptuvės, kad mus pridengtų. Prisimenu siuvamąją mašiną, gulinčią aukštyn kojomis, sudaužytą ir sulamdytą. Prisimenu tą kiemą šviesesnėmis dienomis, visuomet rūpestingai prižiūrėtą, su žydinčiais jurginais, iš kurio dabar buvo likęs tik purvinas sąvartynas. Tyla čia buvo kitokia nei miške. Miške tyla yra gyva, kada visa gamta, rodos, laukia pasirengusi sukilti ir kone apčiuopiama dėl ją pertraukiančių traškesių, čežesio ir

nuolatinio gyvybės buvimo. Čionai tyla buvo vieniša, tik vėjas švilpė negyvuose daiktuose.

Iš pradžių pasakojau apie geruosius gyvenimo Mapu dalykus – cukranendres, kurias galima triauškinti ir čiulpti ligi soties, apie upę, vakarais vykstančias vestuves, kai žmonės įžiebdavo pastatomus žiburius, taip kurdami stovykloje šventinę atmosferą, apie žaidimus su broliais, – tačiau labai greit pajutau gerkle kylantį kietą gniužulą, taigi daugiau nebegalėjau nieko linksmo ir gražaus papasakoti, nes pajėgiau galvoti tik apie viesulą, liūtį, griaustinį ir upę, virtusią nevaldoma srove. Ar aš jam papasakojau apie pilvą rakinančią baimę, baltus vyresniojo brolio marškinius ir jo balsą, raginantį paskubėti: greičiau, greičiau, greičiau, apie akimirksniu apimančią paniką, marškiniams išnykus iš akių, kai nutyla balsas, kai lietus dar sustiprėja, kai vėl nudunda griaustinis; ar aš jam papasakojau, kaip mudu su jauniausiuoju broliuku šaukėm jo vardą, vyriausiojo brolio vardą – to nuostabiausio brolio, dievinančio savo lazdą, kurios galas buvo panašus į U raidę, to brolio, kuris išmokė mane žaisti lėktuvą, nors tų lėktuvų, praskrendančių virš galvos per savo gyvenimą buvom regėję vos keletą, visi žmonės išbėgdavo iš lūšnų į juos pažiūrėti, o mes, vaikai, šokinėdavom šaukdami: LĖK-TU-VAS, LĖK-TU-VAS, vildamiesi paliesti tą skraidantį geležinį daiktą vienu šoktelėjimu, štai todėl mums taip patikdavo žaisti lėktuvą, – ir ar aš jam pasakojau, kaip netikėtai praradau savo brolius ir likau vienui vienas, be vyresniojo brolio ir be jaunėlio, daugiau nebebuvom trise, trumpai tariant, apskritai neliko brolių, tik aš, silpniausia mūsų trijulės grandis,

šaukianti: Anilai, Vinodai, Anilai, Vinodai; ir ar aš jam pasakojau apie Vinodo kūną, apie lazdą, kurią įmečiau į upę, ar galėjau jam visa tai papasakoti, nuo pradžių ligi galo, nieko nepraleisdamas, nieko neužmiršdamas?

Dovydas apsiašarojo, jam kilo daugybė klausimų, Dovydas nesuprato, jam viskas painiojosi, jis sakė – vienas kūnas, o juk buvo du broliai, klausinėjo, kodėl tik lazdą, kodėl ne tavo brolį, kodėl jo nerado, *galbūt jis dar gyvas, tas tavo vyresnysis brolis*, jis tikrai taip pasakė Dovydas kuris viską gyvenime prarado ir matė kaip prarado matė sustingusius nebejudančius kūnus regėjo tuos vaizdus savo galvoje jis žinojo kas yra mirtis žengė su ja koja kojon nuo ketverių bet mano brolis priklausė tik man mano didysis brolis iš kurio liko tik lazda o lazda juk jo neatstos tiesa o jei tavo brolis dar gyvas juk būtent taip pasakė Dovydas o jei tavo brolis dar gyvas tie žodžiai liete užliejo mano širdį ir visas mintis tarsi saulės spinduliai o jei tavo brolis dar gyvas o jei tavo brolis dar gyvas šie žodžiai šokinėjo vieni per kitus priversdami mane pravirkti nes buvau įsitikinęs kad supratau Dievo paslaptį juk jis kaip ir mano mama kartojo dalykus kurie atrodo neteisingi ir nesuvokiami bet turi savo tikslą ir aš pagaliau supratau to tikslo esmę dabar man buvo visiškai aišku jog Dievas atsiuntė man Dovydą kalėjimą policininką ir audrą siekdamas parvesti mane atgal į Mapu nes ten be jokios abejonės manęs laukė brolis juk mes išvykome taip greit kaip tik galėjome pagaliau viskas įgavo prasmę tik palauk kol mama sužinos kad Anilas dar gyvas mano vyresnysis brolis kuris prilaikydavo mamos galvą jai krintant ant žemės kuris už mane iškęsdavo visus smūgius o jei

tavo brolis dar gyvas tie žodžiai mane liūdino ir neapsakomai džiugino vienu metu nes reikia tiek nedaug kad patikėtum jog mirusieji gali grįžti į gyvųjų pasaulį ir tam nereikia būti vaiku pakanka būti nelaimingam tą akimirką juodžiausioje naktyje vidury ponios Gislen namų griuvėsių kaukiant vėjui nors dar prieš minutę bijojau to išmirusio pamėkliško kaimo mano drąsa sugrįžo ryžtas vėlei pradėjo pulsuoti venomis ausyse girdėjau būsimo džiaugsmo suradus Anilą atgarsius ir stipriai suspaudžiau Dovydą glėbyje šokinėjau ir šūkavau o Dovydas drauge su manimi aukštai keldamas savo šuolių į tolį čempiono kojas apdraskytas miške sava kalba užtraukė laimės giesmę pritardamas sau plojimais ir aš prisimenu niekaip nepataikiau į ritmą vis atsilikdavau ir suplodavau tada kai Dovydas jau būdavo baigęs priedainį bet jis nekreipė dėmesio užmerkė akis ir būtum galėjęs pagalvoti kad šita daina šita melodija šita malda skambanti tik jam vienam suprantama kalba o man tik kaip šveplų žodžių rinkinys iš kurių atskirdavau tik *šem* galūne užsibaigiančius žodžius, skambėjo iš kažkur toli o kai Dovydas taip užsimerkdavo jis tapdavo kažkuo kitu berniuku atklydusiu iš tolimo krašto berniuku neužmirštančiu savo prigimties ir kai mudu džiaugsmingai ėmėme suktis ratu susikabinę už rankų pagalvoju ar jis suprato kodėl aš staiga pasidariau toks laimingas atsigavęs nekantrus ir energingas kaip aš taip netikėtai atsikračiau tą vakarą apėmusios nevilties ir jeigu man būtų reikėję nubėgti į Mapu nešant ant pečių Dovydą aš tai būčiau padaręs o gerai pagalvojęs manau kad jis dabar džiaugėsi būdamas čia pralinksmindamas mane sekdamas mano pavyzdžiu darydamas taip kaip aš bet ne mane

mėgdžiodamas, o mokydamasis iš manęs juk Dievas žino kad neturiu ką atiduoti kad liūdna devynmečiui nieko neturėti o Dovydas žvelgė į mane didžiulėmis žaliai pilkomis akimis džiūgaudamas drauge mano trapaus ir pašėlusio triumfo akimirką tomis akimis kurios taip į mane kabinosi ką aš padariau Dieve mano sekdamas ta viltimi ką aš padariau?

12

Maniau, kad pasenęs į savo praeitį žiūrėsiu atlaidžiai, nes žinau, kad kažko gailėtis neverta, gyvenime reikia labai daug sėkmės, kad svajonės išsipildytų, pats geriausias būdas gyventi – tai kiekvieną minutę stengtis padaryti viską, ką gali, ypač kai daugybė dalykų nuo mūsų visai nepriklauso, o mes švaistome laiką beprotiškai skubėdami, manydami galį ką nors pakeisti, kad ir kas tai būtų. Bet kai prisimenu tas 1945-ųjų vasaros dienas, kai pasikalbu su Dovydu, mano širdis pasidaro sunki kaip akmuo, galvoje ima knibždėti daugybė minčių ir man taip norisi verkti iš tos begalinės savigraužos.

Būčiau labai norėjęs, kad Dovydas užaugtų ir pasentų kaip aš. Būčiau labai norėjęs, kad jis pasakotų man savo istoriją, kaip jis vienas temokėjo, apie dalykus, kuriuos tik jis vienas galėjo matyti. Jis pasakotų maždaug šitaip: *Kitoje spygliuotos tvoros pusėje pamačiau tamsiaodį berniuką juodais plaukais. Jis verkė kaip ir aš, krūmų lapai buvo prilipę prie veido ir atrodė, kad ten tūno žvėris. Tasai tamsiaodis berniukas ligi pusės buvo įsikasęs į žemę, mačiau tik jo galvą, juodas lyg žaidimo*

rutuliukai akis, ir jei ne jo ašaros, būčiau tikrai išsigandęs tos pasišiaušusios galvos.

Galbūt jis dar pasakotų štai ką: *Rajus išmokė mane karstytis medžiais, lėkti taip, kad kojos žemės nesiektų (arba tik vos vos), jis mane mokė bėgti apie nieką negalvojant, užmiršti savo kūną, mintis, jausti tik veidą glostantį vėją, didinti greitį tol, kol užmirši kojas, žvelgsi tik tiesiai ir juoksiesi.*

Ar jis pagalvojo apie tai, kad vedžiau jį į *Eretz*? Ar pagalvojo, kad mudu keliavome ten, kur galėtume jaustis laimingi arba – kokia baisi mintis mano amžiuje! – ar būtų jis ryžęsis tokiai kelionei dėl manęs, dėl manęs vieno? Per visą savo atsiskyrėlio, deportuoto žydo, našlaičio, kalinio, vaiko be vaikystės, vaiko, per daug žinančio apie mirtį ir būnančio per arti jos, gyvenimą, Dovydas, man atrodo, geriausiai buvo išmokęs nebūti, užmiršti turįs širdį, galinčią ne tik verkti, rankas, gebančias bėgti kojas ir be galo geraširdišką veidą, kurio negalėtum nemylėti. Jis viską užmiršo, užmiršo, kad jį sukūrė iš kūno ir kraujo, užmiršo, kad turėjo galimybę užaugti ir tapti vyru. Et, lengva man dabar visa tai pasakoti, štai taip apie jį kalbėti, lyg turėčiau teisę pasakoti apie šiuos menkai žinomus dalykus; ką gi aš galiu žinoti apie tai, kaip jis jautėsi, ką galiu išmanyti apie deportavimą ir genocidą, ką aš suprantu apie kalėjimą? Vargšas senis, štai kas esu!

Ar aš netikėtai suklupau? Mano sūnus pribėgęs padeda atsikelti, paduoda lazdą, palaiko už rankos. Jis man kažką sako, bet aš jo beveik negirdžiu ir nematau. Sūnus veda mane prie suoliuko po migdolu, už keleto metrų nuo Dovydo kapo, aš spiriuosi, bet sūnus nuramina: pailsėk truputėlį, juk siaubin-

gai kaitina saulė, galėsi po akimirkos grįžti. Jo balsas skamba taip švelniai, kad aš nusileidžiu. Pavėsis mane atgaivina, sūnus paduoda gaivaus vandens buteliuką ir atsisėda greta. Jis paklausia, ar aš asmeniškai pažinojęs kurį nors iš čia palaidotų, ir aš patvirtinu. Nenuleidžiu akių nuo Dovydo kapo, galbūt dėl to sūnus, gerbdamas mano tylą, daugiau nieko neklausinėja.

Dabar jau gerokai per vėlu, šešiasdešimčia metų per vėlu ateiti prie jo kapo, prie Dovydo, kuris buvo užmiršęs būti savimi, nustojęs būti mažas berniukas ir viską daręs tik dėl manęs, dėl galimybės bent truputį pajausti savo gyvenimą per mane, nes neturėdamas nė trupinėlio savo gyvenimo jis nežinojo, kaip dar kitaip galėtų elgtis. Ar per tas kelias dienas, kurias praleidome drauge, padėjau jam save atrasti? Ne. Nes jau kitą rytą aš pasinėriau tik į savo rūpesčius. Turėjau surasti savo brolį, tai dabar buvo svarbiausias dalykas, o ne tai, kad Dovydui pavyko pabėgti iš kalėjimo, kad užčiaupiau jo burną, prispausdamas ranka, kai jis norėjo pabandyt išgelbėt savo draugą, ne tai, kad parsivedžiau jį namo, kad pakursčiau jam laisvo gyvenimo viltį, kad pats vienas surengiau visą pabėgimą ir primečiau jam savo valią. Ant kortos buvo pastatyta mano laimė. Viliuosi, jis atleis mano egoistiškumą.

Prisiminimai tiek daug metų rūgo galvoje, kad nebesu tikras dėl jų. Kai kurie vaizdiniai tokie ryškūs, rodos, matyti dar vakarykštį rytą. Pagalvoju apie mudviejų rytojaus žygį, purviną taką palei mišką, kurio laikėmės, vengdami nuklysti atgal į mišką, – apsaugok, Dieve! – tasai takas buvo gyvas marmalas, jo suaižėjęs paviršius iš abiejų pusių padengtas storu purvo

sluoksniu, kuriame murkdėsi šakos, lapai ir negyvi paukščiai, lyg miškas čionai būtų atėjęs išleisti paskutinio kvapo mums po kojomis, o mudu kaip du išmintingi vaikai žingsniavome, laikydamiesi kairiau ir, užuot pavertę tą taką savo žaidimų aikštele, susikūrę ten savo pasaulį, užuot maknoję po tą purvynu virtusį kelią ir tyrinėję jo turinį, mudu lyg kareiviai žygiavome įsivaizduojama tiesia linija. Priešais mus ir už mūsų plytėjo tas pats nesibaigiantis gamtovaizdis. Mirusios gamtos paveikslas. Kartais man pasirodydavo, kad matau dar sveiką vaisių, pasilenkdavau, imdavau į rankas, apžiūrėdavau ir galiausiai numesdavau šalin, nes mangai, ličiai, papajos, longanai – visi vaisiai buvo pernokę: jų luobelės apipuvusios, minkštimas glitus, varvantis ir dvokiantis. Parodžiau Dovydui, kaip patikrinti, ar vaisius dar geras: mangą reikia gerai pauostyti, ličį pavolioti tarp pirštų, longaną suspausti nykščiu ir smiliumi, kad įsitikintum odos minkštumu. Jis mane išklausė, atidžiai pritaikė žinias praktikoje, paskui smarkiai užsimojo ranka ir nusviedė vaisių toliau už mane, tikriausiai dar kartą įrodydamas, kokia brangi jam mūsų draugystė ir kaip jis stengiasi prisiderinti prie manęs.

– Klausyk.

Sušnibždėjo Dovydas, ir aš sustojau, įtempęs ausis. Tolumoje buvo girdėti kažkokie balsai. Prislopinti pašnekesiai, raginimai greičiau dirbti, žengti kairėn, dešinėn, sustoti. Paėmiau Dovydą už rankos ir mudu keliavome toliau, visą dėmesį sutelkę į tuos balsus, aš tikėjausi prieisiąs miestą, kur žmonės važinėja brikomis. Tačiau ant kelio riogsojo namas. Baltas, milžiniško dydžio, sumūrytas iš plytų, sprendžiant iš

formos. Niekad nebuvau regėjęs nieko panašaus. Netgi Mapu šeimininkų trobos neatrodė taip įspūdingai. Prisimenu, kaip ėmiau skaičiuoti langus, jų buvo tiek pat kiekvienoje pastato sienoje. Kelias baigėsi akmenų krūva, likus penkiasdešimčiai metrų iki to namo. Du arkliai kaukšėdami sunkiomis kanopomis lėtai traukė rąstus, bambukų, lapų ir šakų ryšulius, o kažkoks senukas, apsirengęs kaip įprasta Mapu, apsijuosęs strėnas audinio gabalu, stebėjo, kad krovinys nenutrūktų. Aplink namą vyrai rausė žemę, ketindami sodinti didžiuosius bambukus. Iškastos žemės ir purvas keliavo į karklines pintines, du vaikėzai, didesni už mus, tempė jas į dviratį vežimą, o pro pinučius besisunkiantis purvas tiško jiems ant blauzdų. Iš namo dažnai išeidavo moterys išpilti į kiemą kibirų vandens, nuo jo susidarydavo kaštoninės spalvos balos.

Nežinau, kas pirmas mus pastebėjo. Vyrai nustojo mosuoti kastuvais, moterys pastatė ant žemės kibirus, įsisprendė rankomis į klubus, vaikėzai nuleido savo pintinę, o senukas nustojo stebėti krovinį. Buvo girdėti tik arklio kanopų bildesys.

Pasirodė jaunas vyras, apsirengęs pagal anglišką madą, drobinėmis kelnėmis, marškiniais, liemene ir žvilgančiais juodais lakuotais batais. Tai buvo metisas mėlynomis akimis, o tuo metu aš žinojau, kad žemėje gyvena tik baltieji, juodaodžiai ir indėnai. Bet šitas vyras vario spalvos oda, dangaus mėlynumo akimis, auksiniais garbanotais plaukais, šis keistas mišinys man atrodė kaip ateivis iš kitos planetos. Jis priėjo prie mudviejų, kairėje rankoje laikydamas porą pirštinių. Atidžiai mus nužiūrėjęs, vos sulaikė juoką. Taip ir nesupratau, kodėl. Ar čia buvo kalta protingų mokinukų išvaizda: mėlyni

šortai, balti marškinukai, per petį permestas krepšys, – gal tai dėl mūsų apdraskytų veidų ir laukinukų žvilgsnio, o galbūt jį pralinksmino mūsų tvirtos, nedrebančios rankos?

Didelei mano nuostabai, vyras pasiūlė mums darbo. Jis kreipėsi į Dovydą prancūziškai, sakydamas, kad gausime tris kambarius ir valgyti, jei padėsim darbuotis, bet į jo pasiūlymą atsakiau aš. Metisas nenuleido akių nuo Dovydo, kuris niekaip negalėjo nustygti vietoje. Niekuomet neatsisakyk darbo, mokė mūsų protėviai, niekuomet.

– Taip, mes labai norime dirbti.

Padėjome savo krepšius ant plačios kėdės po veranda ir gavome po karklo vytelių pintinę. Vyrai, kurie krovė purvą ir žemes į pintines, žiūrėjo į mus su užuojauta. Iš pradžių jie neprikraudavo jų sulig kraštais kaip kitiems berniukams, ir vis dėlto nė nebūtum galėjęs įtarti, kad žemės ir purvas gali šitiek daug sverti. Vienas berniukas pamokė, kaip užsimesti pintinę ant klubo kaulo, tačiau šio svorio nebuvo nė ko lyginti su kibiru vandens ar drabužių ryšuliu. Bjaurus marmalas tekėjo per koją, iš pintinės išlindę aštrūs vytelių galai smigo į kūną, pintinė nuolat slydo, čiuožė žemyn, aptaškydama mus purvais. Taigi visai kaip tada, kai pirmąkart pamačiau Dovydą už spygliuotos tvoros, mudu susižvalgėme, suprasdami vienas kitą be žodžių, ir ėmėmės darbo dviese: suimdavome pintinę už abiejų galų ir žingsniuodavome šonu kaip krabai, paskui išsiūbuodavome savo krovinį, kad pakaktų jėgų išversti jo turinį į vežimą. Visi susidomėję sekė mus akimis, tarsi mintis suvienyti jėgas ir pasiskirstyti darbą jiems niekuomet nebūtų atėjusi į galvą.

Kai nunešėme dvidešimt pintinių, gavome pusryčius. Duonos, užteptos margarinu, sardinių aliejuje, bananų ir pasaldinto vandens tikrose stiklinėse. Pirmąkart gyvenime valgiau tokius pusryčius. Darbininkai, vaikai ir suaugusieji buvo įsitaisę kas kampe, kas ant uolos, kas ant savo kulnų, o kas tiesiai ant grindinio. Valgėme tylomis, gerbdami alkį, maudžiančius raumenis ir savo darbą. Galbūt trumpai net spėjau pasijusti vyru, kuris smarkiai dirbo ir nusipelnė pavalgyti. Jaučiausi stipresnis, labiau pasitikėjau savimi. Pamaniau, kad gal reikėtų pasilaikyti duonos gabalą sunkesniems laikams, bet buvau per daug alkanas, Dovydas taip pat. Pabaigęs pusryčius, Dovydas nudrožė prie verandos išgerti savo mikstūros, kurią turėjo krepšyje, o aš sėdėjau nugara į jį, stengdamasis apsiprasti su naująja bendruomene ir darbininkais (jie buvo tik vyrai), tačiau išgirdau grindiniu atbildantį Dovydą.

– Rajau, Rajau, Rajau!

Man buvo pažįstamas šis Dovydo balso tonas, girdėjau jį tądien, kai mane paleido iš ligoninės. Staigiai pašokęs ant kojų, pamačiau juodą, ilgą, žvilgantį automobilį, važiuojanti namo link. Vienas vyras pranešė:

– Dėmesio, šeimininkas!

Be jokios abejonės, man buvo pažįstamas šis didelis automobilis. Jis dažnai stovėdavo kalėjimo kieme, bet jo nebuvo, kai prasidėjo žydų sukilimas, – juo važinėja ne kas kitas, o pats direktorius. Laikydamas rankose mudviejų krepšius, Dovydas skuodė į mano pusę, o aš prisidėjau jam bėgant pro šalį. Vienas darbininkas, be veido, be balso, per visą laiką neištaręs mums nė žodžio, ištiesė rankas ir pamėgino sučiupti Dovydą.

Bet jam pavyko sugriebti tik krepšį ir akimirką pristabdyti įsibėgėjusį Dovydą, prisimenu, kaip jis trūktelėjo mano draugą atgalios, kad tam net trumputis „O“ išsiveržė iš lūpų, o akys kone iššoko ant kaktos. Tada aš metuosi atgal, čiumpu Dovydą už rankos ir visas šaukdamas tempiu jį į savo pusę. Ir ko gi aš taip rėkiu? Dovydą ima smaugti krepšio diržas, mėginu jį išvaduoti, vyras traukia į savo pusę, jo veidą iškreipia kažkokia grimasa, kurią palaikau šypsena, ji tiesiog nepakenčiama, todėl akimirksniu sužvėrėju, imu taškytis šlykščiausiais keiksmais, kurių net pats nesuprantu, bet jų apsčiai gerklėje ir ant liežuvio, buvau prisiklausęs jų stovykloje senais laikais, kai iš miško pasirodydavo visiškai girtas tėvas, pasirengęs primušti savo žmoną ir sūnų, taigi taškausi tais gėdingais keiksmažodžiais tiesiai į veidą tam vyrui, kuris nepaleidžia Dovydo, o jis žiūri į mane, išplėtęs akis, priblokštas mano iškalbos, ir tą akimirką aš nebesu vaikas, palieku mažąjį svajoklį ir naivuolį Rajų ant purvino grindinio. Liūdna ir sunku pripažinti, bet tą minutę aš jaučiuosi gerai, būdamas savo tėvo sūnumi.

Automobilis sustoja, durelės atsiveria, juodas paviršius sužybsi saulėje, krepšio diržas trūksta, Dovydo buteliukas su vaistais, kuriuos mano mama paruošė savo fėjos pirštais iš stebuklingų žolelių, sudūžta, šukės pažyra ant žemės lyg spindinti žvaigždė, žalioji mikstūra išsilieja ant grindinio, o mudu bėgam, bėgam, bėgam, lydimi metiso šūksnių. Jis šaukia mus vardais, o mums taip baisu, kad vėlei puolam į mišką, į tankų lapų prieglobstį, jis mus paslepia nuo pašalinių akių.

13

Mūsų juslės paaštrėjo lyg būtume gyvūnai. Viską mačiau kuo puikiausiai, iš tolo žinojau, kada reikės pašokti, kada pritūpti, iš anksto numačiau posūkį į kairę, dar pagreitinau tempą ir atsispyręs lyg trumpų nuotolių bėgikas šokte jį peršokau – tik nesustok, tik nesustok! Girdėjau Dovydą, lekiantį paskui mane, mudviejų judesiai ir jų keliami garsai buvo vienodi, netgi tankus ir kone dusinantis kvėpavimas. Mano užminta trakštelėjo šaka, po kelių sekundžių ji trakštelėjo užminta Dovydo, mudu perbėgom samanotą pievelę ir po abiejų kojomis pasigirdo tas pats šnaresys. Dabar labiau nei kada nors Dovydas tapo mano šešėliu, menkiausių mano judesių aidu, mano veidrodžiu, ir teikiančiu jėgų, ir nepakenčiamu vienu metu, nes negalėjau atsikratyti savo atsakomybės, sprendimų, net ir mažiausių, pačių nereikšmingiausių, nesvarbiausių. Visa, ką dariau, dvigubai įsirėždavo atmintin. Išgirdę tylų vandens čiurlenimą, mudu liovėmės bėgę ir neskubėdami nuėjome ta kryptimi, nieko neklausinėdami ir apie nieką kita negalvodami. Tada šokom į purviną sunkiai tekantį, drumzliną van-

denį. Pasroviui plaukė visas praūžusios vėtros triūsas, tačiau mes godžiai gėrėme, užmerkę akis.

Turiu sau atleisti. Visa, ką patyrėme, o ypač tai, kas mūsų dar laukė, ilgus metus išgulėjo mano širdy. Tie dalykai buvo įsipainioję tarp kitų prisiminimų, todėl privalau dabar arba niekada juos išsakyti, negaliu daugiau slėptis, bet aš bijau, man septyniasdešimt metų ir aš bijau savo prisiminimų! Norėčiau *tiksliai* nupasakoti, kaip viskas buvo, nes tai mažiausia, ką galiu padaryti dėl Dovydo, norėčiau pasakyti visa, kas svarbu, norėčiau, kad jis pagaliau taptų tos istorijos pagrindine ašimi, asmenybe, turinčia galimybę išsakyti savo sielvartą, skausmą, bet Dovydas apie tai nekalbėdavo, jis nemokėjo galvoti apie save, nemokėjo pasakyti dalykų, kuriuos būčiau galėjęs pasakyti aš: ilgiuosi savo brolių, man šalta miške, man baisu, aš noriu namo pas mamą.

Tuo metu šito nesupratau, jis buvo tiesiog nuostabus draugas, man be galo patiko jo ramus buvimas, neįtikima galia, manydavau, kad jis drąsesnis už mane, užsigrūdinęs kaip mano broliai, man patiko, kad jis elgdavosi taip, kaip aš tikėdavausi, kad aukojosi dėl manęs, stengdamasis niekada nenuvilti. Nė vienos minutės nebuvau susimąstęs, kad jis tiesiog nemokėjo apie save galvoti, kad tiek kartų išgyveno mirtį ir matė tiek negandų, jog jo kūnas, širdis ir protas paprasčiausiai nebeegzistavo. Jis gyveno taip, lyg žinotų, kad niekada nepabėgs nuo to, kas nutiko jo artimiesiems, dainuodavo nežinia kur išmoktas dainas, bet norėčiau tikėti, kad taip dainuoti jį išmokė mama, o kartais jis kalbėdavo greitakalbe, ir dabar suprantu, jis stengėsi neužmiršti gimtosios kalbos, jidiš, nes tai

viskas, kas jam dar buvo likę. Man jo kalba skambėjo kaip muzika, jis dainuodavo miške, kai užeidavo naktis, panašiai darydavo kai kurie kaliniai: vakarais kalėjime jie traukdavo dainas apie išsivadavimą iš tos nekenčiamos salos, apie šalį, kuri niekada nebus jų kalėjimu.

Prisimenu, kaip vieną dieną užsisakiau vieną iš tų kalbos pradžiamokslių, jis vadinosi *Jidiš kalba trumpai*. Radau žurnale užsakymo kuponą ir nė nesusimąstęs nusiunčiau apmokėjimo čekį. Laukiau du mėnesius, o kai paketas pagaliau atkeliavo, padėjau jį ant virtuvės stalo ir nepajėgiau atplėšti, taip smarkiai drebėjo rankos. Man rodėsi, kad tame siuntinyje yra dalelė Dovydo, dalelė mano vaikystės, dalelė tų vasaros dienų, kai kartkartėmis Dovydas bergždžiai mėgindavo kažką pasakyti, tada susierzindavo ir imdavo kalbėti savo gimtąja kalba. Mano žmona išpakavo siuntinį ir padavė knygą man į rankas. Nusivyliau pamatęs nedidelę knygutę. O paketas atrodė toks didelis, mat buvo prikištas popieriaus. Priglaudžiau knygutę prie širdies ir giliai įkvėpęs pirmiausia atsiverčiau paskutinius puslapius, kaip daro kai kurie žmonės, neturėdami kantrybės skaityti visos knygos, kad sužinotų, kas įvyko pabaigoje. Tekstas buvo prancūzų ir jidiš kalbomis. Ėmiau ieškoti žodžių „brolis“, „alkis“, „mama“, bet mano akis išsyk apniaukė ašaros. Užverčiau knygelę, prisiekdamas daugiau niekada neatsiversti, nes mano pastangos garsiai skaityti žodžius virto šnibždėjimu, besiveržiančiu pro lūpas, besiskverbiančiu tiesiai į prisiminimus, ir tai buvo nepakeliamai liūdna.

Man atrodo, nuo to upelio vandens aš pasidariau visas rudas, bet vis tiek buvo nuostabu jausti palengvėjimą, jam pri-

pildant visą kūną ir numalšinant troškulį. Kurį laiką žingsniavome palei upelio vagą ir tik tada, kai įsitikinau, kad mus supa tik spengianti tyla ir metisas mūsų nesučiups, sustojome.

Keista, kaip kūnas gali čia virsti priešu, pasirengusiu kautis, čia nurimti. Argi prieš minutę neskuodėm kiek įkabindami, išnaudodami kūną lyg vergą? Et, tas beprotiškas lėkimas, veriantis skausmas kojose, lyg būtų plyšusios venos, tie gležni, drebantys keliai, priverčiantys klupti ant žemės, tas gerklę draskantis dusinantis alsavimas, kai, rodos, nebegali įkvėpti ir išsižiojęs beviltiškai gaudai orą, smarkiai atlošta galva, kraujo skonis burnoje, lyg širdis būtų išsiplėtusi per visą kūną ir daužytųsi ne tik krūtinėje, bet ir pilve, nugaroje, pečiuose, smilkiniuose ir ausyse. Miško kilimas dešinėje ėmė kilti aukštyn, ir mes buvome labiau nusiteikę eiti keliu, vedančiu pro medžius įkalnėn, nei leistis paupiu žemyn. Už keleto metrų priėjome žalią lomelę, nusėtą lapais, vandens čiurlenimas skambėjo lyg raminanti muzika, ir mudu susileidome iš nuovargio.

Prisimenu tos lietaus persigėrusios žemės kvapą, aitrų pūvančių lapų dvoką, prisimenu žydro dangaus lopinėlį, šviečiantį pro medžių viršūnes, regiu šešėlį, žaidžiantį ant Dovydo kūno jam tysant ant nugaros pravira burna, stebiu jo krūtinę, kur tolygiai po marškiniais kilnojasi širdis. Mano kūnas apsunkęs, išvargęs, rodos, lėtai sulįs į žemę lyg į lakų smėlį.

Pasakoti *tiksliai*. Kai pabudau, viskas atrodė sustingę: ir žaliai mėlynas paveikslas virš galvos, ir upelio srovenimas tolumoje, ir nuo drėgmės įmurusi žemė, ir maloni šiluma ramiai nubudus po užtarnauto poilsio. Aplink tvyrojo tik aitrokas dvokas, sumišęs su vandeny išmirkusios žemės kvapu. Gulė-

damas pasukau galvą į dešinę, kur miegojo Dovydas. Bet jo ten nebuvo. Ir kaip man dabar *tiksliai* nupasakoti šoką, kurį patyriau? Širdis skaudžiai kilsteli krūtinėje ir ima daužytis į šonkaulius – štai koks tas jausmas. Visas kūnas pakyla, stojasi ir ima šaukti: Dovydai!

Jo vietoje buvo matyti vėmalų klanas. *Tiksliai* pasakyta, ar ne? Ant lapų krūvos Dovydas buvo išvėmęs viską, ką valgė, kai dirbome pas direktorių: duoną, bananus, sardines, – buvau pastebėjęs, kad jis rijo beveik nekramtydamas, širdis plyšta vien apie tai pagalvojus, bet jis tikrai rijo kaip išbadėjęs vaikas.

Nusileidau į pakalnę, šaukdamas jo vardą ir lyg išgyvendamas savo gyvenimą vis iš naujo, lyg mano likimas būtų išlikti, kai kiti pasmerkti išeiti, ėmiau rėkti dar garsiau, dar smarkiau, dar pikčiau. Pamačiau Dovydą apačioje, palinkusį virš upelio, puoliau tiesiai prie jo, apkabinau, spaudžiau glėbyje, kol pajutau, kad jis visas dega. Man pasirodė, kad per tą trumpą laiką jis dar labiau sublogo, bet tikriausiai taip atrodė dėl jo žvilgsnio. Dovydas žiūrėjo į mane, lyg būtų ką tik pabudęs iš sapno ir bandytų suvokti, kas aš esu. Parvedžiau jį atgal į lomelę, kurioje miegojome, ir patraukiau savo krepšį, padarydamas vietos. Vėmalų klane jau sukosi musės, taigi Dovydas nusigręžė. Man daužėsi širdis, bet baimė jau buvo atslūgusi. Juk radau Dovydą.

Mudu nužingsniavome iki akmeninės tvorelės, tokios baltos, lyg iš smėlio. Pasukome kairėn, nes priešingoje pusėje miškas ėjo tankyn. Pagrindas po kojomis darėsi vis aštresnis, netgi jutau, kaip akmenų briaunos duria į pėdas kiaurai per batus. Dovydas ėjo už manęs, viena ranka remdamasis į tvo-

relę, kitą priglaudęs prie juosmens, bet nesiskundė. Kai miško tankmė prasiskyrė ir tvorelė baigėsi, prieš mūsų akis atsivėrė lygi pieva. Ji buvo žalia, vešli, o vakaro šešėliuose atrodė dar tamsesnė. Šiek tiek dešiniau pamatėme miestą, Dovydas parodė pirštu. Neturėjau nuovokos, kur mudu esame, nes taip ilgai bėgome, kiek kojos nešė, bet tasai miestas, namai ir kelias, skiriantis pievą į dvi dalis, mane nuramino. Rytoj mudu ten keliausim, rytoj išsiaiškinsim, kas ten per miestas. Rytoj rasime kelią į Mapu. Temstant dangus nusidažė rausvai. Pieva atrodė audros visai nepaliesta. Ji dvelkė ramybe, tyloje ganėsi kažkoks didžiulis susigūžęs gyvūnas, o mudu kurį laiką tylėdami stovėjome ant savo skardžio krašto.

Paskui perlipom tvorelę ir, didelei mūsų nuostabai, patekome į savotišką vaismedžių sodą. Po kamparmedžiu paruošiau kiek įmanoma švaresnę vietelę ir pasodinau ten Dovydą. Jis atsišliejo į medį ir užsimerkė. Iš savo krepšio ištraukiau švarius šortus, marškinius ir padėjau prie draugo, paskui nuėjau ieškoti maisto. Sodas buvo visai neprastas, kiek toliau augo nedidelės, vargiai už mane aukštesnės palmės vandeningais lapais, susodintos tiesia eile, kur ne kur vienas kitas ananasas, keletas gvajavų, duonmedžių ir milžiniškų kaktusų, po kuriais merdėjo raudonos gėlės. Nuskyniau du ananasus, keletą gvajavų vaisių, pripildžiau buteliuką vandens iš šiek tiek įdubusių palmių lapų. Kai grįžau, Dovydas jau buvo persirengęs ir kaip tik mėgino užkasti savo purvinas drapanas. Apsimečiau nieko nepastebįs.

Nuo tada, kai radau jį prie upelio, Dovydas neištarė nė žodžio, akys atrodė apsitraukusios migla, jį krėtė drebulys.

Pamėgino atsistoti, tačiau veidą perkreipė kančia. Masažavau jam kojas, kaip darydavo mama, ir po delnais jutau išglebusius virpančius raumenis. Karščiavimas nieko tokio, kiek kartų pats gulėjau lovoj karščiuodamas, ir štai – sveikas, ar ne? Pasakiau tai Dovydui, masažuodamas kojas ir padus. Tą vakarą Dovydas truputį atsigėrė vandens, bet valgyt nieko nevalgė. Užėjus nakčiai, mudu apsiklojome antklode, kurią buvau įsidėjęs iš namų. Sėdėjome prisitraukę kelius prie krūtinės, atsišlieję į kamparmedį, kuris pasislėpus saulei paskleidė visą savo saldų aromatą, vos pastebima dulksna besileidžiantį mums ant pečių. Dangus priminė žvaigždėtą kilimą, ir čionai sėdėdamas jaučiausi visiškai saugus. Tą naktį Dovydas dainavo, ir šiandien, savo gyvenimo saulėlydyje, galėdamas nuoširdžiai įvertinti tai, ką padariau, ką patyriau, ko nusipelniau ar nenusipelniau, galiu pasakyti, kad toji giesmė yra man gražiausia kada nors gyvenime girdėta.

Kalėjimo ligoninėje girdėdavau tas pačias raudas jidiš kalba ir man atrodė, kad jos veržsaid iš žmonių širdžių vienu metu, kai užgesdavo visos šviesos ir karaliaudavo tik žvaigždės, kai žydai pasijusdavo vieniši ir negalėdavo kitaip, tik žiūrėti į savo gyvenimą iš šono, kabindamiesi į praeities istoriją. Kas nors pradėdavo giesmę, visi kiti pritardavo, ne per garsiai, ne visa gerkle, nieko neperrėkdami, vos krutindami lūpas, švelniai paleisdami žodžius, gerklėje išgrynintą giesmę, ir be jos, be tos melodijos, sklindančios po visą kalėjimą ir jo purvinas, bjaurias sienas, daugiau niekas nedrįso drumsti tylos; toji giesmė buvo paslaptis, kuria jie dalijosi, kuria buvo susaistyti nuo pirmos iki paskutinės natos, nuo vieno priedainio

ligi kito. Stebėjausi, kad dainuoja kiekvienas, net silpniausi ligoniai iš savo patalo gilumos, bet, kad ir kaip ten būtų, matyt, šiems sunkiausiems ligoniams tai buvo itin svarbu.

Plonas Dovydo balselis kilo kamparmedžiu į viršų, žydiški žodžiai užliejo atogrąžų gamtą, jo žydiška daina įsiskverbė į miško gilumą ir į mano, mažojo Rajaus, širdį. Jo balsas skambėjo lyg varpelis, žodžiai natūraliai jungėsi vienas prie kito, o jų virtinė klaidžiojo po mano kūną, ieškodama širdies, norėdama įlieti mane į supantį pasaulį, tarsi ligi tol čia buvau visiškai svetimas. Toji rauda, rodos, paryškino gamtos grožį ir, remdamasis prisiminimais, siaubingais, barbariškais įvykiais, drįsčiau teigti, kad ji buvo apie gražų gyvenimą. Nors nesupratau nė vieno žodžio, mano akys pritvinko ašarų ir labiau už viską, labiau už tas dienas, praleistas drauge, netgi labiau už patį pabėgimą ši akimirka amžiams išliks mus tvirtai surišusiu mazgu.

14

Mudu stebime gamtą. Man regis, visais laikais žmonės elgėsi taip pat, stengėsi rasti atsakymus, įžvelgti ženklus, perspėjimus, priimti bausmes ir atlygį, ateinančius iš jos. Kai pabudau kitą rytą, dangus virš mūsų buvo balkšvai žydras, beveik pieno spalvos, ant medžių šakų žėrėjo rasa, sode čiulbėjo paukščiai, gelsva šviesa lyg aureolė gaubė mus švelnia šiluma, ir atrodė, Dovydo giesmė mane užmigdė, tyliai skambėjo mano sapnuose ir sukūrė šį stebuklingą rytą. Dovydas sėdėjo iš dešinės, tylus, stebėjo aplinką kaip ir aš, traukiantis į save ryto gaivą, tikintis naujos aušros pažadais. Prisiminiau slėnį ir miestą skardžio papėdėje, jaučiausi pasirengęs šios dienos žygiams – argi šis stebuklingas rytas nėra mums geresnio gyvenimo ženklas? Jei tik būčiau nors truputį nujautęs, kokią siaubingą dieną mums teks išgyventi, jei tik būčiau gavęs bent menkiausią perspėjimą – praskrendančio varno krankteléjimą, juodą debesį, plaukiantį dangumi, laukinio šerno maurojimą po medžiais, smarkų vėjo gūsį, auštant nutrinantį visas žvaigždes, – būčiau radęs slėptuvę, plikomis rankomis išrausęs duobę, Dovydas būtų buvęs su manimi, būčiau susirietęs,

nusiritęs kūliavirsčia, tyliai slėpęsis, kaip darydavau anksčiau, būčiau vylęsis ir meldęsis, kad pavojus praeitų ir mūsų nepastebėtų. Tačiau niekas manęs neįspėjo, dangus buvo giedras, medžiuose čiulbėjo paukščiai, lengvo brizo pašokdinti sukosi lapai, mirgėdami ryto šviesoje. Netikėtai pagalvojau apie savo mamą ir iškart suspaudė širdį, lyg būčiau jautrus prisilietimui sudžiūvęs lapas. Visas tas dienas stengiausi suvaldyti mintis, kad jos kuo mažiau artintųsi prie mamos. Žinojau, kad galvoti apie ją reiškė galvoti apie tėvą, nežabotą jo galią, apie tai, kas dėjosi namuose, miško glūdumoje, nuo tada, kai pabėgau su Dovydu. Dovydas arba mama. Dovydas arba grįžimas namo.

Iš ilgesio nuolat galvojau apie tą dieną, kai atkeliausiu į Mapu, kur manęs lauks Anilas, o mama prisijungs prie mūsų vėliau, kai Dovydas mudviem taps broliu, o mamai sūnumi, kad vėl būsime trys broliai ir viskas klostysis geriau. Dabar žinau, kad toks planas buvo kvailas, nes sukurtas vos iš kelių Dovydo žodžių, tačiau vis tiek maniau, kad jis išsipildys, nes širdis troško tikėt stebuklu, ir tai man buvo tikriausias, apčiuopiamiausias dalykas tomis pabėgimo valandomis.

Norėdamas atsikratyti minčių apie mamą ir vėl beužplūstančio ilgesio, staigiai atsistojau ir pajutau, kad visa mano nugara ligi pat pakaušio siaubingai sustingusi. Nevadinčiau to skausmu, veikiau jaučiausi taip, lyg kas rąstą prie nugaros būtų pritvirtinęs ir su juo turėčiau atsikelti. Man taip užtraukė kvapą, kad net parkritau ant kelių. Neatsitraukdamas nuo kamieno Dovydas taip pat atsistojo, jo lūpos buvo baltos ir apmirusios, tačiau žvilgsnis guvus, jį atkreipė į mane, suklu-

pusį ant žemės, ir ištiesė man ranką. Net nežinau, ar jis norėjo padėti atsistoti, ar sulaikyti mane, kad neparkrisčiau. Užtrukau keletą ilgų minučių, kol išdrįsau atsitiesti, tada truputį pavaikščiojau, kad prasimankštintų nugara. Keliskart giliai įkvėpiau, pakilnojau ir pasukiojau rankas, kol sunkumas atlėgo, bet visiškai nedingo. Suvalgėme keletą ananaso riekelių ir atsigėrėme vandens. Papildę krepšį vandens atsargomis ir keletu vaisių, patraukėme žemyn į slėnį.

Dovydui keliauti buvo kančia, bet jis vis tiek ėjo. Netoli vaismedžių sodo radau jam pagalį, naudojosi juo kaip lazda pasiremti. Pamaniau, kad čia tikriausiai kamparmedžio šaka, kokią turėjo Anilas, ir man pasidarė linksmiau, nes palaikiau tai padrąsinimu, dar vienu ženklu, kad mano brolis tikrai mūsų laukia ir ši diena bus gera.

Rodės, kelias iki slėnio niekada nesibaigs. Vis dėlto jis vedė ten, kur reikia, šįsyk negalėjome apsirikti. Mudu slydome akmeningomis pakriaušėmis, jų buvo daug daugiau nei aną dieną ir visos buvo dar aštresnės, – argi galėjo taip būti? Man pasirodė, kad ėjome visą valandą, kol pagaliau išvydome slėnį ir tą akimirką mane apėmė nenumaldomas noras išsitiesti, trumpam padėti ant žemės tą priekalą, kuris spaudžia nugarą, kone traiško pakaušį ir rakina smegenis.

Miestas atrodė visai netoli, taigi nesustodami pasukome į keliuką, vedantį per slėnį į dešinę. Dovydas sunkiai alsavo, jis visas degė ir prakaitavo, galbūt todėl jo plaukai nebe taip žvilgėjo ir buvo prilipę prie kaktos bei pakaušio. Kaip ir vakarykštį vakarą, jo klausinėjau lygiai to paties: ar gerai jautiesi? ar gerai jautiesi? ar gerai jautiesi? Kartais jis sakydavo „taip“,

kartais linktelėdavo galva, kartais pasistengdavo išspausti šypseną, bet prieš leidžiantis šlaitu į miestą neigdamas pasukiojo galvą, lėtai iš kairės į dešinę, iš dešinės į kairę.

– Ne.

Jis nuolat markstėsi, lyg akys bijotų dienos šviesos. Nuo tos akimirkos mane apėmė baimė. Daugiau nieko nesakiau, mudu keliavome, mostaguodami rankomis aukštyn žemyn, kol kelias pagaliau išsilygino ir nebebuvo toks uolėtas. Jis po truputį leidosi į pakalnę, o mano sunkus kaip švinas kūnas vertė atmintį meluoti: ne, aš negalėjau būti tas greitas ir vikrus berniukas, kuriam labiausiai patikdavo lėkti nuokalnėmis, kur galima kaip reikiant įsibėgėti, kur reikia atidžiai žiūrėti priešais save, kad išvengtum kliūčių, ir kur pajunti, kaip užauga sparnai. Apsivijau ranka Dovydo ranką. Jutau nuolatinį virpėjimą po jo oda, jis buvo tikrai kitoks nei paprastas kūno drebulys. Jis man priminė tuos tolimus laikus, kai Dovydas atsispirdavo ir šokdavo aukštyn, sutrenkdamas kojomis lyg čempionas. Prieš akis stovėjo jo veidas šuolio metu, žiūrintis tik į mane, ir giliai širdyje supratau, kad šis paprastas, nerūpestingas džiaugsmas mudviem baigėsi.

Pabandysiu tiksliai nupasakoti vietą, kurioje mums teko sustoti. Tai svarbu, nes tai vieta, kurioje Dovydas užmerkė akis. Nežinau, ar jis mirė tenai, ar vėliau, kai nešiau jį ant kupros. Nežinau ir, tiesą pasakius, visai nenoriu žinoti, nes kai kurie dalykai sukelia tiek skausmo, kad geriau juos palikti ramybėje. Ir net kai pasensti kaip aš, kai žinai sielvarto kainą, kuria išmatuoji visą savo gyvenimą, kai turi užtektinai raukšlių ir neryškių prisiminimų, kad galėtum patikėti, jog

nuo šiol esi pasirengęs išgirsti bet ką, taip, netgi dabar aš nenoriu žinoti.

Netoli mudu tenuėjome, tuo esu tikras, kai prieš akis atsivėrė naujas pasaulis, visai kitoks nei tas, kuriame gyvenome iki šiol. Mus pasitiko didingi medžiai storais kamienais ir išvirtusiomis šaknimis, kurios atrodė lyg samanotos kalvelės. Kai kurių medžių kamienus supo ilgi, žali, lankstūs paparčiai. Pro tankią lapiją skverbėsi saulės spinduliai ir plonais pluoštais krito ant žemės aplink mus. Išgirdome kažkur tekant upelį, krištoliniu skambesiu krintantį švariais nugludintais slenksčiais. Jo skaidrus čiurlenimas dosniai girdė šią vietą, galbūt dėl to medžiai buvo tokie aukšti ir masyvūs, šaknys iškilusios neįtikėtinais kauburiais, o tie aplink kamienus besivejantys paparčiai mūsų visai nebaugino. Dovydas priėjo prie medžio, sutrynė papärčio lapą tarp pirštų, lėtai priglaudė delną prie drėgnos žievės, kol galiausiai visu kūnu prigludo prie medžio, lyg apkabindamas. Nebuvau matęs, kad kas nors taip elgtųsi, ir vis dėlto nedrįsau nė pakrutėti, bijodamas sudrumsti kažką šventa. Žiūrėjau į Dovydą, apglėbusį medį rankomis, baltomis drebančiomis kojomis, kurios kyšojo iš mėlynų šortų lyg du blyškūs vamzdukai, į jo balzganą odą rudos žievės fone ir šviesius plaukus, besislepiančius tarp papärčio lapų. Paskui jis paėmė savo lazdą, kurią buvo atrėmęs į medžio kamieną, ir šlubčiodamas lėtai pasuko manęs link. Būčiau viską atidavęs, kad tik jis mestų šalin tą lazdą ir bėgtų taip, kaip anksčiau, šiek tiek šleivokai, ir kad jo šviesios garbanos šokčiotų ant galvos. Jis man nusišypsojo, pirmiausia kilstelėdamas vieną lūpų kamputį, šiek tiek palenkdamas galvą, ir nežinau kodėl, bet

mane užliejo toks beribis liūdesys, jog nukreipiau žvilgsnį į šoną, kad jis nepamatytų skruostais tekančių ašarų.

Mudu jautėmės išsekę. Man gėlė visus šonus, burnoje jaučiau tinko skonį. Atsisėdome ant medžio šaknies įdubos. Pažemėje, prie pat medžio, šaknys buvo išlinkusios lyg V raidė, tų šaknų buvo tiek daug ir tokių didžiulių, kad būtum galėjęs laisvai atsiremti. Dovydas padėjo galvą man ant peties kaip tą vakarą, kalėjime. Prisimenu, mano kojos buvo sunkios kaip švinas, smilkiniai tiesiog pulsavo nuo vis stiprėjančio skausmo, bet kartu prisimenu tylą ir mus abu užliejusią neįtikėtiną ramybę. Nesustodamas glosčiau jo šviesias garbanas, nes žinojau, kaip tai ramina. Mama mus taip glostydavo, kai gyvenome Mapu, o Anilas taip darydavo man, kai sirgdavau ir dusdavau nuo kosulio.

Norėčiau pasakyti, kad Dovydas su manimi kalbėjosi, norėčiau pasakyti, kad jis dar kartą dainavo, norėčiau pasakyti, kad jis paskutinįkart stipriai mane apkabino, norėčiau pasakyti, kad kažką išgirdau: atodūsį, žodį, vienas už kitą gilesnį įkvėpimą, – bet ką, iš ko būčiau supratęs, kad atėjo lemtinga akimirka, tačiau nieko neišgirdau. Ilgai glosčiau jo plaukus, ranka nuvargo, bet aš nesilioviau, kol jis neužmerkė akių. Ar jis mirė, padėjęs galvą ant peties, kai jį glosčiau? Ar tiesiog pamaniau, kad Dovydas miega, nors jis jau buvo išėjęs?

Kai pabudau, neiškart susivokiau, kur esąs. Buvo šaltoka, jutau Dovydo garbanas, kutenančias man kaklą, jo galvos svorį ant savo peties ir girdėjau kažkur šalia čiurlenant upelį. Prilaikydamas Dovydo galvą, kiek įmanoma švelniau patraukiau petį ir atrėmiau ją į medžio šaknį. Pamėginau atsikelti, bet

veltui. Nugara buvo sustingusi lyg nulieta iš betono, o kojos taip nutirpusios, lyg jomis bėgiotų tūkstančiai skruzdėlyčių. Teko šiek tiek paropoti keturiomis, kol pavyko atsistoti. Pabandžiau žengti keletą žingsnelių, tačiau kaskart statant koją ant žemės atrodė, kad kaulai tuoj subyrės ir kojos nepajėgs ilgai išlaikyti mano svorio. Sutelkęs visas jėgas koja už kojos žingsniavau proskyna, tikėdamasis nors truputį pramankštinti raumenis. Akys degte degė, netroškau nieko, tik kristi ir miegoti, matyt, ir aš karščiavau.

Pasakoti *tiksliai.* Pirmiausia ėmiau žadinti Dovydą. Pabusk, Dovydai, žadinau keletą kartų. Priėjau artyn, pašaukiau jį vardu prie pat ausies, atsargiai pajudindamas, tačiau jo kūnas nuslydo į šoną ir visu ūgiu išsitiesė ant žemės. Tada ir pamačiau žolėje jo grandinėlę su Dovydo žvaigžde. Paėmiau ją ir įsikišau į kišenę, kad nepalikčiau. Tai juk buvo ženklas, – tiesa? – kurio ieškojau danguje, debesyse, paukščių skrydyje, bet neatkreipiau dėmesio į šią nutrūkusią auksinę grandinėlę ir niekuomet nepagalvojau, kad saugosiu Dovydo žvaigždę šešiasdešimt metų. Ėmiau jį šaukti ir purtyti stipriau, bet viskas veltui. Pajutau baimę, ji ėmė augti lyg užvestas vis garsiau dirbantis variklis. Man buvo sunku stovėti, bet iš baimės užmiršau visą skausmą. Apšlaksčiau jo veidą vandeniu, iš pradžių tik truputį, bet kai tai nepadėjo, suverčiau ant galvos visą buteliuką. Nuskyniau paparčio lapą ir pamėginau jį prižadinti, kutendamas ausis. Tačiau Dovydas nė nekrustelėjo. Man ėmė ūžti ausyse ir pradėjau rėkte rėkti. Dovydai! Pabusk! Kilstelėjau vienos jo akies voką ir prisimenu išvydęs žalią vyzdį, nukreiptą aukštyn, lyg jis būtų norėjęs pamatyti savo kak-

tą. Prikišau veidą prie pat jo akies, tikėdamasis, kad pagaliau mane pamatys ir atsibus. Bet Dovydas nejudėjo.

Taigi tik tam, kad ką nors veikčiau, kad užimčiau rankas, protą, kad tik nematyčiau ir nesuprasčiau, dariau viską, kad jį prižadinčiau, ir šiandien tai sakau su didžiule širdgėla. Mėginau jį pastatyti ant kojų, supti ant peties, prisišaukti rėkdamas jam į ausį, purčiau jį, grasinau palikti, jei nepabus, suėmęs už pažastų stačiau ant žemės, galiausiai vilkau jo kūną keletą metrų, bet niekas nepasikeitė – stovėjau, laikydamas sustingusį Dovydo kūną nusvirusia galva, maskatuojančiomis rankomis ir daugiau nedrįsau nė krustelėti. Labai greit mano geliančios kojos ėmė virpėti, bet galvojau tik apie viena: nepaleisti Dovydo, nepaleisti, – o tas prakeiktas kojas tiesiog plėšė veriantis skausmas, užplūdęs kone visą kūną, bet aš jo nepaleidau, stipriai laikiau, ir netgi tada, kai mano kūnas atsisakė klausyti, priversdamas susmukti žemėn, vis tiek laikiau tvirtai prisispaudęs Dovydą prie savęs. Dievas mato, kaip nederamai elgiausi su Dovydu tą akimirką, turėjau leisti jam ilsėtis ramybėje, o ne tąsyti, bet aš prižadėjau jo nepaleisti.

Parkritęs ant žemės su Dovydu glėby, verkiau ir maldavau – jei būčiau turėjęs galimybę, taip pat būčiau elgęsis su tais, kuriuos praradau anksčiau. Nėra reikalo plėtoti to, ką papasakojau. Kad ir kokia būtų šalis, kalba, amžius ar socialinė padėtis, tokiomis aplinkybėmis visi vienodai kartoja tuos pačius žodžius. *Nepalik manęs.* Man skaudėjo viską, burnoje jaučiau kraujo skonį, bet negalėjau nustoti melstis ir maldauti Dovydą pabusti. Po kelių akimirkų padėjau jo galvą sau ant peties ir ėmiau delnu glostyti plaukus. Žinojau, kad šis judesys rami-

na. Mano širdis tiesiog plyšo iš sielvarto, tai buvo tikra, kaip ir Dovydo mirtis, ir aš raudojau visų tų medžių ir paparčių paunksnėje, raudojau kaip vaikas, kas ir buvau.

Maniau negalėsiąs daugiau pajudėti ir taip pat mirsiąs šioje tamsioje tylioje vietoje, jei jie nebūtų atsekę mūsų pėdomis.

Vos tolumoje išgirdau šunų lojimą, mano švininis kūnas daugiau nelaukė nė sekundės. Neįtikima, kokia jėga gali pastatyti ant kojų. Apsigręžiau ir užsikėliau Dovydą ant pečių, prispausdamas jo krūtinę prie savo menčių. Suėmiau jo rankas, sukryžiavau ant savo kaklo, tada nerangiu judesiu atsiklaupiau ant kelių. Girdėjau besiartinančius šunis, bet nebijojau. Prisiminęs skalbinių ryšulį, pasistengiau protingai paskirstyti Dovydo svorį ant kupros, kad didesnis tektų pečiams, mažesnis – strėnoms, tada susilenkiau ir sukandęs dantis atsistojau. Akimirką susverdėjau, įsikibęs į jo rankas, apsivijusias apie mano kaklą, ir pamėginau bėgti. Man nepavyko, bet nepasidaviau ir nesustojau. Dovydas slydo nuo nugaros, todėl galvojau apie skalbinių ryšulį, galvojau apie savo mamą, kad ji džiaugėsi mus abu pamačiusi, kad būtų turėjusi vaistų, kurie būtų padėję Dovydui, ji būtų žinojusi, kaip elgtis, į ką kreiptis, ko maldauti, kam melstis. Taip, aš dar kartelį grįžčiau į namus miško glūdumoj ir mama nueitų pririnkti augalėlių, šaknelių ir lapų. Mapu buvo visiškai nebesvarbu, pagalvojau apie Anilą vos kartą, visa esybe troškau parnešti Dovydą namo. Ėjau susilenkęs, Dovydo kojos vilkosi žeme man už nugaros, bet nesustojau. Žingsniavau tamsiu samanotu keliuku, o visur, kur tik akys užmatė: priešaky, po kojomis, ir kairėj, ir dešinėj – vien švelnūs, pūkeliais pasidengę paparčiai. Pasa-

kiau Dovydui, kad mudu neišsiskirsime, taigi pažadėjau jam tai dar kartą. Kaip tąsyk miške, kai jis sekė įkandin manęs, o aš jam pasakiau tuos žodžius, ištardamas po vieną atskirai, aiškiai artikuliuodamas lyg per pamoką. Aš nebijojau, man tik siaubingai skaudėjo visą kūną, tačiau turėjau užtektinai tos momentinės drąsos, kuri paprastai užplūsta įbaugintus ir nelaimingus vaikus.

Kai jie pagaliau mus prisivijo, tie milžinai, policininkai, vilkintys mėlynos, juodos ir baltos spalvos uniformas, su žvilgančiomis guminėmis lazdomis ir šunimis, kurie puolė mus, lyg būtume vAgYs, gAlvAžudžiAi ir piktAdAriAi, kai pamatė mane, nešantį ant kupros Dovydą, ar gali būti, kad tada šaukiau ir riaumojau lyg įdūkęs žvėris, apie kurį daugybę kartų pasakojau mamai? Ar tiesa, jog prireikė dviejų vyrų, kad atplėštų nuo manęs Dovydą? Ar aš tada svirduliavau ir išverkiau visas susikaupusias ašaras, kaip kad darau dabar, po šešiasdešimties metų, stovėdamas prie jo kapo?

15

Kai policininkai surado mus miške, mudu su Dovydu nuo kalėjimo skyrė vos valanda kelio. O mes užtrukome tris dienas, tris dienas vien tam, kad bėgtume ratais aplink Bobaseną – štai kokia mūsų kelionės prasmė. Dovydas buvo miręs, o mane kamavo poliomielitas*. Jie nepargabeno Dovydo kūno į kalėjimą, palaidojo jį čia, Sen Martene, žydų kapinėse. Bobaseno kalėjime buvo paskelbtas karantinas, nes poliovirusas siautėjo visoje saloje. Policininkai norėjo nuvežti mane į ligoninę Šiaurėje, tačiau mama maldavo to nedaryti, ir jie su džiaugsmu jai mane atidavė. Bent jau taip pasakojo mama. Mano atmintis nutrūko toje miškingoje vėsioje proskynoje, kur lydimas paparčių ir prietemos nešiau Dovydą ir šaukiau.

Du mėnesius mama mane masažavo įvairiausių žolelių užpilais, aliejais ir dar nežinia kuo. Davė gerti mikstūrų ir nuovirų. Vos tik patekėdavo saulė, mama imdavo gaminti aliejų ir žolelių mišinius, virė juos emaliuotame varinia-

* Ūmi virusinė liga, sukelianti įvairių raumenų paralyžių. Ja dažniausiai serga vaikai.

me puode, ir mano pirmas prisiminimas po Dovydo mirties buvo ritmingas šaukšto barškėjimas į puodo dugną. 1945-ųjų gegužę manęs atėjo trys sanitarai baltais chalatais. Jie keliavo per visus kaimus, lankydami poliovirusu persirgusius vaikus, ir vežiojo jiems ortopedinius įtvarus pėdoms. Mama paslėpė mane sandėliuke, kuriame buvome paslėpę Dovydą, ir apsimetė nieko nesuprantanti. Sanitarai grįžo kitą dieną, o paskui nusispjovė – kam vargintis dėl kažkokios vargšų šeimos?

Namie praleidau ištisus metus, didžiąją dienos dalį gulėdamas lovoje, kartais verkdamas valandų valandas. Tėvas daugiau nepratarė man nė žodžio. Atrodytų, sunku įsivaizduoti tokį dalyką, bet, kad ir kaip būtų, ligi pat savo mirties 1960-aisiais jis su manimi daugiau niekada nesikalbėjo. Jei norėdavo ką nors pasakyti, perduodavo per mamą. Kai mudu su Dovydu rado, kalėjimo direktorius išvijo tėvą iš darbo, ir jis įsidarbino skardininko padėjėju vienose miesto dirbtuvėse. Grįžęs taip trenkdavo metalu, kad net dantimis norėdavosi griežti. Kartais jis pakeldavo ranką prieš mamą, paskui užsimodavo virš mano lovos, bet aš imdavau taip baisingai staugti (net neįtariau, kad taip sugebu), kad jis sprukdavo kambarin dar pakelta ranka, pasirengęs sukišti tą riksmą man atgal į gerklę. Bet daugiau tėvas manęs niekada nemušė. Nuo tada surengdavau jam tokį pat spektaklį, kad tik neliestų mamos. Jis tikrai sustodavo, matydamas mane tokį, – net neįsivaizduoju, kodėl ėmiau jį taip veikti nuo tos dienos, kai pabėgau. Tėvas du ar triskart nusikeikdavo, suplodavo delnais ir išeidavo. Taip išgyvenau vienus siaubingus metus,

ir nesigėdiju prisipažinti, jog kiekvieną rytą troškau tik viena – numirti. Man buvo dešimt metų.

Tačiau nieko panašaus neatsitiko, priešingai, pasveikau nuo poliomielito, apsiėjau be ortopedinio įtvaro, nors mano kairė blauzda atrofavosi ir aš pradėjau nesmarkiai šlubčioti, jaunystėje buvau neblogas bėgikas. Prisimenu, vienas laikraštis išspausdino straipsnį apie 1945-ųjų polioviruso epidemiją, taigi teko duoti interviu. Tame straipsnyje žurnalistas vadino mane „per stebuklą išgyvenusiu" – tai man pasirodė ne visai logiška.

Dabar kartais sutinku bendraamžius, kurių pėda įkišta į tokį juodą baisingą įtvarą su dirbtiniu kulnu, ir žiūriu į juos su nuoširdžia šiluma bei šiokiu tokiu kaltės jausmu. Nedrįstu jiems prisipažinti, kad taip pat persirgau poliomielitu, tačiau man pasisekė, nes turėjau mamą, kuri mylėjo mane labiau už viską pasaulyje ir turėjo magiškų galių.

Mano mama nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, o kai būdavo būtina, nesigėdydama pamirkydavo nykštį į rašaluotą kempinėlę ir prispausdavo ant popieriaus lyg antspaudą. Kiekvieną kartą, jausdamasis tvirtai dėl vieno ar kito dalyko, prisimenu tą mėlyną piršto atspaudą, verčiantį mane daug ką apmąstyti. Savo gyvenimo saulėlydyje mano mama, kuri nemokėjo nei skaityti, nei rašyti, panoro apsigyventi Albiono senelių namuose šiaurės vakarų pakrantėje. Toji vieta buvo net pabalusi nuo saulės kaitros, lepinama šilumos, ir reikėdavo prisimerkti norint gėrėtis jūra. Man visai nepatiko mintis, kad ji nori ten gyventi, pats nežinau kodėl, galbūt dėl to, kad ji taip primygtinai ten veržėsi, o gal todėl, kad buvo pasiryžusi iš manęs atimti vienintelę pareigą, kurią norėjau atlikti, dabar,

kai mano sūnus jau suaugęs, o aš senas: rūpintis ja taip, kaip ji rūpinosi manimi.

Reikia pripažinti, tas pastatas buvo išties puikus. Kazuarinų ir didžiųjų bananų paunksnėje kyšojo iš tolo gerai matomas raudonas stogas su milžiniška antena, gaudančia gerą šimtą televizijos kanalų, visur pilna gėlių ir taip ramu, kad, rodos, girdi, kaip saulės spinduliai šildo pastato sienas, – gryniausias viešbutis. Mama turėjo ten nedidelį butuką, ir jis buvo toli toli nuo Mapu ir Bobaseno! Manau, ji labai džiaugėsi tokiais pokyčiais, savo naujuoju gyvenimu ir draugėmis, su kuriomis plepėjo apie visokiausius niekus, kiekvieną savaitę vykstančiomis iškylomis kitame salos gale, popietiniu kortų lošimu, jogos kursais, skirtais drąsesniems, ir vakariniu pasisėdėjimu prie televizoriaus prieš užmiegant prie atviro lango. Aplankęs ją kiekvieną kartą pabučiuodavau, atidžiai pažvelgdavau į akis klausdamas, ar nenorėtų grįžti namo, ir pagalvodavau – jei įžvelgčiau nors menkiausią abejonę jos akyse, kaipmat sukraučiau lagaminą. Bet ne, mama vogčiomis įsikibdavo į ranką ir juokdamasi imdavo stumti mane prie durų. Eidamas per kiemą, visuomet atsigręždavau į jos butuką ir pamatydavau ją stovinčią balkone, su vos pastebima šypsena veide, vieną ranką pridėjusią prie skrybėlaitės krašto, kita rodančią man įvairiausius ženklus, ir tada nemoku apsakyti, kaip man skaudėdavo širdį. Rodos, vėl mačiau ją miško namelyje, susigūžusią, visuomet pasirengusią atlaikyti tėvo smūgius, rodos, vėl mačiau ją ruošiančią mikstūras, nuovirus pagal magiškas formules. Vėl regėjau parkritusią, negailestingai mušamą tėvo, ir staiga pajutau jos kūno svorį ant savo rankų. Vėl regėjau ją,

laikančią raudonąją papūgą ir skambiai besijuokiančią greta Dovydo. Dar kartą apmąsčiau tuos ilgus mėnesius, kai kiekvieną mielą rytą ir vakarą mama masažuodavo mano kojas, kad tik pasveikčiau. O tame balkone besišypsanti coliukė, nutvieksta saulės spindulių, buvo ir ji, ir ne ji, taigi eidamas namo visuomet dėl to apsiverkdavau, dėl tos švelnumo iliuzijos gyvenimui baigiantis ir dėl tų dalykų, kurie nutiko gerokai per vėlai, kad viską būtų galima ištrinti iš atminties.

Ar paskutiniais savo gyvenimo metais ji galvojo apie mirtį taip, kaip aš dabar? Didžiulis įvykių sūkurys, besisukantis apie mane, pamažėle dalelė po dalelės išgraužė Anilo, Vinodo, Dovydo, tėvo, žmonos ir mamos paveikslus.

Vieną dieną paklausiau mamos, ar ji žinojusi, kokie žmonės kalėjo Bobaseno kalėjime. Ji girdėjusi kalbant, kad tai imigrantai iš Europos, kurių laivas užplaukė ant seklumos salos pakrantėje, pakeliui į Australiją.

– Ar jis tau daugiau nieko nepasakojo?

Mudu su mama įvardį „jis“ pradėjome vartoti gana vėlai. Anksčiau, man regis, sakydavau „tėvas“, bet niekuomet nesu jo pavadinęs „tėčiu“.

– Ne. Jis su manimi nekalbėdavo apie savo darbą.

– O ar žinojai, kad tuo metu Europoje vyko karas?

– Taip, žinojau. Mapu kai kurie vyrai tarnavo armijoje. Jie daugiau uždirbdavo laikydami rankose šautuvą nei pjautuvą cukranendrėms kirsti, supranti? Jie buvo apsirengę, pavalgę ir galėdavo atsiųsti šeimai pinigų.

– Tai, vadinasi, žinojai apie karą? Kodėl niekad man apie jį nepasakojai?

– Nežinau. Nepagalvojau.

Pastaruosius žodžius ištariau su lengva pagieža, bet paskui pasigailėjau, nes, be jokios abejonės, jai labiau rūpėjo kiti dalykai: du žuvę sūnūs, smurtautojas vyras ir jaunesnysis sūnus – baikštus laukinukas.

Kai Bobaseno kalėjimą uždarė, kai vėl pradėjau lankyti mokyklą, niekuomet su niekuo nekalbėjau apie Dovydą. Niekuomet nieko neklausinėjau, nepasakojau, kas man nutiko, nešaukiau iš skausmo, tiesiog kėliausi ir ėjau toliau. Kai mama pasiteiravo, kur ketinau traukti su Dovydu, atsakiau: pas Anilą į Mapu. Tada ji švelniai paaiškino, kaip aiškinama mažiems vaikams, kad Anilas yra danguje, ir privertė mane prisižadėti, kad daugiau niekada šitaip nebėgsiu. Daugiau niekada nenorėjau surasti Anilo, nes, kad ir kaip keistai tai skambėtų, dabar, kai Dovydas iškeliavo Anapilin, man atrodė, kad Anilas taip pat neabejotinai miręs.

Kai ėjau į mokyklą, žingsniuodamas gaivioje ryto vėsoje, rasos lašeliams tyliai žvilgant žolėje, tuštuma manyje tiesiog klykė. Aš vėlei pradėjau slapstytis duobėse, glausdamas veidą prie žemės, landžioti po krūmus ir karstytis medžiais, kad niekas nerastų. Nusliūkindavau prie kalėjimo ir ištisas valandas spoksodavau į tuščią, purviną ir apleistą kalėjimo kiemą. Būtent šioje vietoje pirmąkart pamačiau Dovydą, būtent čia tąsyk verkiau. Visai kaip Bobaseno kalėjimas, nuo šiol mano gyvenimas buvo tuščias, aš vėlei pradėjau kalbėtis su savimi, pasakoti sau apie brolius ir Dovydą. Užmerkęs akis regėdavau Anilą, Vinodą, Dovydą ir save kaip nematomą broliją, ir kartais, svajonėse, mano plaukuose sužėrėdavo viena kita šviesių plaukų sruoga.

Laikas bėgo. Kiekvieną žiemą, kai miško medžiai pastorėdavo, kiekvieną vasarą, kai prisirpdavo vaisiai, aš vis labiau brendau. Kartais iš slėptuvės spintoje išsitraukdavau Dovydo grandinėlę. Laikydavau ją apvyniojęs apie pirštus lyg kunigas rožinį, užsimerkdavau ir mane užliedavo prisiminimas apie tikrą draugystę su Dovydu.

1950-aisiais man sukako penkiolika ir gavau tą įžymiąją stipendiją, apie kurią mano mamai pasakojo panelė Elza. Po metų jau buvau aukštesnis už tėvą visa galva, o vieną rytą vėl pajutau gniaužiąs viduje pyktį, dėl kurio negalėjau nė žodžio mamai ištarti. Ji tūpčiojo apie mane, vargšė mano mama, ruošdama man arbatą ir duoną, didžiuodamasi manimi, ji taip nebebijojo kaip anksčiau, išlydėjo mane pro duris, o aš nė nesiteikiau į ją pažvelgti. Pakeliui į mokyklą čiupdavau akmenį ir sviesdavau tolyn iš visų jėgų priešais save ar į mišką, paskui griebdavau antrą, trečią, ketvirtą, niekaip negalėdamas sustoti, pyktis tiesiog liepsnojo akyse, o kiekvieną metimą lydėdavo savotiškas riktelėjimas, atmieštas rauda ir staigiu trumpu iškvėpimu, kol nebelikdavo ką mėtyti. Jei pasitaikydavo nusičiupti kokį nors pagalį, imdavau juo remtis, kaip daro visi keliautojai, bet staiga susivokęs trenkdavau jį į medį ar žemę, laužydavau ir draskydavau, kol likdavo tik šipuliai ir žaizdos ant rankų. Mokykloje nuolat muisčiausi, nekalbėjau ir visus gąsdinau, kraipydamas žandikaulį arba sulaikydamas kvėpavimą, kol ant kaktos ir kaklo išsprogdavo venos. Kartais man taip niežėdavo rankos, kad trankydavau kumščiais į stalą, sieną, medžio kamieną ir vieną ar du kartus kažkam vožiau į veidą. Šiuo šėliojimu stengiausi užgožti liūdesį ir prisimini-

mus. Kai labai retomis progomis susimąstydavau, ką darau ir kuo tapau – nustojau žiūrėti į mamą, ėmiau vaikščioti dideliais žingsniais, staigiai sukioti galvą, šiurkščiai elgtis, karščiuotis, gniaužti kumščius, su niekuo nesikalbėti, tik aklai trankytis, – žinojau, į ką darausi panašus. Toji mintis, tasai akivaizdus įrodymas, kad vis dėlto esu tėvo sūnus, kurstė mane nusižudyti ir dar kartą ėmiau apgailestauti, kad iš visų gerų ir dorų žmonių, užmigusių amžinu miegu: Anilo, Vinodo ir Dovydo, – būtent aš išgyvenau. Buvau įsitikinęs, kad padarysiu kvailystę, nors nė pats nežinau, kokią: ką nors smarkiai prikulsiu, susimušiu su tėvu, nusiskandinsiu jūroje ar dar ką, – kaip sakoma, man tikrai pasimaišė protas.

Tačiau prasidėjo istorijos pamoka. Man buvo penkiolika metų ir visą savaitę nuo dešimtos iki dvyliktos mūsų mokytojas, kiek pedantiškas ponas, kurio vardas buvo lygiai toks pat kaip gėlės pavadinimas, tik nebeprisimenu, koks, aiškindavo apie Antrąjį pasaulinį karą. Buvo 1950-ieji, neįtikima, kad tai prisimenu ir šiandien, bet tąsyk pirmąkart išgirdau pasakojant apie karą. Mokytojas išvyniojo didžiulį žemėlapį su rodyklėlėmis, žyminčiomis puolimus, invazijas ir desanto išsilaipinimus. Paskui jis ėmė pasakoti apie žydus. Ir kaip apsakyti jausmus, kurie sukilo išgirdus apie genocidą, geltonąsias žvaigždes, trėmimus, mirtininkų stovyklas ir dujų kameras? Buvau pakraupęs dėl to, ką išgirdau, kartu pirmąkart po ilgo laiko jaučiausi laimingas: Dovydas sugrįžo. Nubudęs rytais galvodavau apie savo draugą. Prisiminiau jo šuolius į tolį ir kiek šleivoką eiseną. Tai mane liūdino, bet kartu kėlė šypseną, ir aš nustojau svaidyti akmenis, laužyti pagalius, mušti kitus

mokinius. Prisiminiau naktis kalėjime, kalinių dainas, savo mamą, papūgą ir visus kitus atmintin įstrigusius dalykus.

Palaukiau, kol mokytojas baigs pasakoti apie Bobaseno kalinius, kurie, anot mano mamos, plaukė laivu. O jei kur nors pasauly dar egzistuoja tai, apie ką kalba profesorius? Tie baisūs dalykai, krosnys kaip Mapu, kur vietoj ugnyje traškančių cukranendrių pleškėdavo vyrai, moterys ir vaikai. Nebegalėjau ilgiau nusėdėti ant kėdės, ėmiau muistytis. Penktadienį, kai mokytojas pranešė, kad kitą savaitę kalbėsime apie Napoleoną Bonapartą, pakėliau ranką. Reikėtų pastebėti, kad tokio amžiaus mokiniai retai kalbėdavo neklausiami.

– Taip? Rajau?

– Pone, gal galėtumėte papasakoti apie čionai atvykusius žydus?

– Atsiprašau?

– Gal galėtumėte, prašyčiau, papasakoti apie žydus, atvykusius čionai?

– Bet kad čionai nebuvo žydų. Iš kur tu išsigalvojai? Gal, tavo manymu, jie čia sieksniais atplaukė iš Europos, ar ką?

Nebeprisimenu, katras pirmas pradėjo juoktis, bet pagaliau tai visai nesvarbu. Atsisėdau į savo vietą, o visa klasė ir netgi mokytojas kone sprogo iš juoko. Nors kai kurie dar ilgai iš manęs šaipėsi, nors kitą savaitę, dideliam visų džiaugsmui, mokytojas paklausė, ar aš manau, jog ir Napoleonas atplaukė į salą, visa tai neturėjo jokios reikšmės.

Svarbu buvo tai, kad mano pyktis praėjo, kad vis dėlto aš, mažasis Rajus, galutinai nesusinaikinau, ir lai kalba kas ką nori, lai tiki tuo, kuo nori, niekas neprivers manęs suabejoti,

kad Dovydas kažkokiu būdu parodė man teisingą kelią ir visą gyvenimą buvo šviesioji manęs dalis.

Turėjau sulaukti 1973-iųjų, kad sužinočiau, kaip Bobaseno žydai pateko į salą.

Tais 1973 metais jaučiausi laimingas. Po mokyklos trejus metus lankiau profesinio rengimo kursus, kad galėčiau tapti mokytoju. Mažasis Rajus ramiai užmigo mano širdyje, tada aš nusipirkau raudoną dėžutę, įdėjau Dovydo grandinėlę, o mano žmona – vienintelė, kuriai papasakojau šią istoriją – saugojo tą dėžutę greta kitų papuošalų, likusių nuo vestuvių dienos. 1973-iaisiais buvau jaunas ir stiprus, metai, išgyventi Mapu ir Bobasene, padarė iš manęs, viliuosi, dorą, sąžiningą ir darbštų žmogų. Rūpinausi savo sūnumi, žmona ir mama, turėjau nedidelį namuką, apsodintą gėlėmis ir vaismedžiais, o kai vakare grįždavau namo, kiaurą dieną mokęs vaikus skaityti ir rašyti, šeima manęs laukdavo ir džiaugdavosi matydama. Kaip tada buvo gera gyventi, kai jaučiausi galįs kuo nors rūpintis ir savo meile apgaubti namus, žmoną, sūnų ir mamą. Tais metais, kai jaučiausi laimingas, stiprus ir jaunas, palūžau kaip sausa kirvarpų išėsta šaka, galiausiai sužinojęs tikrąją Dovydo istoriją.

Gyvenome mažame kaimelyje šalies rytuose, mane supo mylintys ir tuomet dar gyvi žmonės ir jaučiausi taip, lyg visi negandų metai jau praeity. 1960-aisiais mirė mano tėvas, prisimenu, uždegant laužą su jo palaikais mano skruostais ritosi ašaros, ir niekaip nesupratau, kaip galiu verkti dėl žmogaus, kuris taip mane mušė ir kankino.

Buvo sekmadienis, o tais laikais man labai patikdavo sek-

madieniai. Rytą visi drauge pusryčiavome, valgėme sūrį su uogiene. Žmona tarkavo sūrį, mudu su sūnumi lyg du bendraamžiai vaikai spoksojome rydami seiles į tą balkšvai gelsvą kauburėlį. Mano mama skanavo po vieną drožlelę, dar ir šiandien su šypsena prisimenu, kaip iškilmingai ji dėjo kiekvieną sūrio trupinį į burną. Paskui, kai žmona su mama pradėjo ruošti sočius pietus, pasiūliau sūnui pasivaikščioti porą kilometrų ligi kaimo centro, nes norėjau nusipirkti laikraštį. Tai irgi buvo nelengvas iššūkis. Pasiūliau jam įsikibti į parankę, o pakeliui sutikti kaimynai kuo pagarbiausiai sveikinosi, nes buvau kaimo mokyklos mokytojas. Mudu perėjome nendrių lauką, tada žingsniavome keliu, iš abiejų pusių gaubiamu raudonai žydinčių medžių, praėjome keletą namų, kol pagaliau pakliuvome į kaimo centrą. Ten veikė geležies ir vario dirbtuvės, dviračių taisykla ir bakalėjos parduotuvė, kurioje buvo visko po truputį: tabako, alkoholio, daržovių, konservų, saldainių ir vietinis laikraštis. Parduotuvės šeimininkas buvo užsakęs vos dešimt egzempliorių, juos laikė vitrinoje, visiems matomoje vietoje, lyg tai būtų geriausia prekė. Keliaudami su sūnumi gerokai užtrukome, kol čia atėjome, mat pakeliui užsukdavome tai pas vieną, tai pas kitą kaimietį ir kiekvienas man lyg gydytojui turėjo ką pasakyti. Visi pokalbiai baigdavosi vienodai, pakeliui į bakalėjos parduotuvę visi sakydavo: „Pirksite savo laikraštį, ar ne?“, o grįžtant girdėdavau: „Nusipirkote savo laikraštį!“

Mano sūnus išsirinko saldainių, kramtomosios gumos, sodos vandens, o kadangi buvo sekmadienis, jis neskubėjo ir aš jo neskubinau, buvo malonu tiesiog pasišnekučiuoti su kaimo

vyrais prie prekystalio. Grįždamas namo priskyniau žmonai laukinių gėlių, man regis, buvau vienintelis vyras visose apylinkėse, kuris tais laikais dovanojo gėles. Kai grįžome, pietūs buvo beveik gatavi, žmona visa nuraudusi pamerkė gėles į stiklinę – galbūt prisiminė mūsų pirmąjį pasimatymą uoste? – tada sėdome pietauti. Paskui įsitaisiau po mangamedžiu, ant plačios karklinės kėdės, paskaityti laikraščio. Ore tvyrojo ypatinga atmosfera, ir aš tikrai džiaugiausi, kad gyvenu. Kaip tik ten, sėdėdamas po mangamedžiu, aš pagaliau sužinojau, kaip visi tie žydai atkeliavo į salą. Šeštame puslapyje buvo trumpas straipsnis apie nedidelę ceremoniją Sen Marteno kapinėse.

Penktadienio rytą Sen Marteno žydų kapinėse vyko neįprastas susibūrimas. Iš Jungtinių Amerikos Valstijų atvykusi dešimties žmonių delegacija tylos minute pagerbė 127 žydų, per Antrąjį pasaulinį karą mirusių tremtyje, Mauricijaus saloje, kapus. Net keturi svečiai – senieji tremtiniai, kurie po dvidešimt aštuonerių metų tremties vėl grįžo į kraštą, kurio ilgą laiką nekentė.

Dar ir šiandien ši nedidelė pasaulio istorijos dalis mažai tyrinėta. Iš tiesų, nors Mauricijaus sala labai toli nuo Europos, ji atliko svarbų vaidmenį Antrojo pasaulinio karo metais. 1940-ųjų gruodžio 26 dieną laivas *Atlantic* su 1 500 žydų prisišvartavo Por Lui uoste. Tarp imigrantų nemažai austrų, lenkų, čekų, bėgančių nuo nacistinio siaubo, prasidėjusio 1939-ųjų rudenį. Dalis pabėgėlių išsilaipino Bratislavoje, dalis – Tulčoje, Rumunijoje. Visų tikslas – nukeliauti į Palestiną, į Didžiosios Britanijos nurodymu jiems skirtą kraštą. Deja,

išsilaipinę Haifos uoste, tvarkingai užpildę visus reikiamus imigracijos dokumentus, atvykę žydai *British Foreign Office ir British Colonial Office* sprendimu buvo pripažinti nelegaliais imigrantais. Laivas *Atlantic* jau buvo išplaukęs, o visi žydai nugabenti į Mauricijaus salą, Didžiosios Britanijos koloniją. Iki 1945-ųjų rugpjūčio jie kalėjo Bobaseno kalėjime, kur per ketverius tremties metus 127 iš jų mirė ir buvo palaidoti Sen Marteno kapinėse.

Per jaudinamą ceremoniją, kai ant kiekvieno kapo buvo padėta puokštelė gėlių, viena išgyvenusi tremtinė, 1925-aisiais Prahoje gimusi Hana, susirinkusiems svečiams ir keletui smalsuolių pasakė kalbą. „Ketverius metus buvome uždaryti Bobaseno kalėjime, nesuprasdami, kodėl esame įkalinti tolimiausiame pasaulio užkampy. Apie mūsų egzistavimą niekas nežinojo, buvome lyg maro užkrato nešiotojai, kasdienis gyvenimas atrodė tiesiog nepakeliamas ir neturėjome jokios teisės išeiti. Kiekvieną dieną svajojome tik apie viena – nukeliauti į *Eretz.* Kai 1945-ųjų rugpjūtį ši svajonė išsipildė, prisiekiau, kaip ir dauguma kitų kalinių, daugiau niekada nekelti kojos į Mauricijaus salą. Bet šiandien esu čia, galvodama apie laivo *Atlantic* draugus ir visus kitus žydus, kuriems neteko laimės išgyventi, kaip man.“

Vėliau svečiai susitiko su užsienio reikalų ministru, jis pažadėjo deramą kapų priežiūrą ir ketino artimiausiu metu sukelti ant kojų visą komitetą, kad deramai būtų pagerbtas Mauricijaus saloje kalėjusių žydų atminimas. Apmaudu, kad negalėsime pateikti visų šio dramatiško istorijos tarpsnio detalių, nes *Foreign Office* archyvuose iki šiol labai sunku susigaudyti.

Kuo ilgiau spoksojau į straipsnį, tuo stipriau smilkiniuose pulsavo kraujas. Prisimenu, kaip pasirėmiau galvą rankomis ir po daugybės metų vėl apsiverkiau. O kai norėjau atsistoti nuo savo plačiosios kėdės ir nusiprausti veidą, griuvau paslikas lyg tas audros išrautas medis, nes širdis nepajėgė atlaikyti tokio prisiminimų antplūdžio.

Nuo tos dienos nesilioviau ieškoti Dovydo knygose, filmuose, archyvuose, kad bent truputį numanyčiau, kaip jis išgyveno tuos siaubingus metus. Koks galėjo būti jo balsas, kokius žodžius galėjo ištarti, kokius išgyvenimus galėjo patirti tas penkiametis vaikas, drauge su tėvais sėdęs į pabėgėlių laivą, plaukiantį į Palestiną? Kada ir kaip mirė jo tėvai? Kas jį apkabino, kad paguostų tą sunkią akimirką? Kas jį prižiūrėjo? Šito nežinau.

Įspraudęs raudonąją dėžutę su Dovydo žvaigžde į plyšį tarp juodojo granito ir kapo žemių, vėl regiu šviesiaplaukį berniuką, jo nepakartojamus šuolius į tolį, jo geraširdišką veidą, ryškėjantį dangaus ir medžių lapijos fone, raudonąją papūgą, tupinčią ant jo auksinių plaukų, ir pažadu sau dabar pat papasakoti Dovydo istoriją sūnui, kad ir jis prisimintų.

Appanah-Mouriquand, Nathacha
Ap54 Paskutinis brolis : romanas / Nathacha Appanah ; iš prancūzų kalbos vertė Asta Dumšienė. – Vilnius : Tyto alba, 2010. –165, [3] p.

ISBN 978-9986-16-748-8

„Paskutinis brolis" – ketvirtasis N. Appanah romanas, 2007 m. įvertintas FNAC premija. Tai pasakojimas apie jausmų prisotintą praeitį, knibždančią skausmingų ir žiaurių įvykių. Tai romanas apie atmintį; septyniasdešimtmetis pasakotojas mintimis grįžta į savo vaikystę Mauricijaus saloje. Negailestingą vaikystę pabėgėlių stovykloje, karštai mylimų brolių žūtį ir draugystę su Dovydu – žydų berniuku iš Bobaseno kalėjimo. Draugystę, įkaitintu antspaudu paženklinusią visą likusį gyvenimą. Draugystę, kuri truko taip neilgai, kuri buvo liūdna ir juokinga, švelni ir graudi...

UDK 840-3

Nathacha Appanah

PASKUTINIS BROLIS

Romanas

Iš prancūzų kalbos vertė *Asta Dumšienė*
Viršelio dailininkė *marija jure.*

Tiražas 1000 egz.
SL 1686. 2010 02 11. 6,13 apsk. l. l.
Išleido „Tyto alba", J. Jasinskio g. 10, LT-01112 Vilnius,
tel. 2497453, info@tytoalba.lt, www.tytoalba.lt
AB „Spauda", Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius

Laivas *Atlantic* jau buvo išplaukęs, o visi žydai nugabenti į Mauricijaus salą, Didžiosios Britanijos koloniją. Iki 1945-ųjų rugpjūčio jie kalėjo Bobaseno kalėjime, kur per ketverius tremties metus 127 iš jų mirė ir buvo palaidoti Sen Marteno kapinėse.

Nathacha Appanah (Nataša Apana; g. 1973 m. Mahebourge) – prancūziškai rašanti autorė, kilusi iš Mauricijaus salos. Nuo 1998 m. gyvena Prancūzijoje, kur studijavo leidybą ir žurnalistiką.

Paskutinis brolis – ketvirtasis N. Appanah romanas, 2007 m. įvertintas FNAC premija. Tai pasakojimas apie jausmų prisotintą praeitį, knibždančią skausmingų ir žiaurių įvykių. Tai romanas apie atmintį; septyniasdešimtmetis pasakotojas mintimis grįžta į savo vaikystę Mauricijaus saloje. Negailestingą vaikystę pabėgėlių stovykloje, karštai mylimų brolių žūtį ir draugystę su Dovydu – žydų berniuku iš Bobaseno kalėjimo. Draugystę, įkaitintu antspaudu paženklinusią visą likusį gyvenimą. Draugystę, kuri truko taip neilgai, kuri buvo liūdna ir juokinga, švelni ir graudi...

Paskutinis brolis – dviejų berniukų likimo istorija apie susitikimus, brolystę ir išsiskyrimą visiems laikams. Ir graudu žiūrėti, kaip Rajus po šešiasdešimties metų bando suprasti, kas buvo jo tuometis draugas, kaip jis atsidūrė pasaulio pakrašty – Mauricijaus saloje, ir kokį siaubą jis turėjo išgyventi per trumpą savo gyvenimą.

Pasakojimas kupinas emocinės jėgos. Jame praeities žarijos teberusena po užmaršties pelenais; ir tereikia menko prisilietimo, kad rankoje ir sieloje liktų randai.

ISBN 978-9986-16-748-8

www.tytoalba.lt